

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DIŞ TİCARET ve SERBEST BÖLGELER:
BURSA UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İsmail Gürhan ZÜBEYİR

Enstitü Anabilim Dalı: İKTİSAT
Enstitü Bilim Dalı: EKONOMİ

Tez Danışmanı: Prof Dr. Mehmet KARAKAŞ

MAYIS 2018

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DIŞ TİCARET ve SERBEST BÖLGELER:
BURSA UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İsmail Gürhan ZÜBEYİR (137219018)

Enstitü Anabilim Dalı: İKTİSAT
Enstitü Bilim Dalı: EKONOMİ

Bu tez/....../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (<i>Danışman</i>)		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: DIŞ TİCARET ve SERBEST BÖLGELER: BURSA UYGULAMASI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam.....sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve .../.../2018 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.....'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı SOYADI : **İsmail Gürhan ZÜBEYİR**
Öğrenci Numarası : **137219018**
Ana Bilim Dalı : **Ekonomi**
Programı : **Ekonomi**
Türü : () Proje (*) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Dünyada üretim ve gelir düzeyindeki artışa paralel olarak uluslararası ticarete büyüme yönünde gelişmeler kaydedilmiştir. Ülkeler ticaret hacimlerini arttırmak adına çeşitli politikalar ve enstrümanlar kullanmaktadır. Bu bağlamda Serbest Bölgeler birçok ülkenin dış ticareti destekleyici uygulamalarından biri olmuştur. 1980 yılından sonra Türkiye ekonomisinde dışa dönük ekonomi politikası benimsenmiştir. Serbest Bölgeler bu ekonomik sistemin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde Serbest Bölgeler Türkiye dış ticaretini, istihdamını ve yabancı sermaye yatırımlarını arttırmada da büyük role sahiptirler. Bu araştırma ile ilk bölümde dış ticaret kavramı ve araçlarını, ikinci bölümde serbest bölgelerin gelişim ve amaçlarının teorik açıdan incelenmesi, son bölümde ise Türkiye'nin serbest bölge deneyimi ve Bursa Serbest Bölge uygulamasının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Ülkemizde serbest bölgelerin ekonomik etkinliğinin tartışıldığı bu günlerde, yapılan çalışmanın serbest bölge uygulamalarının Türkiye ekonomisindeki yeri ve öneminin artırılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli görüş ve önerileriyle beni yönlendiren danışmanım Sayın Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ'a, eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olup bana destek veren aileme ve sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

İsmail Gürhan ZÜBEYİR

18/05/2018

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	x
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: DIŞ TİCARET

1.1-Dış Ticaret Tanımı, Kuramları Ve Rejimleri.....	8
1.1.1-Dış Ticaret Tanımı.....	8
1.1.2-Dış Ticaret Teorileri	8
1.1.2.1-Merkantilistler	8
1.1.2.2-Fizyokratlar.....	9
1.1.2.3-Klasikler ve Mutlak Üstünlük Teorisi	9
1.1.2.4-Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi	9
1.1.2.5-Faktör Zenginliği Teorisi.....	10
1.1.2.6-Yeni Dış Ticaret Teorileri	10
1.1.2.6.1-Nitelikli İş Gücü Teorisi	11
1.1.2.6.2-Teknoloji Açığı Teorisi	11
1.1.2.6.3-Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	11
1.1.2.6.4-Ölçek Ekonomileri Teorisi	11
1.1.2.6.5-Monopolcü Rekabet Teorisi	12
1.1.3-Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri (EGR).....	12
1.1.3.1-Dâhilde İşleme Rejimi (DİR)	12
1.1.3.2-Hariçte İşleme Rejimi (HİR)	13
1.1.3.3-Geçici İthalat Rejimi.....	13
1.1.3.4-Gümrük Antrepo Rejimi.....	14
1.1.3.5-Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi.....	14
1.2-Dış Ticarete Kullanılan Belgeler, Teslim Ve Ödeme Şekilleri	14
1.2.1-Dış Ticarete Kullanılan Belgeler	14
1.2.1.1-Ticari Belgeler	15
1.2.1.1.1-Proforma Fatura.....	15

1.2.1.1.2-Ticari Fatura	15
1.2.1.1.3-Navlun (Freight) Faturası	15
1.2.1.1.4-Koli Ambalaj Listesi.....	15
1.2.1.1.5-Spesifikasyon Listesi	16
1.2.1.1.6-Gemi Ölçüm Raporu (Ullage Report)	16
1.2.1.1.7-Çeki Listesi	16
1.2.1.1.8-Kalite Kontrol Belgesi	16
1.2.1.1.9- Ekspertiz/Analiz Belgesi	16
1.2.1.1.10-Konsolosluk Faturası (Consular Invoice)	16
1.2.1.2-Resmi Belgeler	17
1.2.1.2.1- Gümrük Beyannamesi	17
1.2.1.2.2- Serbest Dolaşım Belgeleri	17
1.2.1.2.2.1- A.TR Dolaşım Belgesi	18
1.2.1.2.2.2- EUR.1 Dolaşım Belgesi	18
1.2.1.2.2.3- Menşe Şahadetnamesi	19
1.2.1.2.2.4- Veteriner Sertifikası ve Bitki Sağlık Sertifikası	19
1.2.1.3-Taşıma Belgeleri (Konşimento)	19
1.2.1.3.1-Deniz konşimentosu (Marin Bill Of Lading)	19
1.2.1.3.2- Havayolu Konişmentosu (Airway Bill Of Lading)	20
1.2.1.3.3- Karayolu Taşıma Belgesi (Highway Bill Of Lading).....	20
1.2.1.3.4- Demir Yolu Taşıma Belgesi/Hamule Senedi (CIM Rail Consignment Note)	20
1.2.1.3.5- Tır Karnesi.....	21
1.2.1.4-Sigorta Belgeleri	21
1.2.1.4.1- Sigorta Poliçesi (Insurance Policy)	21
1.2.1.4.2- Sigorta Şahadetnamesi (Insurance Certificate).....	21
1.2.1.4.3- Kuvertür Notları (Broker's Cover Notes).....	22
1.2.1.5-Finansman Belgeleri	22
1.2.1.5.1- Poliçe (Bill Of Exchange/Draft)	22
1.2.1.5.2- Rehin Senedi (Trust Receipt)	23
1.2.1.5.3- Teslim Emri (Delivery Order)	23
1.2.1.5.4- Antrepo Makbuzu (Warehouse Receipt)	23

1.2.2-Dış Ticarete Teslim Şekilleri.....	24
1.2.2.1- EXW (Ticari işletmede Teslim)	24
1.2.2.2- FCA (Belirlenen Yerde Taşımacıya Teslim).....	24
1.2.2.3- FAS (Gemi Doğrultusunda Teslim)	25
1.2.2.4- FOB (Gemi Bordasında Teslim)	25
1.2.2.5- CFR (Mal bedeli ve taşıma)	25
1.2.2.6- CIF (Mal bedeli, Sigorta ve Taşıma)	26
1.2.2.7- CPT (Belirtilen yere kadar ödeme).....	26
1.2.2.8- CIP (Sigorta dahil taşıma ödenmiş).....	26
1.2.2.9- DDP (Vergileri Ödenmiş Teslim)	26
1.2.2.10- DAT (Terminalde Teslim).....	27
1.2.2.11- DAP (Belirtilen Noktada Teslim).....	27
1.2.3-Dış Ticarete Ödeme Şekilleri	28
1.2.3.1-Peşin Ödeme (Cash Payment)	28
1.2.3.2-Mal Mukabili Ödeme	29
1.2.3.3-Vesaik Mukabili Ödeme.....	29
1.2.3.4-Akreditifli Ödeme.....	29
1.2.3.5-Konsinyasyon (Konsinye Satış İle Ödeme).....	30

BÖLÜM 2: SERBEST BÖLGELER

2.1- Serbest Bölgeler Kavramı, Türleri Ve Etkileri.....	31
2.1.1-Serbest Bölge Kavramı.....	31
2.1.1.1-Tanım.....	31
2.1.1.2-Tarihçesi	32
2.1.1.3-Özellikleri	33
2.1.2-Serbest Bölge Türleri.....	35
2.1.2.1-Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)	35
2.1.2.1.1-Serbest Limanlar (Free Ports).....	35
2.1.2.1.2-Antrepolar	36
2.1.2.2-Serbest Üretim Bölgesi.....	36
2.1.2.2.1-İhracat Bölgesi.....	36
2.1.2.2.2-Yatırım Bölgesi	36
2.1.2.2.3-İkiz Fabrikalar (Maquiladoras).....	37

2.1.2.2.4-Özel Ekonomik Bölgeler	37
2.1.2.3-Finansal Bölgeler	37
2.1.2.3.1-Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking)	37
2.1.2.3.2-Serbest Sigortacılık Bölgesi (Insurance Zone)	37
2.1.2.4-Serbest Tüketim Bölgesi.....	38
2.1.2.4.1-Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)	38
2.1.2.4.2-Serbest Çevre	38
2.1.2.4.3-Serbest İthalat Bölgesi	38
2.1.2.5-Transit Bölge	38
2.1.3-Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri.....	39
2.1.3.1-Olumlu Etkileri	39
2.1.3.1.1-Yeni İstihdam Olanakları	39
2.1.3.1.2-İthalata Etkisi	39
2.1.3.1.3-Düşük Maliyetli Mal Üretimi ve İhracata Etkisi	39
2.1.3.1.4-Transit Taşımacılığa Etkisi	40
2.1.3.1.5-Döviz Geliri Etkisi.....	40
2.1.3.1.6-Yabancı Sermaye ve Teknoloji Çekme Etkisi.....	40
2.1.3.2-Olumsuz Etkileri.....	40
2.1.3.2.1-İthalat Baskısı Yaratması.....	40
2.1.3.2.2-Serbest Bölge Firmalarının Yerli Firmalara Rakip Olması	41
2.1.3.2.3-Diğer Kanun Dışı Faaliyetleri Artırma ve Kaçakçılık Riski	41
2.1.3.2.4-Ücret Adaletinin ve Sosyal Yapının Bozulması	41
2.1.3.2.5-Çevresel Sorunlar Yaratması	42
2.1.3.2.6-Yatırım ve Kaynakların Olumsuz Dağılımı	42
2.2-Seçili Ülkelerde ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları	42
2.2.1-Seçili Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları	42
2.2.1.1-Almanya	42
2.2.1.2-Fransa	42
2.2.1.3-İngiltere.....	42
2.2.1.4-İsrail.....	43
2.2.1.5-Çin	43
2.2.1.6-Şili.....	44

2.2.1.7-Birleşik Arap Emirlikleri	44
2.2.1.8-Mısır	45
2.2.1.9-İran.....	45
2.2.2-Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları Ve Yasal Düzenlemeleri.....	45
2.2.2.1-Türkiye’de Serbest Bölgeler	45
2.2.2.1.1-Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	46
2.2.2.1.2-Antalya Serbest Bölgesi	46
2.2.2.1.3-Avrupa Serbest Bölgesi	46
2.2.2.1.4-Bursa Serbest Bölgesi.....	47
2.2.2.1.5-Denizli Serbest Bölgesi	47
2.2.2.1.6-Ege Serbest Bölgesi	47
2.2.2.1.7-Gaziantep Serbest Bölgesi	48
2.2.2.1.8-İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	48
2.2.2.1.9-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi.....	48
2.2.2.1.10-İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	48
2.2.2.1.11-İzmir Serbest Bölgesi	49
2.2.2.1.12-Kayseri Serbest Bölgesi.....	49
2.2.2.1.13-Kocaeli Serbest Bölgesi.....	49
2.2.2.1.14-Mersin Serbest Bölgesi.....	50
2.2.2.1.15-Rize Serbest Bölgesi.....	50
2.2.2.1.16-Samsun Serbest Bölgesi	50
2.2.2.1.17-Trabzon Serbest Bölgesi.....	50
2.2.2.1.18-Tubitak Mam Teknoloji Serbest Bölgesi.....	51
2.3-Türkiyede Serbest Bölgelerle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Serbest Bölgelere Sunulan Teşvik ve Avantajlar.....	51
2.3.1-Yasal Düzenlemeler.....	51
2.3.1.1-Serbest Bölgeler Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev Yetki ve Çalışma Esasları	52
2.3.1.2-Serbest Bölgelerle İlgili Çıkarılmış Kanunlar	53
2.3.1.3-Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği	55
2.3.1.4-Serbest Bölgelerde Uygulanmayan Kanunlar	55
2.3.2-Mali Teşvikler	55

2.3.2.1-Üretici Kullanıcılar İçin Vergi Avantajlarından Yararlanma İmkânı.....	55
2.3.2.2-Kar Transferi İmkânı	56
2.3.2.3-Gümrük Vergisi Prosüdüründen Arındırılmış Ticari Faaliyet İmkânı	56
2.3.3-Sunulan Avantajlar	56
2.3.3.1-Yerli Ve Yabancı Tüm Pazarlara Erişim İmkânı	56
2.3.3.2-Azaltılmış Bürokratik Prosedür ve Dinamik İşletme Yönetimi	57
2.3.3.3-Pazar İhtiyaçlarına ve Şartlarına Göre Serbest Biçimde Belirlenebilir Ticari Faaliyet İmkânı	57
2.3.3.4-AB ve Gümrük Birliği Kriterlerinin Gerektirdiği Serbest Dolaşım Belgelerinin Temini İmkânı.....	57
2.3.3.5-Eşitlik Prensibi.....	57
2.3.3.6-Zaman Kısıtlaması Bulunmaması.....	57
2.3.3.7-Stratejik Avantaj	57
2.3.3.8-Her Türlü Ticari ve Sınai Faaliyete Uygun ve Ucuz Alt Yapı İmkânı.....	58
2.3.3.9-Tedarik Zinciri İmkânlarından Yararlanma Kolaylığı.....	58
2.3.3.10-Orta ve Uzun Vadede Geleceği Planlayabilme İmkânı	58

BÖLÜM 3: TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİLERİ ve BURSA SERBEST BÖLGE UYGULAMASININ EKONOMİK ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ

3.1-Faaliyet ve Ruhsat Konularına Göre Dağılımı	59
3.2-Yatırım ve İstihdam Durumu.....	62
3.3-Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri.....	63
3.3.1-Ticaret Hacimlerinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	63
3.3.2-Ticaret Hacimlerinin Sektörlere Göre Dağılımı	65
3.3.3-Yıllar İtibariyle Toplam Ticaret Hacimleri	67
3.3.4- Ticaretin Yönü İtibariyle Toplam Yıllık Ticaret Hacimleri	69
3.4-Dış Ticarete Bursa'nın Rolü.....	70
3.4.1-İthalattaki Durum.....	70
3.4.2-İhracattaki Durum.....	71
3.5-Bursa Serbest Bölge Uygulaması	72
3.5.1-Faaliyet Konusuna Göre Ruhsat Dağılımı.....	73
3.5.2-Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı	74
3.5.3-Yatırım Harcamalarının Dağılımı.....	75

3.5.4-İstihdam Durumu.....	75
3.5.5-Yıllara Göre Ticaret Hacimleri.....	76
3.5.6-Ticaretin Yönüne Göre Yıllık Ticaret Hacimlerinin Dağılımı	78
3.5.6.1-Yurtiçinden Bölge'ye İhracat	79
3.5.6.2-Bölgeden Yurtiçine İhracat.....	79
3.5.6.3-Bölgeye Yurtdışından İthalat.....	80
3.5.6.4-Bölgeden Yurtdışına İhracat.....	81
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR LİSTESİ

GOÜ	:Gelişmekte Olan Ülkeler
DB	:Dünya Bankası
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
IMF	:Uluslararası Para Fonu
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirketler
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
İTO	:İstanbul Ticaret Odası
ÇSGB	:Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİR	:Dahilde İşleme Rejimi
HİR	:Hariçte İşleme Rejimi
AB	:Avrupa Birliği
DIİB	:Dahilde İşleme İzin Belgesi
BM	:Birleşmiş Milletler
ICC	:Uluslararası Ticaret Odası
STA	:Serbest Ticaret Anlaşması
EFTA	:Avrupa Serbest Ticaret Birliği
TEV	:Telafi Edici Vergi
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ECOSOC	:Birleşmiş Milletler Ekonomik Ve Sosyal İşler Konseyi
KDV	:Katma Değer Vergisi
OSB	:Organize Sanayi Bölgesi
SB	:Serbest Bölge

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İncoterms	24
Tablo 2: Serbest Bölgelere Sağlanan Vergi İstisnaları	56
Tablo 3: Türkiye'deki Serbest Bölgeler.....	59
Tablo 4: Türkiyedeki Serbest Bölgelerin Faaliyet Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranları	61
Tablo 5: Serbest Bölgelerde İstihdam Durumu.....	62
Tablo 6: Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) Ocak-Aralık 2014	64
Tablo 7: Sebest Bölgeler Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı Ve Değişim Oranları (2014-2015) (1.000 \$).....	64
Tablo 8: Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı Ocak-Aralık 2014 (1.000 \$).....	66
Tablo 9: Sebest Bölgeler Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı Ve Değişim Oranları (1.000 \$).....	66
Tablo 10: Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacminin Yıllara Göre Değişim Oranları (1.000 \$)	68
Tablo 11: Serbest Bölgeler Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 \$)	69
Tablo 12: Bursa Serbest Bölge Faaliyet Ruhsat Konularına Göre Dağılımı (2006-2017) 73	
Tablo 13: Bursa Serbest Bölgesindeki Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı (2006-2017)	74
Tablo 14: Bursa Serbest Bölge Yatırım Harcamaları Dağılımı (2008-2017)	75
Tablo 15: Bursa Serbest Bölge İstihdam Durumu (2008-2017)	75
Tablo 16: Bursa SB'sinin Ticaret Hacminin Ticaretin Yönüne Göre Dağılımı (2008-2017) (1.000 \$).....	78

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı	61
Şekil 2: Türkiye'deki Serbest Bölgelerin İstihdam Verilerinin Dağılım Oranı	63
Şekil 3: Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (2014-2015)	65
Şekil 4: Serbest Bölge 2008-2017 Yılları Arası Ticaret Hacimleri (2008-2017) (1.000 \$)	67
Şekil 5: Bursanın Türkiye İthalatındaki Yeri (1000 \$)	71
Şekil 6: Bursanın Türkiye İhracatındaki Yeri	71
Şekil 7: Bursanın İhracatının İthalatını Karşılama Oranı (1.000 \$)	72
Şekil 8: Bursa Serbest Bölge Yıllık İşlem Hacmi (2002-2017) (1000 \$)	76
Şekil 9: 2017 Yılı Bölgelere Göre İşlem Hacmi (1.000 \$)	77
Şekil 10: Bursa Serbest Bölge 2017 Yılı Genel İşlem Hacmi Özeti (1000 \$)	78
Şekil 11: Yurtdışından Bursa Serbest Bölge'ye Yapılan İhracat (2013-2017)	79
Şekil 12: Bursa Serbest Bölgeden Yurtdışına Yapılan İhracat (2013-2017)	80
Şekil 13: Bursa Serbest Bölge'ye Yurtdışından Yapılan İthalat Durumu (2013-2017)	80
Şekil 14: Bursa Serbest Bölgeden Yurtdışına Yapılan İhracat Durumu (2013-2017)	81

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Dış Ticaret ve Serbest Bölgeler: Bursa Uygulaması	
Tezin Yazarı: İ.Gürhan ZÜBEYİR Danışman: Prof.Dr. Mehmet KARAKAŞ	
Kabul Tarihi: 18.05.2018	Sayfa Sayısı: xiv (ön kısım) + 89 (tez)
Anabilim Dalı: İktisat	Bilim Dalı: Ekonomi
20. yüzyılda, serbest bölge uygulamaları dünyada ve Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan bir kavram haline gelmiş olup uluslararası ticaretin gelişmesinde ve küresel ekonomik bütünleşmede önemli bir araç olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ticaret hacimlerini arttırmak adına çeşitli politikalar ve enstrümanlar kullanmaktadır. Bu bağlamda Serbest Bölgeler birçok ülkenin dış ticareti destekleyici uygulamalarından biri olmuştur. Çeşitli amaçlar doğrultusunda farklı türlerde kurulan serbest bölgelerin hem ulusal hemde uluslararası düzeyde ekonomik etkileri görülmektedir. Çalışmada seçili ülkelerden İngiltere, Almanya, Fransa gibi gelişmiş ekonomilerdeki serbest bölge uygulamaları olduğu kadar Mısır, İran, Şili gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki serbest bölge uygulamaları da dikkate alınmıştır. Bahsedilen amaçlar doğrultusunda Dış Ticaret ve Serbest Bölgeler: Bursa Uygulaması isimli çalışmanın ilk bölümünde dış ticaretteki genel uygulamalar, teslim şekilleri ve kullanılan belgeler anlatılmakta, ikinci bölümde ise dünyada ve Türkiye’de serbest bölge uygulamalarına değinilmektedir. Son bölümde ise Türkiye’deki serbest bölgelerin ve özel olarak Bursa Serbest Bölgesinin ekonomik performansları incelenmiş ve istatistiksel veriler tablo ve grafikler eşliğinde kullanılarak ekonomik performansları analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda serbest bölgelerin arasında ekonomik etkinlik açısından farklılıklar bulunduğu görülmüş ancak ihtisas konusunu belirlemiş bölgelerin ise daha aktif ve gelecek vaat ettiği tespit edilmiştir.	
Anahtar kelimeler: Serbest Bölge, Dış Ticaret, Dış Ticaret Hacmi, İthalat, İhracat	

Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Foreign Trade and Free Zones: Bursa Application	
Thesis Author: İ.Gürhan ZÜBEYİR	Advisor: Prof.Dr. Mehmet KARAKAŞ
Date of Acceptance: 18.05.2018	Total Number of Pages: xiv (pre text) + 89 (main body) + (appendices)
Department: Economy	Field of Study: Economy
In the 20th century, Free zone processes has become a concept that is frequently encountered both in the world and Turkey and has become an important tool in the development of international trade and in the global economic integration. The countries which are on the progress use various policies and instruments to increase trade volume. In this context, free zones have become one of the supportive practices of many countries in the area of foreign trade. Founded variety of purposes in different types of free zones in both national and international level is seen economic impacts. In the study, free zone applications in developed economies such as Britain, Germany and France have been taken into consideration as far as developing aconomies such as Egypt, Iran, Chile. Foreign trade and free zones in accordance with the mentioned purposes: the first party of the Bursa application is working in general practice in foreign trade; in the second part, the free zone process are mentioned in Turkey and in the world. In the last chapter, according to selected criteria it is aimed to study the experience of Turkey's free zones and special process in Bursa Free Zone. In the last chapter examined the economic performance of all Free zones in Turkey and specifically Bursa Free Zone in Turkey's economic performance and statistical data were analyzed using the accompanying tables and graphs. As a result of the analyzes made, it was found that there are differences in economic efficiency among the free zones, but it is determined that the areas with specialization are more active and promising	
Keywords: Free Zone, Foreign Trade, Foreign Trade Volume, Export, Import	

GİRİŞ

Dünya 1980'lerden itibaren süratli bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu süreç hayatın her alanında hızla etkisini göstermektedir. İletişim ve ulaşım alanlarında kaydedilen ilerlemeler sayesinde dünya üzerinde bulunan bütün aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri büyük ölçüde artmıştır. İlişkilerin ilerlemesinin ilk habercisi ticari alanda kendini göstermeye başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda ulusal ve uluslararası pazarlarda önemli bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorun homojenleşen pazarlarda en yüksek kazancın nasıl sağlanacağı sorusunun bulunması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel ekonomik yapılanma sürecinde ülkeler ekonomik kalkınmalarını devam ettirebilmek ve dünya refahından daha fazla pay alabilmek için çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal girişimlerde bulunmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınma düzeyini yükseltme istekleri bu konunun önemini artırmaktadır. Yenedünya düzeninin ekonomik yapısının büyük bir bölümünü oluşturan Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) kalkınma ve büyüme süreçleri için gerekli olan yatırım ve sermaye mallarını ithal etmek durumundadırlar. Bu malların ithalatını ihracattan kazandıkları döviz ile gerçekleştirmektedirler. Fakat GOÜ genel karakteristik özelliklerine bakıldığında içsel tasarrufların düşük, kişi başına düşen milli gelirin az, tarım sektörünün ekonomide büyük bir pay aldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu ülkelerin ihracat kalemlerini tarım ürünleri oluştururken ithal ürünleri sanayi malları kalemlerinden oluşmaktadır. Bu durum da ekonomik kalkınma ve büyüme çabası içerisinde bulunan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ithalat bağımlıklarını artırmaktadır.

Küreselleşme sürecine paralel olarak yoğunlaşan rekabet, devamlılık gösteren bir değişim ve gelişim dinamiği olması nedeniyle yeniden yapılanma sürecinde sonuçlarını tam olarak ortaya koymasa da uluslararası sistemde değişimi ve gelişimi başlatmıştır. Bu süreç içerisinde ekonomik güç dengelerinde ve yerlerinde kaymalar oluşmuştur. Ulusal pazarların yerine dünya pazarı kavramı önem kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, pazarların ulusal niteliğini kaybederek, evrensel bir bütünlük oluşturmaya başlaması, dünya pazarı anlayışını güçlendirmiştir. Gerçekten küreselleşme süreci ve buna paralel olarak yoğunlaşan rekabet, ulusal pazarlarda liberalleşme eğilimini güçlendirirken, uluslararası ticaret hacmini artırmaktadır.

Artık firmalar için ürettikleri mal ve hizmetleri sadece kendi ulusal pazarlarında satabilmeleri yeterli olmamakta, dünyanın farklı bölgelerinde, farklı insan kaynaklarını kullanarak üretebilmek ve satabilmek küresel rekabette stratejik önem taşımaktadır. Bunun için hem ekonomik işbirliği ve entegrasyon anlaşmaları ile aralarındaki bölgesel, müşterek pazarları genişletme yolunu tutarlarken, hem de dünyanın farklı bölgelerindeki pazar paylarını artırmayı hedeflemektedirler. Bu çerçevede, birbirlerine rakip ticaret bölgeleri, küreselleşen dünya ekonomisinde hâkimiyet mücadelelerini sürdürmektedir.

Ekonomik açıdan küreselleşme sürecinde uluslararası ticareti düzenleyici kuruluşlar ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla kurulan önemli örgütlerin başında; Dünya bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Uluslar Arası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar gelmektedir. Bu örgütlerin belirlediği amaç ve politikalar sayesinde

dünya ekonomisinde ekonomik ve finansal dengeler sağlanmaktadır. Düzenleyici bu kuruluşların ortak amaçları; serbest ticareti desteklemek, ülkeler arasında ekonomik işbirliğini sağlamak, uluslararası ticaretteki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına kararlılık kazandırmak amacı gibi birçok özellikleri mevcuttur. İktisadi anlamda küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı bu yeni ekonomi anlayışında; Çok uluslu şirketler (ÇUŞ), serbest mal ve hizmetler, sermaye akımları öne çıkan kavramlar olmuştur.

Uluslararası ticarete engellerin giderek azalması, sermayenin serbestleşmesi, emeğin mobilitasının artması ve artan rekabet, dünya ticaretinden pay almak isteyen organizasyonları daha iyi olmaya zorluyor. Küreselleşme süreciyle rekabet, artık yurt içindeki rekabetin ötesinde global bir nitelik kazanmıştır. Dünya pazarlarındaki çekişme her geçen gün daha da sertleşmektedir Zira ticaretin serbestleştirilmesi, sınırların açılması, ucuz ve kaliteli ürünlerin satılabilir ürünler haline gelmesi, pazarların genişletilmesi, ülkeleri ve işletmeleri rekabet edebilir ürün üretmeye mecbur etmektedir. Bu nedenle rekabete cevap vermek, rekabet gücünü artırmak, iktisadi işletmeler için olduğu kadar, ülkeler içinde bir hedef ve görev olmuştur.

Bu sürecin finansal boyutunun dinamiklerini sermaye, mal ve hizmetlerin uluslararası alanda serbest dolaşıma girmesi, engellerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması oluşturuyor. Bu dinamiklerin etkili olması sonucunda ülkeler arası ekonomik ilişkiler gelişerek pek çok ülke küresel ekonomi ile bütünleşmeye başlamıştır. Böylece uluslararası alanda sermayenin serbest dolaşıma girmesi artarak küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinin, uluslararası ticaretteki aktörlerin sermaye hareketlerinden nasıl ve ne ölçüde etkilendiği, bu süreçte ekonomik dengelerin nasıl değiştiği, küreselleşen dünyaya ayak uyduracak ekonomik yapısal dönüşümlerin neler olduğu ve henüz etkilerinin ölçülememiş olması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir problem oluşturmaktadır.

Bu problemi çözmek adına birçok gelişmekte olan ülke liberalizasyon politikaları ile sermaye akımları üzerindeki kontrollerini birer birer kaldırmış, uluslararası piyasadaki sermaye gelişmekte olan ekonomilere yönelmeye başlamış. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler sonucunda 90'lı yıllardan itibaren Güneydoğu Asya, Latin Amerika'daki gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere yoğun bir sermaye hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelere yaşanan küresel krizler üzerine yapılan araştırmalarda, bu ülkelere yönelen sermaye akımlarının yaşanan krizlerin ortaya çıkmasında ve krizlerin yayılmasındaki en önemli faktörlerden birisi olduğu ortaya konulmuştur. Sermaye hareketleri, tasarruf açığı bulunan gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyümeyi sağlama, yatırımları ve bununla birlikte istihdam ve teknolojik gelişmeyi artırma gibi olumlu etkileri olmasına karşın, özellikle kısa vadeli sermaye akımları ekonomik altyapısı zayıf olan birçok ülkede makroekonomik dengeleri bozduğu ve bu ülkelerde ekonomik daralmalara yol açtığı görülmüştür.

Kuşkusuz bu süreçte uluslararası ticaret ve sermayenin dolaşımında engellerin azalması ve uluslararası ticaret ve yatırım hacminin genişlemesinde büyük rol oynayan Serbest Bölgeler küreselleşme sürecinde etkili bir enstrüman olmuştur. GOÜ'nün ekonomilerinin girdi ihtiyacını daha ucuz, düzenli ve zamanında temin etmek, ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ihracat ve dolayısıyla döviz girdisini artırmak için yatırım

ve üretimi artırmak, dış finansman ihtiyaçlarından daha fazla yararlanmak amacıyla, birçok ülkede bazı farklılıklarla birlikte “serbest bölgeler” olarak adlandırılan alanlar oluşturulmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde, Türkiye’de 24 Ocak 1980 de “24 Ocak kararlarıyla” büyüme modellerinin başında ihracata dayalı büyüme esasını öne çıkaran ve ihracatı artırmaya yönelik çalışmaları ekonomik istikrar paketinin merkezine alan ihracata dayalı büyüme modeli uygulanmaya başlatılmıştır. Bu modelin uygulanması ile Serbest Bölge kurma fikri yeniden hayata geçirilmiştir.

Serbest bölgeler, sermaye ve mal hareketlerinden daha çok yararlanmak amacı ile geliştirilmiş olan bir rejimdir. 1985 yılında çıkarılan Serbest Bölgeler Kanunu ile ülkemizde Serbest Bölge uygulaması yeniden başlatılmıştır. Çıkarılan kanunla; İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek, uluslararası ticareti geliştirmek faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu gelişmelerin ardından Mersin ve Antalya Serbest Bölgesi (1985); Ege Serbest Bölgesi (1987); İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Trakya ve Trabzon Serbest Bölgeleri (1990); Adana-Yumurtalık ve İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgeleri (1992); Mardin Serbest Bölgesi (1994); Samsun Serbest Bölgesi (1995); Avrupa Serbest Bölgesi (1996); Rize, Kayseri, İzmir Serbest Bölgeleri (1997); Gaziantep Serbest Bölgesi (1998); Tubitak-Mam Serbest Bölgesi (1999); Denizli, Bursa, Kocaeli Serbest Bölgeleri (2000) kurulmuştur.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçlarına uyum sağlayabilmesi için 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nda bölgedeki firmalara vergi, resim ve harç mükellefiyetlerine ait mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı ve serbest bölgelerdeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratları gelir ve kurumlar vergisinden muafiyet kapsamında değerlendirileceği belirtilmiştir. Fakat 5084 ve 5810 sayılı kanunlarla yapılan değişikliklerle yalnız üretim faaliyetinde bulunan firmaların istihdam ve ihracata katkı sağlayan firmaların vergisel avantajları korunarak günümüzde uygulanan şeklini almıştır. Son gelişmelere rağmen her ne kadar vergisel avantajların azaldığı düşünülse de Serbest Bölgeler yatırımcı açısından hala karlı bölgeler olarak faaliyetine devam etmektedir.

Bu kapsamda tezin ilk bölümünde serbest bölgeler konusuna giriş yapmadan önce serbest bölge konusunun bir üst başlığı olan dış ticaret kavramlarını, teorileri, ekonomik etkili rejimleri ve dış ticarete kullanılan belgeler, teslim ve ödeme şekilleri açıklanılmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde küresel ekonomik yapılanma sürecinin ortaya çıkardığı özellikle sermaye hareketlerindeki serbestleşme, teknoloji transferi, işgücü hareketliliği ve doğrudan yabancı yatırımcılardaki artış gibi olguların ortaya çıkardığı iktisadi politika araçlarından birisi olan Serbest Bölge uygulamasının, tarihsel süreçte ortaya çıkış saikleri, teorik çerçevesi, türleri, ülke ekonomisine sağladığı olumlu ve olumsuz etkiler ve Türkiye’de ve dünyadaki örnekleri sunulmuştur. Akabinde serbest bölgelerin mevzuat ve yasal çerçevesiyle beraber sağladığı avantajlar ve muafiyetler tablolar ve grafikler eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise Türkiye’deki serbest bölgelerin ekonomik etkilerinin sayısal veriler ışığında tablo ve grafikler yardımıyla yıllara göre karşılaştırma yapılarak açıklanılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın konusu

Ülkelerin, ihracata yönelik kalkınmayı teşvik etmek, yabancı sermaye aracılığıyla dış piyasalara açılmak, ülkeye sermaye ve işletmecilik yönünden katkı sağlamak, yurtiçi hammadde ve yarı mamul talebini hızlı karşılamak ve transit taşımacılıktan elde edilen kazanç miktarını arttırabilmeyi sağlamak amacıyla serbest bölgeler kurulması gerekliliğidir. Fakat her ekonomik model uygulamasında olduğu gibi serbest bölge uygulamalarında da olumlu yönleri bulunduğu gibi olumsuz yönlerin de bulunduğu söz konusudur.

Çalışmanın temel amacı

Günümüzde dış ticaretin çok kapsamlı bir boyutta işlendiği ortamda dış ticaret teorileri ve işlemlerini genel bilgiler çerçevesinde açıklamak ve serbest bölgelerin dış ticaretteki rolü ve katkıları çerçevesinde genel anlamda Türkiye’deki Serbest Bölgelerin özel anlamda Bursa Serbest bölgesinin ekonomik etkinliğinin tartışılması bu çalışmanın temel amacıdır.

Çalışmanın önemi

1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler ülkelerin serbest bölgelere olan ilgisini artırmakta, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin dış ticarete etkin rol alabilmeleri açısından serbest bölgeler önemli bir enstrüman olarak görülmektedir. Bu kapsam da serbest bölgelerin ekonomik etkilerinin ve ülkelerin dış ticaretine yaptıkları katkıların ve dolayısıyla mevcutta bulunan serbest bölgelerin bu amaçlar çerçevesinde hizmet etkinliğinin analiz edilmesi Türkiye ekonomisi için önem arz etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu kapsamda, bu bölümde literatürde bulunan halihazırda mevcut çalışmalara “Dış Ticaret ve Serbest Bölgeler: Bursa Uygulaması” isimli çalışmamız ile, Türkiye’deki serbest bölgelerin faaliyet ve ruhsat konularına göre dağılımı, yatırım ve istihdam durumu, yıllık toplam ticaret hacimleri ve ticaret hacimlerinin ülkelere ve sektörler göre dağılımı istatistiksel veriler tablo ve grafikler eşliğinde sunulmuş olup yapılan bu ekonomik analizler çerçevesinde Türkiye’deki serbest bölgeler ve özel olarak Bursa Serbest Bölgesinin ekonomik etkinliği incelenilmeye çalışılmıştır.

Literatür İncelemesi

Serbest bölgeler ile ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde birçok araştırma yapılmıştır. Serbest bölgeler hakkında Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde konunun teorik ve istatistik veriler kullanılarak açıklanılmaya çalışıldığı görülmüş ve aşağıda bu çalışmalar hakkında literatürde yer alan çalışmalar sıralanmıştır.

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) (1985) “Serbest Bölgeler Çalışmaları Hakkında Rapor” adlı çalışmasında, Türkiye’de kurulması planlanan serbest bölgeler, serbest bölgelerin başarısını etkileyen unsurlar, serbest bölgeler ile ilgili diğer unsurlar ve

müteşebbis ve kamu açısından serbest bölgelere ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda ilgili eserde dünyadaki serbest bölgelerin başarılı ve başarısız örnekleri birlikte sergilenerek başarıya ulaşmanın ilk şartı olarak iyi planlama, yönetme ve ilgililerin amaç ve gönülbirliği içerisinde çalışılmasına değinilmiştir. Ayrıca Türkiye serbest bölgeleri, dünya ve özellikle çevre ülkelerdeki serbest bölge ile rekabet edebilecek yapıda, kamunun ve müteşebbislerin yararları birlikte düşünülerek planlaması gerektiğini ve müteşebbislerin serbest bölgede yatırım yapmak ve faaliyette bulunmak için uygun bir ortamın sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

İncekara (1986), “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı” adlı eserinde serbest bölgelerin dünyadaki uygulamaları hakkında bilgiler verilmiş, Türkiye’deki gelişme süreci ve konu ile ilgili mevzuat ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de serbest bölge kurma çalışmalarının oldukça eskilere dayandığını ve uygulama için başarıya ulaşılabilir bir konumda bulunulmasına rağmen birçok teşebbüsün sonuçsuz kaldığını değerlendirmiştir. Bu durumun oluşmasında ithal ikameci sanayileşme politikasının etkisi olduğunu söylemiştir. Serbest bölge uygulamasının dünyada ulaştığı başarılı seviye, Türkiye’de kurulan serbest bölgelerden beklentileri artırdığını ve serbest bölgelerin başarısı, avantajları yanında onların akılcı işletilmesine bağlı olacağını ifade etmiştir.

Tekeli ve İlkin’in (1987) “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş Ve Dönüşümü” adlı eser sekiz bölümden oluşmaktadır. İlgili eserin ilk beş bölümü serbest bölge kuramları ve dünya deneyi üzerinde, son üç bölümünde ise Türkiye deneyi üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. 1987 yılında Türkiye’nin serbest bölgeler deneyi henüz uygulama açısından değerlendirilebilecek düzeyde olmamasına rağmen kitapta serbest bölgelere ilişkin kararların nasıl geliştiği ve hangi etkilerle yönlendirildiği incelenerek Türkiye’de karar süreçlerinin yorumlanmasına yardımcı olabilecek örnek olay ortaya konulmaya çalışılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada serbest bölgelerin yabancı sermayeyi çekmek için geliştirilmiş kurumlar olduğu belirtilmiş ve bu değerlendirmede bir yandan amaçlar ve araçlar arasındaki tutarsızlıkları ortaya çıkarırken Türkiye’deki uygulamaların yabancı sermayeden çok, yerli sermayeyi çektiğini ifade etmiştir.

Alacaklıoğlu’nun (1998) hazırladığı “Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı Ve Güncel Yaklaşımlar” isimli kitabın hazırlandığı tarih itibarıyla Türkiye’de 10 yıllık maziye sahip olan serbest bölgele uygulamalarının bulunduğu nokta ve ekonomiye yaptığı katkı değerlendirilmeye alınmış, beklenen hedeflerin ne dereceye kadar gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmelerde Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü yayınlarından ve istatistiki verilerden faydalanılmıştır. Çalışmada uygulamada aksaklıkların bulunmasına rağmen serbest bölgelerin ekonomi ve dış ticarete olumlu etkileri olduğunu ve açık ve kapalı alanları sınırlı olan bölgelerde öncelikli olarak ihracatçılara sonra yabancı firmalara öncelik verilmesi serbest bölgelerden beklenen faydayı artıracığı düşünülmüştür. Ancak ihracata yönelik olan ve ihracat için üretim yapan serbest bölge firmaları ile diğerleri arasında bir farklılaştırma yapılması hakkaniyeti sağlayacağı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda serbest bölge faaliyetlerini gayesine daha fazla yakınlaştırmak için kanun ve ortak yönetmelikte değişikliğe gitmeden başvurulması

gereken iki araç olduğu ifade edilmiştir. Bu araçlardan ilki, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünün firmalara faaliyet ruhsatı verirken seçimlik davranması ve ihracat şartı gözetmesi ikincisi ise, Dış Ticaret Müsteşarlığının bölge faaliyetlerine Genel Müdürlük kanalıyla yayınladığı genelgeler vasıtasıyla yön verilmesi gerektiği savunulmuştur.

Erdoğan ve Ener'in (2005), "Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler Teori, Uygulama Ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'deki Gelişimi" adlı kitaplarında serbest bölgelerin teorik yapısını, tarihçesini, dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamalarını ve Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye'deki serbest bölgelerin gelişimi hakkında değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Bu değerlendirmeler sonucunda serbest bölgeler alanında, gerek yasal düzenlemeler, gerekse uygulama yönünden önemli gelişmeler sağlandığını ve serbest bölgelere ilişkin oluşturulacak stratejilerin, Türkiye'nin makroekonomik hedef ve sorunları göz önünde bulundurularak, bunların çözümüne daha etkin ölçüde katkı sağlayacak niteliğe kavuşturulacağına yönelik olması gerektiği ifade edilmiştir.

Şakar'ın (2007), "Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler" adlı doktora tezi çalışmasında çeşitli hukuk sistemleri başlığı altında uluslararası hukuk, ulusüstü hukuk ve ulusal hukuk açısından serbest bölgeleri incelemiş ve serbest bölgelerin hukuksal temelleri sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Bir devletin kendi ülkesinde serbest bölge kurması iç egemenliğinin bir sonucu olduğundan ve bu şekilde gümrüksüz bölgeler oluşturması egemenliğinden vazgeçtiği anlamına geldiğinden devletlerin egemenliklerinin bir sonucu olarak serbest bölgeler kurma yetkisini olumsuz etkileyeceği ifade edilmiştir. Fakat bu yetki, uluslararası hukukun genel ilkeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınır, serbest bölge kuran devletin, dolaysız vergi avantajları yoluyla, başka bir ülkenin vergi gelirini azaltarak haksız vergi avantajı rekabetine yol açmaması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada genel olarak serbest bölgelerin vergi hukuku bakımından geleceği değerlendirilerek önerilere yer verilmiş ve serbest bölgelerin Türkiye ekonomisine ve istihdama pozitif etkileri bulunduğundan kaldırılan teşvikler sebebiyle yatırımların başka ülkelere kayabileceği bu bağlamda bu bölgelerin teşvik edilmesi gerektiği savunulmuştur.

T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) İş Teftiş Kurulu Başkanlığının (2013), "Serbest Bölgelerde Kurulu İşyerlerinde Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu" adlı kitapta, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunun geçici 3. maddesinin b fıkrasında; "Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar; bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az %85'ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır. Bu oranı %50'ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir" denilmektedir. Kitapta ilgi kanun maddesinde yapılan değerlendirmede üretimin %85 ve üzerini ihraç eden işyerleri ile ilgili olarak tanınan vergi muafiyeti konusunda terkini yapılan-yapılacak olan gelir vergisinin işverenin uhdesinde mi bırakılacağı yoksa işçiye geri ödenmesinin mi yapılacağı konusunda uygulamada Maliye Bakanlığı ve ÇSGB'nin arasındaki yorum farklılığını ortadan kaldırmaya yönelik bir

mevzuat değişikliğine, ya da uygulamaya açıklık getirecek düzenlemeye ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Yerenkan (2015), “Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları ve Serbest Bölgelerin Performanslarının Veri Zarflama Analizi İle Karşılaştırılması” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, serbest bölgelerin ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik etkilerinin ve farklı türlerdeki serbest bölge uygulamalarının olumlu ve olumsuz olabilecek çeşitli etkilerini, gelişmiş ülkelerin serbest bölge uygulamaları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada Türkiye’de serbest bölge uygulamalarının incelenmesi ve performanslarının Veri Zarflama Analizi yöntemiyle karşılaştırılması ile serbest bölgelerin etkinlik analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda, hiçbir yılda etkin bulunmayan serbest bölgeler; Mersin, Antalya, Avrupa, İstanbul Trakya, İzmir, Denizli ve Gaziantep Serbest Bölgeleri olarak tespit edilmiş ve bu bölgelerden İzmir, Denizli ve Gaziantep yıllar itibariyle genel olarak düşük etkinlik değerlerine sahip olmuşlar; diğerleriyle nispeten daha iyi sonuçlar elde etmişlerdir.

Birinci Bölüm

DIŞ TICARET

1.1-Dış Ticaret Tanımı, Kuramları Ve Rejimleri

1.1.1-Dış Ticaret Tanımı

Uluslararası ticaretin alt başlığı olan dış ticaret kavramı, ekonomik ve siyasi egemenliğe sahip ülkelerin birbirleriyle yaptıkları mal hareketlerini kapsamakta olup ihracat ve ithalattan oluşmaktadır. Ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerini gerçekleştirmek isteyen her ülke değişen oranlarda dış ticaret yoluyla birbirlerine bağımlıdır. Ülkeler sanayileşme ve sürdürülebilir kalkınma için kendisinin sahip olmadığı yeraltı kaynaklarını, teknolojiyi, hammaddeyi, enerji ve nitelikli emeğin üretimini sağlayabilmek için yabancı piyasalara dâhil olmak zorundadır.

Ülkelerin ithalat ve ihracat girişimleri yoluyla ülkeler arasında diğer ilişkilerin; tüketim, eğlence, kültür ve örf adetleri gibi bağların kurulmasında ve sağlamlaştırılmasında çok önemli rol oynar. Ülkelerin dış ticaretteki etkinlikleri genellikle komşu ülkelerle olan iyi ilişkilerini ticari ilişkilere dönüştürmelerine bağlıdır. Bu bağlamda ülkelerin döviz ihtiyacını komşu ülkelerden sağlayabilmesi dış ticarete önemli bir rekabet avantajı sağlayacaktır. Dış ticaret hacminin büyümesinde komşu ülkelerle yapılan ticaret oldukça önemli bir hal almaktadır. Uluslararası ticarete aktif rol alan gelişmiş ülkelere bakıldığında komşularıyla başarılı bir ticaret politikası izlemektedirler(Melemen, 2016:3).

İktisat bilimi kıt kaynakların uluslararası düzeyde verimli kullanımının nasıl sağlanacağı konusunda araştırmalar yapmaktadır. Bu yönüyle iktisat bilimi olanla değil olması gerekenle ilgilenmesi açısından normatif bir karaktere sahiptir. Dış ticaret ise ithalat ve ihracat hareketlerini, oluş süreçlerini açıklaması açısından olması gerekenden ziyade olan ile ilgilenen bir kavramdır. Bu yönüyle dış ticaret kavramı iktisat biliminin bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir(Selen, 2009:2).

Dış ticaret dinamik, değişken, güncel uygulamaların ve mevzuatın kısa sürede etkilendiği bir alandır. Uluslararası ticaret ve iktisat teorileri uzun yıllarca değişmeden üzerinde tartışılabilirken dış ticaretteki konular, uygulamalar ve mevzuat neredeyse günlük olarak değişebilmektedir. Dış ticarete ülkeler arası ilişkilerde yaşanan gerginlikler ticari ilişkilere anında yansımaktadır. Bu açıdan dış ticarete uğraşanlar mevzuatı ve uygulamaları güncel olarak takip etmek durumundadırlar. Dış ticaret kavramından önce tarihsel süreçte dış ticaret işlemlerinin hangi teorik temellerle ve amaçlarla gerçekleştiğini bilmek gerekmektedir.

1.1.2-Dış Ticaret Teorileri

1.1.2.1-Merkantilistler

Merkantilizm, 16-17 yüzyıllarda güçlenmeye başlayan sermaye sahiplerinin deniz aşırı ülkelere yaptıkları ticarete karşılaştıkları riskleri asgariye indirmek üzere öne sürdükleri

taleplerle ortaya çıktı. Dış ticaret politikalarında korumacılık fikrinin kurucuları olan Merkantalist akımın düşünce yapısına göre altın ve değerli madenleri güç ve servetin kaynağı olarak gördüklerinden dolayı dış ticaretin amacı ülke içinde daha fazla hazine stoku oluşturmak olduğunu savunmuşlardır. Özellikle Merkantilizmin anavatanı İngiltere’de sermaye sahiplerince kurulan imtiyazlı ticaret şirketlerinin kârlarını arttırmak yönünde yaptıkları baskılar, bu şirketlere yasal tekel olma özelliği kazandırdığı gibi, ticari sistemin de bunları koruyacak şekilde düzenlenmesine sebep oldu. Ayrıca Avrupadaki güçlü ülkelerin deniz aşırı topraklarda sömürgecilik faaliyetleri merkantalist dış ticaret akımının başladığı yıllar ile aynı dönemdedir. Her ülkenin dış ticaret politikasında değerli madenleri biriktirmesi mümkün olmadığından bu düşünce akımının varlığı uzun sürmemiştir(Çulha, 2009:6).

1.1.2.2-Fizyokratlar

Fizyokrasinin kurucusu ve en önemli temsilcisi François Quesnay’dır. Fizyokrazi doğanın egemenliği, toplumların tabii kanunla yönetilmesi anlamına gelmektedir. Doğal düzeni savunan bu görüşe göre toplumsal ve ekonomik kurallar doğal bir kanun gücüyle oluşur. Fizyokratlar servetin kaynağının merkantilist akımın ileri sürdüğü gibi ticaretten değil üretimden doğacağını ve üretimdeki tek verimli olan alanın tarım olduğunu savunmaktadırlar. Bu yüzden ticarete elde edilen kazancın üretime dayanmadığından bu parazit gelir kazanç olarak isimlendirilmiştir. Fizyokratlara göre sadece tarım sektörünün vergilendirilmesi, ihracat kalemlerinin tarım ürünlerinden oluşturulması gerektiğini, doğal düzenin varlığı ve bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği düşüncesiyle klasik iktisat ekolün de temellerini atmışlardır (Bilgili, 2012:23).

1.1.2.3-Klasikler ve Mutlak Üstünlük Teorisi

Dış ticaretin serbest olmasını savunan klasik iktisadın kurucularından Adam Smith, dış ticaretin serbestliğini savunmak amacıyla “Mutlak Üstünlükler Teorisini” ileri sürmüştür. Mutlak üstünlükler teorisine göre her ülke daha avantaj sağlayan ürünlerin üretiminde uzmanlaşmalı ve bu ürünleri ihraç etmeli; daha az avantajlı ürünleri ise ithal edilmelidir. Bu şekilde üretim faktörlerinin ve ürünlerin etkin dağılımı sağlanarak, üretimde artış fiyatlarda düşüş, dolayısıyla dünya refahında artış meydana gelir. Türkiye’nin Rusya’ya göre tekstil sektöründe mutlak üstün olması karşısında, Rusya’nın petrol ve doğalgaz üretiminde mutlak üstündür. Türkiye tekstil üretiminde uzmanlaşıp, petrol ve doğalgazı Rusyadan satın alırsa veya Rusya petrol ve doğalgaz üretiminde uzmanlaşıp, tekstil ihtiyacını Türkiye’den satın alırsa bu ticaretten her iki ülke ve dünya refahı olumlu etkilenecektir(Bilgili, 2012:66).

1.1.2.4-Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardon’un mutlak üstünlük teorisinide içine alarak geliştirdiği, ülkelerin daha çok karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sektörde üretim yapmalarını öneren ve günümüzde geçerliliğini koruyan bir uluslararası ticaret teorisi olan “karşılaştırmalı üstünlük teorisini” ortaya koymuştur. Bu teoriye göre mutlak üstünlükler teorisinin aksine dış ticarette ülkeler için önemli olanın yalnızca mutlak olarak üstün olduğu ürünlerde uzmanlaşmanın olmadığını başka bir ülkeden nispeten hangi üründe yüksek oranda üstünlüğe sahipse o

ülkenin o üründe uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Almanya ve Türkiye tekstil ve otomobil sanayilerinde üretimde bulunmaktadırlar. Fakat Türkiye'nin tekstil piyasasında hammadde ve rekabet avantajı bulunmaktadır. Bu şartlarda mukayeseli olarak Almanya'nın otomobilde Türkiye'nin tekstilde uzmanlaşması iki ülkenin dış ticaret hacmini artıracaktır(Oğuz, 2017:8).

1.1.2.5-Faktör Zenginliği Teorisi

David Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler teorisinden farklı olarak Heckscher-Ohlin tarafından ortaya konulan ve bu yüzden (H-O) teorisi olarak da adlandırılan teoriye göre ülkeler hangi faktör yönünden zengin ise (sermaye, doğal kaynaklar, işgücü vs.) faktör zengini olduğu sektörde üretim yapıp ihracat yapmalı, faktör yönünden kıt olan sektörlerde ise ithalat yapmalıdır. Böylece emek zengini ülkeler emek yoğun, sermaye zengini ülkelerde sermaye yoğun malları ucuza üreterek birbirine ihraç ederler. Faktör zenginliği teorisi, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamakta son derece başarılıdır. Teori ülkeler arasında üretim faktörleri coğrafi olarak dengesiz dağıldığından dolayı uluslararası ticareti faktör zenginliğindeki farklılıklara dayandırmaktadır. Ülkelerdeki üretim faktörlerindeki farklılıklardan dolayı uluslararası ticarete konu olan ürünlerde de farklılıklar oluşmaktadır.

Faktör zenginliği ülkeler arasındaki mukayeseli üstünlüğünü iş gücü, yeni icat kabiliyeti, doğal kaynak zenginliği ve üretim faktörlerinin nispi bolluğu olarak kendisini göstermektedir. Heckscher ve Ohlin'e göre ülkelerin farklı faktör zenginliğine sahip olmaları nedeniyle dış ticaret yapıldığını ve emek ve sermaye faktörlerinin farklılıkları dış ticaretteki bu sebeplerini oluşturmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerin daha fazla emeğe gelişmekte olan ülkelerin ise daha fazla sermayeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda bir ülkede hangi faktör zenginliği diğerine göre daha fazla ise o ürünün üretiminde uzmanlaşacak ve o ürünü ihraç edecektir(Dücan, 2015:53).

1.1.2.6-Yeni Dış Ticaret Teorileri

Günümüz dünyasında uluslararası rekabet şartlarında üretimi yapılan ürünün belirleyici olan faktör fiyat olduğu ortamda ürünün menşei bakılmaksızın belirli bir kalite seviyesi yakalanmış ise ülkeler arasında dış ticaret şartları oluştuğu görülmektedir. Alternatif iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, mal ve hizmet piyasasındaki serbestleşmeler geleneksel uluslararası ticaret kuramlarına yeni kavramlar ilave etmektedir. Ülkelerin ticari duvarlarının yıkıldığı üretim faktörlerinin dünya üzerinde dağıldığı bir ortamda birçok uluslararası ticaret kuramları ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arasında sağlıklı komşuluk ilişkileri, kültür ve din yakınlığı, tüketim alışkanlıkları, tamamlayıcı sektör sahipliği, ucuz iş gücü ve hammadde bolluğu ve aynı ekonomik blok içinde yer alması önemlidir.

Uluslararası ticaret ilişkilerini geleneksel dış ticaret kuramları ile açıklamak yeterli gelmemektedir. Yeni dış ticaret kuramları karşılaştırmalı üstünlükler üzerine kurulan alternatif açıklamalar sunmaktadır. Yeni dış ticaret kuramlarının başlıcaları; nitelikli işgücü teorisi, teknoloji açığı teorisi, ölçek ekonomileri teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi, monopolcü ve oligopolcü rekabet teorileridir. Bu kuramları kısaca açıklayabiliriz.

1.1.2.6.1-Nitelikli İş Gücü Teorisi

Donald B. Keesing, emeğin homojen olmadığını ileri sürmekte ve endüstri ülkeleri arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan sanayi malları üzerindeki ticaretin nitelikli iş gücü farklılıkları ile açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Teoriye göre mesleki veya niteliği yüksek işgücüyle donatılan ülkeler nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken niteliksiz işgücünün bol bulunduğu ülkeler ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve söz konusu malların ihracatını yapacaktır. Genellikle yoğun olarak nitelikli işgücü gerektiren mallar ile sermaye yoğun mallar aynıdır ve bunları çoğu zaman gelişmiş veya sanayileşmiş ülkeler üretir. Azgelişmiş ülkeler ise genellikle nitelikli iş gücüne daha az sahip, ilkel tarım ürünleri ve katma değeri düşük olan sanayi ürünleri üretimi üzerinde uzmanlaşırlar (www.mevzuatdergisi.com, 2018).

1.1.2.6.2-Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji açığı teorisine göre yeni bir mal veya üretim teknolojilerini kendi ekonomisinde hızla uygulayabilen ve devamlı olarak dış pazarlara yeni mallar sürebilen ülkeler dış ticarete kalıcı başarı elde edebilir. Teknolojik yeniliği bulan ülke diğer ülkelerin belirli bir süre sonra taklit edebileceğini göz önüne alarak sürekli geliştirme yaparak yeni ürünleri piyasaya sürmelidir. Bu bağlamda başlangıçta yeni teknolojiye sahip olan ülke üretim yaptığı mal üzerinde ihracatçı konumda iken zamanla bu teknolojiyi bir şekilde sahiplenen başka ülkelerin iş gücü, hammadde gibi avantajlardan dolayı rekabet üstünlüğüne erişmesiyle ithalatçı konuma düşebilir(Melemen, 2016:8).

1.1.2.6.3-Tercihlerde Benzerlik Teorisi

İsveçli iktisatçı Brunstam Linder'in geliştirdiği “tercihlerde benzerlik teorisi” hipotezi, homojen olmayan malların ülkeler arasındaki ticaretin gelir düzeyleri benzer ülkeler arasında gelişeceğini ve bu ticari ilişkide maliyetten ziyade ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliği koşullarına bağlı olduğunu öngörmüştür. Teoriye göre ülkelerin talep düzeylerini etkileyen en önemli faktör gelir düzeyleridir. Bu bağlamda bir ülkede firmalar iç piyasanın ve halkın çoğunluğu tarafından talep edilen ürünleri karşılamak amacıyla üretim yaptıkça bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşır; daha sonra da söz konusu ürünleri zevk ve tercihleri, ya da genel olarak gelir düzeyleri yönünden benzer olan ülkelere ihraç eder, zevk ve tercihleri farklı olan düşük ve yüksek gelirli grupların ihtiyaçlarını ise ithalatını yaparlar. Dolayısıyla taleplerin çakışması olarak da adlandırılan bu teoriye göre, uluslararası ticaret benzer talep yapılarına bağlı olarak şekilleneceği, bir başka ifadeyle dünya ticaretinin gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yoğunluk kazanacağı beklenir(Seyidoğlu, 2001:86).

1.1.2.6.4-Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri teorisine göre ülkeler her bakımdan aynı olsalar dahi artan getirinin ortaya çıktığı durumlarda karlı bir dış ticaret imkânı bulabileceği hipotezini savunur. Bu teoriye göre ölçek ekonomileri uluslararası ticarete çok önemli bir etkidir. Ölçek ekonomileri ülkelere uluslararası ticarete bazı sonuçlar doğurur. Bu sonuçlar arasında ülkelerin iç piyasa taleplerini oluşturan çok sayıda maldan az miktarda üretmek yerine, firmaların ölçek ekonomisine sahip birkaç endüstri üzerinde yoğunlaşması ülkelerin bu

endüstrilerde uzmanlaşmaları için güçlü bir teşvik sağlar. Diğer endüstri alanlarındaki malları ise ithalat yoluyla karşılar. Dolayısıyla düşük maliyetlerle üretilen bu mallar büyük miktarlarda ihraç imkânı sağlar. Bundan dolayı üretim ve zevkler yönünden birbirine benzer ülkeler arasında bile karlı ticaret yapma olanağı oluşur(Seyidoğlu, 2001:86).

1.1.2.6.5-Monopolcü Rekabet Teorisi

Ekonomik analizlerde uzun zaman alış-veriş konu olan malların ve satıcıların homojenlik oluşturduğu rekabet piyasalarındaki araştırmalarda E. H. Chamberlin'in 1933 yılında yayınlanan "*Theorie de la concurrence monopolistique (Monopolcü Rekabet Teorisi)*" adlı eserinde homojenlik varsayımının gerçek ekonomik hayata uymadığını ileri sürmüştür. Günümüzde aynı ihtiyaçları karşılayan, birbirinin yerine ikame edilebilen büyük ölçüde birbirinin aynısı olan birçok mal, farklı ambalaj, farklı renk, farklı görünüş ve isim ile piyasaya sürülmekte ve reklam kampanyaları ile bu mallar alıcıların zihininde farklı birer mal gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu çabalarında başarılı olabilen firmalar belirli bir alıcı kitlesini kendisine bağlayabilmekte başka bir ifade ile alıcı kitlesi üzerinde monopol oluşturmaktadırlar. İşte bu şekilde oluşan piyasaya ise "*monopolcü rekabet piyasası*" adı verilmektedir(Dinler, 2005:343).

Monopolcü rekabet teorisi, dış ticareti mal farklılaştırılması ve ölçek ekonomileri ile açıklar. Monopolcü rekabet piyasasında firma farklı yerlerde farklı tür mallar üretmek yerine birbirlerine ikame edilebilir mallar üretmeye yönelir. Bu sayede üretim az sayıda mal üzerinde olduğu için uzmanlaşmaya gidilir ve ölçek ekonomilerinden yararlanılır. Böylece firma uzmanlaştığı mal üzerinde ihracatçı konumuna gelir.

1.1.3-Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri (EGR)

Ekonomik etkili gümrük rejimleri, uluslararası ticarete faaliyet gösteren firmalara yönelik, maliyet avantajı sağlayan rejimlerdir. Bir gümrük rejimine tabi tutulmak istenen eşya, bu rejime uygun şekilde yetkili gümrük idaresine beyan edilir. Dahilde işleme rejimi (DİR), hariçte işleme rejimi (HİR), geçici ithalat rejimi, gümrük antrepo rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi olarak çeşitlenmektedir.

1.1.3.1-Dâhilde İşleme Rejimi (DİR)

Gümrük mevzuatında Avrupa Birliği (AB)'ne eşleştirme çalışmaları çerçevesinde Gümrük Birliğinin ilkelerine bağlı kalınarak değişiklikler yapılmış olup ülkemizin uluslararası ticarete etkinliğini ve ihracatını artırmak gayesiyle 01.01.1996 tarihinde Dahilde İşleme Rejimi (DİR) yürürlüğe girmiştir.

DİR, serbest dolaşımda bulunmayan eşyanın, ihracatı yapılacak eşyanın üretiminde kullanılmasından sonra ihracatının yapılması şartıyla, gümrük vergileri ve ticaret politikası önlemlerinden sorumlu tutulmayan bir rejimdir. DİR kapsamında ithalatta aksaklıkların ve kaçakçılığı önlemek amacıyla "*şartlı muafiyet*" ve "*geri ödeme*" sistemi tedbirleri uygulanmaktadır. Şartlı muafiyette vergiler belirlirli bir teminata bağlanır ve DİR kapsamında ithalatı yapılan ürünün ihracatı yapılacak ürünlerde kullanıldıktan sonra ihracı yapılması ile teminat bozulur. Geri ödeme sisteminde, ithalat aşamasında vergilerin ödenmesi halini ifade eder. Kullanıcı işlem görmüş ürünü ihracatını gerçekleştirdikten

sonra ithalat aşamasında kendisinden tahsil edilen vergilerin kendisine iade edilmesi sistemidir(Bilginer, 2004:252).

DİR kapsamında teşviklerden yararlanabilmek için Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) alınması zorunludur. DİİB, ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan mamul, yarı mamul eşyanın ithalatında kullanırken aynı zamanda yurt içi alımlarada olanak sağlar. Bu belge Dış Ticaret Müsteşarlığınca düzenlenen bir belge olup gerekli usul ve şartları sağlayan ve rejimden beklenen ekonomik etkilerle uygun olması üzerine firmanın talebiyle;

-Türkiye Gümrük Bölgesinde yerleşik kişilere,

-İthal eşyanın işleme faaliyetlerinden sonra işlem görmüş ürünler içerisinde mevcudiyetinin veya eşdeğer eşya için konulmuş koşullara uyulduğunun tespit edilebildiği hallerde,

-Türkiye Gümrük Bölgesindeki üreticilerin temel ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilememesi hallerinde verilebilir.

Dahilde işleme izin belgesi kapsamında dahilde işleme izin süresi sektöre göre en çok 12 aylığına izin verilebilir. DİİB kapsamında ilk ithalatın yapıldığı tarih esas alınmak suretiyle belge süresi azami üç ay daha uzatılabilir. DİİB kapsamında gerçekleşen ihracat miktarının DİİB taahhüd edilen ihracat miktarına oranının en az % 25 olması halinde, DİİB'ne altı ayı aşmamakşartıyla belge orijinal süresinin yarısı kadar ek süre verilebilir. Fakat belge indirimli teminat uygulamasından faydalananı ise bu oran % 15 olarak uygulanmaktadır. Bu süreleri belirleme yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir (Maç, 2018).

1.1.3.2-Hariçte İşleme Rejimi (HİR)

Serbest dolaşımdaki eşyanın hariçte işleme faaliyetlerine tabi tutularak Türkiye Gümrük Bölgesinden geçici olarak ihracatını yapılması ve bu faaliyetler sonucunda elde edilen eşyanın tekrar Türkiye Gümrük Bölgesine ithalatının yapıldığı aşamada vergilerinden tam veya kısmi olarak muaf tutulduğu ekonomik etkili bir rejimdir. HİR kapsamında teşviklerden yararlanabilmek için hariçte işleme iznin alınması gereklidir. Bu teşvik belgesi Ekonomi Bakanlığı-İhracat Genel Müdürlüğü tarafından verilmekte olup başvuruların kuruma bizzat yapılması gerekmektedir. Hariçte işleme izin belgesi nihai ürünün üretimi yurtdışında gerçekleştiğinden dolayı kapasite raporu bulunması başvuru şartlarındandır. Hariçte işleme izni ilgilinin talebi üzerine gümrük idarelerinin denetiminde, taahhüt ve teminat işlemlerini yerine getirilmesi ve amaçlanan ekonomik hedeflere uygun olması halinde bu izin verilebilir.

1.1.3.3-Geçici İthalat Rejimi

Geçici ithalat rejimi Gümrük Kanununda (Gümrük Kanunu, m.128) “Serbest dolasıma girmemiş eşyanın ithalat vergilerinden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, Türkiye gümrük bölgesi içinde kullanılması ve bu kullanım sırasındaki olağan yıpranma dışında, herhangi bir değişikliğe uğramadan yeniden ihracına olanak sağlayan hükümlerin uygulandığı rejimdir” şeklinde ifade edilmiştir.

Geçici ithalat izni, eşyayı kullancak firma ya da firmanın temsilci firmalarının talebi üzerine gümrük idaresi tarafından olumlu değerlendirildiğinde izin verebilir. Ancak geçici ithal edilen eşyanın ticari kalite, teknik özellik ve niteliği itibarıyla aynı olduğuna yönelik tespitin mümkün olmadığı hallerde geçici ithalat rejiminin kullanılmasına müsaade edilmez. Fakat bu rejim ile yapılacak işin veya ürünün özelliği itibarıyla ayniyet tespiti önemlerinin uygulanmaması uygulamanın kötü amaçla kullanılmasına yol açmayacağı durumlarda, gümrük idareleri vergilerin hepsini teminata bağlayarak, rejimden faydanılmasına izin verebilir.

1.1.3.4-Gümrük Antrepo Rejimi

Gümrük antrepo rejimi, serbest dolaşımda bulunmayan, ithalat vergisi ve ticaret politikası önlemleri uygulanmamış eşyanın antrepoya alınması ve burada gözetim altında tutulan rejimdir. Antrepolar, gümrük gözetiminde bulunan eşyaların buralarda muhafaza altında tutulması amacıyla kurulmuş ve kurulmasında belirli şartlar ve özellikli haller ilgili kanunlar ile düzenlenmiştir. Antrepolar, genel ve özel antrepo olarak ikiye ayrılmış olup genel antrepolar herkes tarafından kullanılabilirken; özel antrepolar ise sadece antrepo işleticisinin eşyalarının saklandığı alanlar olarak ifade edilebilir.

1.1.3.5-Gümrük Kontrolü Altında İşleme Rejimi

Gümrük kontrolü altında işleme rejimi Gümrük Kanununda (Gümrük Kanunu, m.123) *“Serbest dolaşıma girmemiş eşyanın Türkiye Gümrük Bölgesinde, ithalat vergilerine veya ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın, niteliğini veya durumunu değiştiren işlemlere tabi tutulmaları ve bu işlemlerden elde edilen ürünlerin gümrük vergileri üzerinden serbest dolaşıma girmelerine ilişkin hükümlerin uygulandığı rejimdir. Elde edilen bu tür ürünler, işlenmiş ürün olarak adlandırılır”* şeklinde ifade edilmiştir.

Gümrük kontrolü altında işleme izni, işleme işini yapan veya yaptıran kişinin talebi üzerine gümrük idarelerince belli hallerde verilir. Bu haller:

- Türkiye gümrük bölgesinde yerleşik kişilere,
- İşlenmiş ürünler içinde ithal eşyasının teşhisinin mümkün olduğu hallerde,
- Eşyanın işlenmesinden sonra, rejime tabi tutulduğu sıradaki niteliğine veya durumuna dönüştürülmesinin ekonomik olarak mümkün olmadığı hallerde,
- Rejimin uygulanmasının, ithal eşyasının tabi olduğu menşe ve miktar kısıtlanması kurallarının etkilerinin saptıramayacağı hallerde,
- Türkiye'deki benzer eşyanın üreticilerinin temel ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilemeyen, bir işleme faaliyeti yaratma veya devam ettirme yönündeki ekonomik amaçlara uyulduğu hallerde verilir.

1.2-Dış Ticarete Kullanılan Belgeler, Teslim Ve Ödeme Şekilleri

1.2.1-Dış Ticarete Kullanılan Belgeler

Uluslararası ticarete çok sayıda belge kullanılmaktadır. Kullanılan bu belgelere genel olarak Arapça bir kelime olan vesika (belge, doküman) kelimesinin çoğulu olan vesaik (vesikalar, dökümanlar) kelimesi ihracat ve ithalat işlemlerinde düzenlenen tüm

dökümanları ifade eder. Vesaikler ülkeden ülkeye ve üründen ürüne farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak kullanılan vesaikleri Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Ticaret Odası (ICC- International Chamber of Commerce) standartlaştırmaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Dış ticarete kullanılan ticari belgelerin; resmi belgeler, taşıma belgeleri, sigorta belgeleri ve finansman belgeleri olarak sınıflandırılması mümkündür.

1.2.1.1-Ticari Belgeler

Ticari belgeler mal alım-satım aşamasında kullanılan faturalardır. Satış sözleşmesine konu olan ürüne, ülkeye ve işleme göre farklı dökümanların ve belgelerin kullanılması söz konusu olabilir. Bu kıymetli evrak niteliğindeki belgeler dış ticaret işlemlerinde önem arz eden gümrük beyannamesi, konşimento, sigorta poliçesi, menşe şahadetnamesi ve serbest dolaşım belgelerinin düzenlenmesinde esas alınır ve bu belgeler ile bahsi geçen belgeler teyit edilir. Proforma fatura (Proforma Invoice), ticari fatura, konsolosluk faturası, navlun faturası, çeki listesi, koli ambalaj listesi, spesifikasyon listesi, kalite kontrol belgesi/gözetim belgesi, analiz belgesi, expertiz raporu, gemi ölçü raporu en önemli ticari belgeler arasında yer almaktadır.

1.2.1.1.1-Proforma Fatura

İhracatçı tarafından ithalatçıya önerilen bir ön anlaşma belgesidir. Satılacak malın niteliği ve satış şartları hakkında alıcıya bir fikir vermek için düzenlenir. İhracatçı tarafından hazırlanan metnin alıcı tarafından kabul edilmesi halinde bir sözleşme hazırlanabilir. Proforma faturanın ihracatçıya ticari ve hukuki açıdan bir bağlayıcılığı yoktur(Canitez ve İlker, 2004:31).

1.2.1.1.2-Ticari Fatura

Proformadaki şartlara uygun olarak düzenlenen ve ihracatta kullanılan önemli belgelerdendir. Genel olarak düzenlendiği dilde “fatura” başlığıyla satıcının ismi, ünvanı ve adres bilgileri, faturanın düzenlendiği tarih ve numarası, malla ilgili bilgi ve tanımların bulunduğu ödemenin nasıl yapılacağı gibi bilgileri sunar(Özalp, 2004:225).

1.2.1.1.3-Navlun (Freight) Faturası

Uluslararası nakliye şirketlerinin ihratçı firmaya taşıma bedeli karşılığında kestiği makbuzu ihracatçı firmanın navlun ile ilgili bilgileri ithalatçı firmaya göstermek için düzenlenen makbuza verilen isme “Navlun Faturası” denir. Navlun kelimesi deniz ve hava taşımacılığında “freight” kelimesi ile kara ve çoklu taşımacılıkta ise “carriage” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu yüzden navlun kelimesi daha çok hava ve deniz taşımacılığındaki taşıma masrafını ifade etmektedir(Melemen, 2016:30).

1.2.1.1.4-Koli Ambalaj Listesi

Koli ambalaj listesi koliler ile sevk edilen ve dökme olmayan malların, her bir kolinin içinde hangi tür ve ne miktarda mal bulunduğunu ve ambalaj ölçülerini gösteren faturayı tamamlayıcı nitelikte bir belgedir. Genellikle koli listesi ile çeki listesi bir arada düzenlenmektedir. Aynı zamanda gümrük işlemlerinin hızlandırılmasına ve nakliyecii firmanın sayım, yükleme ve taşıma işlemlerine kontrol açısından kolaylık sağlar(Kaya, 2011:280).

1.2.1.1.5-Spesifikasyon Listesi

Koli listesindeki belgelere ek olarak malların uluslararası standartlarının ayırımını yapan ve imalatçı firmanın TS veya ISO Belgesine bağlı olarak düzenlediği, ürünün özelliğine göre fiziksel, kimyasal özelliklerini, bileşen miktarları veya besin öğeleri miktarları gibi değerleri gösteren, ithalattan sonra malların dağıtımında kolaylık sağlayan bir belgedir(Yeni, 2005:81).

1.2.1.1.6-Gemi Ölçüm Raporu (Ullage Report)

Gemi ölçüm raporu, deniz nakliyat şirketleri veya bağımsız gözetim şirketleri tarafından hazırlanır. Sıvı olarak gemiye yüklenen yakıt, kimyevi madde vs. nin geminin tankını ne ölçüde doldurduğunu belgeleyen, ayrıca varış limanında yapılan boşaltma ölçümlerine göre ne kadar fire verildiğinin belirlenmesinde kullanılan belgedir(Güner ve Yılmaz, 2010:118).

1.2.1.1.7-Çeki Listesi

Ticari fatura, gümrük beyannamesi ve konşimentoda beyan ettiği ürünün farklı cins ve türde ve farklı ağırlıktaki kutulara yerleştirilmesi sonucunda, her kutuda ne miktarda ürün olduğunu belirten evraktır. Ağırlıkları üzerinden vergiye tabi ürüne dair çeki listesinin; beyanda bulunulan ürünün, net ve brüt ağırlığı, cinsi, nevi, miktarı ve hacim gibi özelliklerinin çeki listesinde belirtilmesi gerekmektedir. Çeki listesinde belirtilen özellikler, fatura ve konşimentoda gösterilen özellikler ile aykırılık göstermemesi gerekir. Ayrıca çeki listesi, hasar oluşması durumunda sigorta şirketleri tarafından talep edilmektedir.

Çeki listesi ihracatçı firmanın imalat, depo, sevkiyat veya üretim sorumlusu bölümleri tarafından hazırlanır. Çeki listesinin devam sayfalarında belirtilen paketleme listesinde bilgilerin kolilere konulan mallar ile doğruluğu firmanın ticari itibarı için çok önemlidir. Bu belge ihracatçı firma tarafından hazırlandığı için resmi bir niteliği olmayıp çıkış gümrüğünde malların fiziki kontrollü için referans bir belge niteliğindedir(Melemen, 2016:157).

1.2.1.1.8-Kalite Kontrol Belgesi

Uluslararası ticarete ihracatı yapılacak olan eşyanın sözleşme şartlarına uygunluğunun ithalatçı tarafına teyit edilmesi için bağımsız bir kontrol-gözetim şirketi tarafından hazırlanmış olan belgeler “gözetim belgesi” olarak da isimlendirilir(Tomanbay, 2003:109).

1.2.1.1.9- Ekspertiz/Analiz Belgesi

Kimyevi maddeler gibi analiz gerektiren malların formüllerindeki elemanların isimlerini ve malın içindeki maddelerin oranlarını gösteren belgedir(Yeni, 2005:82).

1.2.1.1.10-Konsolosluk Faturası (Consular Invoice)

Bazı ülkeler dış ticaret politikalarında ithali gerçekleştirilecek eşyaların gümrük işlemlerine esas teşkil edilmek üzere konsolosluk faturasının ibrazını zorunlu görmektedir. Bu hallerde yabancı ülkeye gidecek olan eşyanın mal menşei, birim fiyatı ve mal değerinin gideceği ülkenin konsolosluğu tarafından onaylandığı faturalara “konsolosluk faturası” denir.

Konsolosluk faturaları, ithalatçı ülkelerin konsolosluklarından elde edilmekte olup fatura tasdiki alıcı ülke mevzuatına göre değişkenlik gösterebilir. Ülkeler dış ticaret politikalarında bu tür uygulamalar ile ithalatta düşük faturalarla mal bedellerinin olması gerekenden düşük gösterilmek suretiyle vergi kaçakçılığını veya ithalatçının ihracatçı ile anlaşarak ülkesi dışına döviz kaçırmasını önlemeyi amaçlar(www.tim.org.tr, 2018).

1.2.1.2-Resmi Belgeler

İthalat ve ihracat işlemlerinde resmi makamların onayını gerektiren, genellikle standart olarak hazırlanmış resmi özelliğe sahip olan belgelerdir(Gürsoy, 2016:129). Gümrük beyannamesi, dolaşım belgeleri (A.TR, EUR-1, EUR-MED, Menşe Şehadetnamesi, ATA Karnesi, Form A, CPD Karnesi, Radyasyon Belgesi, Helal Belgesi, Boykot ve Kara Liste Sertifikası) en önemli resmi belgeler arasında yer alır.

1.2.1.2.1- Gümrük Beyannamesi

Bir gümrük rejimine tabi tutmak istenen eşyanın bu rejime uygun şekilde gümrük müşavirleri tarafından doldurulan matbu dilekçeye “*gümrük beyannamesi*” denilir. Gümrük beyanı; yazılı, sözlü, bilgisayar veri işleme tekniği yoluyla ve eşya sahibinin bu eşyayı bir gümrük rejimine tabi tutma isteğini ifade ettiği herhangi bir tasarruf yoluyla yapılabilir. 27/10/1999 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 4458 sayılı kanunda (Gümrük Kanunu, m. 58/2) “*İhracat, hariçte işleme, transit veya antrepo rejimi için beyan edilen serbest dolaşımda bulunan eşya, gümrüğe verilen beyannamenin tescilinden itibaren Türkiye Gümrük Bölgesinden çıkıncaya veya imha edilinceye ya da gümrük beyannamesi iptal edilinceye kadar gümrük gözetimi altında kalır*” şeklinde ifade edilmektedir. Gümrük beyannamesinin eşyanın beyan edildiği gümrük rejimini düzenleyen hükümlerin uygulanması için gerekli bütün bilgileri sağlaması ve imzalanması ve gerekli bütün belgelerin beyannamenin ekinde sunulmalıdır.

Gümrük tarafından yapılan işlemler sırasında kontrol amaçlı istenen bu resmi belge aynı zamanda KDV iadesi işlemleri, eximbank kredi ve teşvik taahhüdü kapaması, muhasebe kayıtları ve dövizlerin bozma işlemleri sırasında da kullanılır. Gümrük beyannameleri kara yolu taşımacılığında eşya gümrüğe sunulmadan önce beyanname açılabilirken, hava ve deniz yolu taşımacılığında beyannamenin açılabilmesi için eşyaların gümrüklü sahaya gelmesi zorunludur. Gümrük Beyannamesi toplam 8 nüshadan oluşmaktadır. İlk 5 nüshası ihracatta düzenlenir. Bir nüsha gümrük idaresinde kalır, bir nüsha ihracatçı firmaya verilir. Diğer nüshalar ise ilgili aracı bankaya, ihracatçı birliklerine ve Türkiye İstatistik Enstitüsü’ne verilir. 6, 7 ve 8 inci nüshalar ise ithalat için düzenlenmekte olup 8 nolu nüsha ithalatçı firmaya verilir(Melemen, 2016:158).

1.2.1.2.2- Serbest Dolaşım Belgeleri

İthalat ve ihracat işlemleri sırasında gümrük muafiyetlerinden yararlanma imkânı tanıyan belgelerdir. Bunlar; A.TR Dolaşım Belgesi (Movement Certificate), EUR.1 Menşe İspat Belgesi, Menşe Şehadetnamesi (Certificate of Origin), Veteriner Sertifikası ve Bitki Sağlık Sertifikasıdır.

Bu belgeler ihracatçı ülkeye değil ithalatın yapılacağı ülkeye göre düzenlenir. A.TR sadece AB ülkelerine yapılacak ihracatta kullanılırken, EUR.1 dolaşım belgesi ise Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yapmış ülkeler ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA-European Free Trade Association) ülkeleri için tanzim edilir. Ayrıca bu belgelerin düzenlenebilmesi için ihracata konu malın Türk menşesine sahip olması gerekir. Aksi takdirde Telafi Edici Vergiler (TEV) doğar. Bu bağlamda dolaşım belgesinin aranmadığı bir ülkeden, ülkemize DİR kapsamında ithal edilen bir malın işlem gördükten sonra AB, EFTA ya da STA yapmış bir ülkeye ihraç edilebilmesi için TEV ödenmesi gerekmektedir(Canitez ve İlker, 2004:39).

1.2.1.2.2.1- A.TR Dolaşım Belgesi

Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında imzalanan gümrük birliği anlaşmasınca sanayi mamülleri ve işlenmiş tarım ürünleri ihracatında düzenlenen ve ihracatı yapılan mallara gümrük muafiyeti sağlayan bir dolaşım belgesidir. İhracatçı firma ya da gümrük müşaviri tarafından Ticaret Odasından alınan bu belge ihracatçı ya da gümrük müşaviri tarafından düzenlenip ticaret odasına onaylatılır ve çıkış gümrük idaresi tarafınca ilgili kısım vize edilir. Gümrük idaresi tarafından vize edildiği tarihten itibaren üç ay içerisinde A.TR belgesi ithalatçı ülkedeki varış gümrük idaresine ibraz edilmelidir. Çünkü ithalatçının gümrük muafiyetlerinden yararlanabilmesi için bu süre önemlidir. A.TR Dolaşım Belgesi beş nüsha olarak düzenlenir ve beyaz renkli nüshalarından biri tasdik işlemini yapan odada kalır. Gümrük idaresinin belgenin gerekli kısımlarını vize ettikten sonra, belgenin yeşil nüshasının ilk sayfası ihracatçıya verilmektedir. Beyaz renkli olan nüshalardan biri gümrük idaresinde kalmakta olup, diğer 2 nüsha ise kati ihracatı takip eden ilk işgünü içinde gümrük idaresince ilgili odaya gönderilmektedir. Bazı durumlarda A.TR Dolaşım Belgesi eşyanın ihracı sonrasında da düzenlendiği durumlarda bu belge serbest dolaşım belgesi olur(Güner ve Yılmaz, 2010:88).

A.TR düzenleyen ülkeler; Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Yunanistan.

1.2.1.2.2.2- EUR.1 Dolaşım Belgesi

AB ülkeleri ile tarım ürünleri ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürün listesinde yer alan ürünler için ve Türkiye’den EFTA ülkelerine yapılacak ihracatta, sanayi ürünleri ithalatında gümrük muafiyetlerinden yararlanmak amacıyla ihracatçı tarafından bağlı bulunulan Ticaret ve Sanayi Odasından alınıp, doldurulup, düzenlendikten sonra çıkış gümrük idaresine ilgili kısımları vize ettirilen belgedir. EUR.1 belgesine çıkış gümrük idaresi tarafından verilen onay tarihinden itibaren 4 ay içerisinde ithalatçı tarafından varış gümrük idaresine ibraz edilmelidir. Bu süre içerisinde ibraz edilmediği takdirde firma gümrük indirimleri ve muafiyetlerinden yararlanamaz. A.TR belgesinden farklı olarak ihracata konu olan eşyanın %50 den fazlasının Türkiye’de oluşturulmuş olması şarttır. Bu sebeple EUR.1 Dolaşım Belgesi menşe ispat belgesi olarak da isimlendirilmektedir(Turguttopbaş, 2013:68).

1.2.1.2.2.3- Menşe Şahadetnamesi

Kavram olarak menşe en basit haliyle, bir ürünün ekonomik milleyetidir. Dünyanın farklı ülkelerinden gelen eşyaların yine farklı işlemlere tabi olması sebebiyle eşyanın menşesinin belirlenip, belgelendirilmesi menşe kavramına ve kurallarına ihtiyaç doğmuştur. Bu belgenin düzenlenmesi zorunlu belgelerden olmayıp, ithalatçı firmanın isteği üzerine hazırlanır. Menşe şahadetnamesi belgesinin gümrüğe onaylatılmasına gerek olmayıp ihracatçının bağlı bulunduğu yerdeki Ticaret Odasına onaylatması yeterlidir. Temel olarak bu belgenin kullanılması; gümrük vergilerinin hesaplanabilmesi, dış ticaret kontrolü amacıyla kullanılan taviz, kota ve antidamping gibi araçların uygulanabilmesi ve istatistiksel veri amacı faktörleri göz önüne alınır(Canitez ve İlker, 2004:36).

1.2.1.2.2.4- Veteriner ve Bitki Sağlık Sertifikası

Veteriner Sertifikası, hayvansal ürünlerin ihracatında veya ithalatında bu ürünlerin sağlıklı olduğuna ve bulaşıcı hastalık riski taşımadığına, gümrük idarelerinin karantina alanlarında yetkili veterinerce yapılan muayenelerin sonucunu gösteren belgedir. Bitki Sağlık Sertifikası, bitkisel ürünlerin ihracat işlemlerinde sunulan bir evrak olup, hem karşı ülke gümrüğünde ithalat aşaması için hem de Türk gümrüğünde eşyaların ihracat aşamasında kullanılan, uluslararası geçerliliği olan bir evraktır.(Gürsoy, 2017:8).

1.2.1.3-Taşıma Belgeleri (Konşimento)

İhracatçı ile ithalatçı arasında konu olan malın kara, deniz, hava ve demir yolu araçları ile taşınması sonucunda düzenlenen belgelerdir. Genel olarak standart formatlara sahip olan taşıma belgesi taşıyıcı ve nakliyecisi firma arasında; malların değeri, ağırlığı, hacmi, ödemeyi kimin yapacağı hususlarında bilgiler sunar. Taşıma belgelerinin başlıca üç genel özelliği:

- 1-Malların teslim alındığını gösteren bir makbuz,
- 2-Taşıyan ile taşıtan arasında akdedilen bir sözleşme,
- 3-Bazı şartlar altında kıymetli bir evrak niteliği taşır.

1.2.1.3.1-Deniz konşimentosu (Marin Bill Of Lading)

Taşıtanın (malı yükletenin) isteği üzerine bir gemi şirketinin veya onun yetkili acentesinin ya da yükleme limanında acentası yoksa gemi kaptanı tarafından düzenlenip malı yükletene verilen, emre ve nama düzenlenebilen ve malın yüklendiği, belirlenen şekilde taşınıp varış yerinde alıcısına teslim edileceğini taahhüt eden belgedir. Kıymetli evrak niteliğinde olan bu belge, belirtilen malın mülkiyetini temsil eder ve belgenin ciro edilmesiyle mal el değiştirir(Yeni, 2005:87).

Teslim olayının gerçekleştiği konşimentoya tesellüm konşimentosu (received for shipment bill of lading), yükleme olayının gerçekleştiği ise yükleme konşimentosu (on board bill of lading) olarak isimlendirilir. Tesellüm konşimentosunda alıcının sipariş ettiği malın satıcı tarafından bankaya ibraz anında yüklenip yola çıktığı bilgisini sunmadığından alıcı tarafından tercih edilmeyebilir. Yükleme konşimentosunda ise yükleme bilgisi tesellüm konşimentosuna malların yüklendiğine dair “shipped, on board, clean on board” şeklinde

bir kaydın altına gemi şirketi veya acentasının kaşesi, parafı ve yükleme tarihinin eklenmesi alıcı tarafından tercih edilen bir yöntemdir.

1.2.1.3.2- Havayolu Konişmentosu (Airway Bill Of Lading)

Havayolu taşıma senetleri, uluslararası havayolu taşıma şirketlerince düzenlenen, malların belirlenen yere taşınmak üzere taşıyıcı firma tarafından teslim alındığını belirten ve yapılacak taşımanın sözleşmesini de içeren taşıma belgelerine verilen isimdir. Havayolu taşıma senetleri, taşıma sözleşmesini ihtiva etmesi ve malların taşıyıcı tarafından teslim alındığını ispat eden bir belge olması özelliği açısından önemlidir. Hava taşıma senetleri genellikle 3 orijinal ve 9 kopyadan oluşan 12 adetlik setler halinde ithalatçının adına düzenlenir(www.disticaret.biz.tr, 2018).

1.2.1.3.3- Karayolu Taşıma Belgesi (Highway Bill Of Lading)

Uluslararası taşımacılığın karayolu ile yapıldığı taşımalarda, Eşyaların Karayolundan Uluslararası Nakliyatı İçin Mukavele Sözleşmesi (CMR-Convention Marchandises Routiers) gereğince düzenlenen belge anlaşmasının hükümlerini kabul eden ülkelere kullanılan bir karayolu taşıma belgesidir. Navlun komisyoncuları veya taşımacılık şirketleri tarafından alıcının adına 3 asıl nüsha halinde düzenlenir. Bunlardan ilki ihracatçı için, ikincisi mallar ile birlikte gönderilmek ve üçüncüsü de nakliyecide kalmak üzere düzenlenir. Malların belirtilen şartlarla taşınmak üzere, taşıma sözleşmesinin yapıldığını ve malların iyi durumda teslim alındığını gösteren hukuki bir kanıt oluşturması açısından önemlidir. Bu belgeler malların mülkiyetini temsil etmez ve dolayısıyla ciro ile devredilemez.

Türkiye, 07.12.1993 tarih ve 3939 sayılı Kanun ile “Eşyaların Karayolundan Uluslararası Nakliyatı İçin Mukavele Sözleşmesi (CMR) Konvansiyonu”na katılması uygun görülmüştür. 2009 yılı itibariyle konvansiyona 56 ülke katılım sağlamıştır. Bu ülkeler arasında; Arnavutluk, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İran, İrlanda, İtalya, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Malta, Mongolya, Karadağ, Fas, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Suriye, Arabistan, Tacikistan, Makedonya, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, İngiltere ve Özbekistan’dır. (www.ugdlogistics.com, 2018).

1.2.1.3.4- Demir Yolu Taşıma Belgesi/Hamule Senedi (CIM Rail Consignment Note)

Demiryolu veya diğer bir ifadeyle trenle taşımacılıkta kullanılan taşıma belgesi olup “malların demiryolu ile taşınmasına ilişkin uluslararası anlaşma” (Convention Internationale Concernantle Transports Des Marchandises Par Chemins De Fer) olan CIM anlaşmasına tabi olarak düzenlenir. Bu belge malların mülkiyetini temsil etmediği için ciro yöntemiyle de devredilemez. Hamule senedinin gönderene verilmesi sadece malın bir vagonu doldurması (Full Load) şartıyla demiryolu idaresince uygun görülür. Dolayısıyla bir gönderene ait malın vagon doldurmaması (Less Than Full Load) durumunda demiryolu idaresi tarafından hamule senedi verilmez. Bu hallerde malın bir taşıma komisyoncusuna

teslim edilerek aynı yöne gönderilen malları gruplandırarak bir vagon doldurulabilir ve demiryolu idarecilerinden kendi adlarına hamule senedi alınabilir. Bu işlem karşılığında demiryolu idaresi hamule senedinin birinci nüshasını (asıl) mallarla birlikte gönderirken ikinci nüshasını göndericiye verir(Özalp, 2004:278).

1.2.1.3.5- Tır Karnesi

Karayolu taşımacılığında kullanılan bir karnedir olup TIR karnesi, aracın niteliklerini belirten bir nevi kimlik belgesi özelliği taşımaktadır. Bu belgenin üzerinde TIR'ın plaka bilgisi, dolu ve boş ağırlığı ve bağlı olduğu taşıyıcı firma bilgisi vb. özellikleri belirtir. Dolu araç, gümrük işlemlerinin tamamlayarak gümrükten çıkış yapacağı esnada ilgili nakliye firma temsilcisi tarafından gümrüğe bu evrak verilir. TIR karnesi kullanılmadanda eşya gümrükten çekilebilir fakat eşyayı taşıyacak araç TIR karnesiz gümrükten çıkış yapamaz.

1.2.1.4-Sigorta Belgeleri

Dış ticaret faaliyetleri sırasında, sigortalı ile sigorta firması arasında yapılan sözleşme uyarınca sigortaya konu olan malın yükleme, taşıma ve boşaltma yerinde meydana gelebilecek hasar ve diğer muhtelif risklere karşı sigorta edildiğini kanıtlayan ve tarafların hak ve sorumluluklarını gösteren belgedir. Alıcının talimatıyla taşıma aşamasında oluşabilecek risklere karşı yükleme ve boşaltma limanlarında bazı ek riskleri kapsayacak sözleşmeler yapılabilir. Sigorta belgeleri riskler meydana geldiğinde hasar tazminatının sigortacıdan tahsil edilmesi açısından hukuki bir dayanak oluşturur. Sigorta belgelerinin en yaygını sigorta poliçesi (Insurance Policy), sigorta şahadetnamesi (Insurance Certificate) ve kuvertür notları (Broker's Cover Notes)'dır.

1.2.1.4.1- Sigorta Poliçesi (Insurance Policy)

Dış ticaret kapsamında taşınan malların yüklendikleri yerden ithalatçıya teslim edilecekleri zamana kadar uğrayabilecekleri hasar ve risklere karşı sigorta akdinin belgesi olarak sigortacı tarafından imzalanıp, sigorta ettirene verilen ve her iki tarafın hak ve borçlarını gösteren bir vesikadır. Nama, emre veya hamiline tanzim edilebilir ve kıymetli evraktır. Poliçelerin ciro yolu ile devri de mümkündür. Poliçeler; sigortaya konu olan eşyanın tüm detay bilgileri ile birlikte, taşıyıcı bilgilerini de eksiksiz olarak içermelidirler. Düzenlendiği tarih de dikkat edilmesi gereken önemli konulardan biridir. Bilgilerin kesinleşmiş olması halinde, eşyanın nakil aracına yüklenmesi sonrasında düzenlenmiş poliçelere kat'i poliçeler denir. İleriki bir tarihte gerçekleşecek mal taşınmasıyla ilgili kat'i sigorta yapılacağının taahhüt edildiği poliçelere ise flotan sigorta poliçeleri denir. Ayrıca flotan poliçe sigorta sözleşmesinin sadece genel şartlarını içerir. Dolayısıyla bu şartlar ileriki tarihlerde yapılacak birçok sevkiyatın gerçekleşmesi sırasında oluşabilecek tüm riskleri de kapsar(Yeni, 2005:98).

1.2.1.4.2- Sigorta Şahadetnamesi (Insurance Certificate)

Sigorta şahadetnamesi, malların sigortalanmış olduğunu göstermek amacıyla sigorta acentaları tarafından açık ve flotan/abonman poliçelere istinaden, sigorta poliçesinin yerine düzenlenmiş, geçici sigorta belgesidir. Sigorta şirketinin boş olarak temin ettiği formlar şeklinde, bizzat sigortalı tarafından doldurulan sigorta şahadetnamesi, hem sigortacı hem

de sigortalı tarafından imzalanmak zorundadır. Aksi halde poliçenin devir edilmesi mümkün değildir. Açık ve flotan/abonman poliçelerin özelliği nedeniyle, yapılacak birden fazla sevkiyatın tamamı, sigorta kapsamına alınacak şekilde düzenlenmektedir. Her sevkiyat yapıldıkça, sigortalı tarafından ayrı ayrı sigorta şahadetnamesi doldurulup imzalanmak kaydıyla sigorta şirketine bildirilmektedir(www.reitix.com, 2018).

1.2.1.4.3- Kuvertür Notları (Broker's Cover Notes)

Sigortanın yapıldığını üçüncü şahıslara duyurmak amacı ile komisyon esasına göre çalışan acenteler tarafından düzenlenen belgedir. Sigorta şirketi ile sigortalı arasında düzenlenmesi sırasında fiilen sigorta yapılmadığından sözleşme akdi mevcut değildir. Dolayısıyla kuvertür notları sigorta belgesi olarak kabul edilemez(Özalp, 2004:299).

1.2.1.5-Finansman Belgeleri

Dış ticaret işlemlerinde genellikle taraflar birbirlerinden uzak mesafelerdedir. İthalatçı ya da ihracatçı çoğu kez ticaret yapacağı firmayı/shahsı hiç tanımamakta, mali durumları, firma kapasiteleri ve ticari itibarları hakkında bilgi sahibi değildir. Dolayısıyla yurt içi ticarete oranla dış ticaret çok taraflı ilişkilerin içerisinde kendine has işlem tekniklerinden dolayı yurt içi ticarete göre daha karmaşık bir yapıya da sahiptir ve bu açıdan ayrı bir uzmanlık bilgisi gerektiren bir alan oluşmuştur. Bu bağlamda kullanılan belgelerin sayısı ve nicelik itibarıyla yurtiçi ticarete oranla belirgin biçimde farklılık arz eder. Uygulamada vesaik adı verilen dış ticaret belgelerinin bazıları tarafların isteğine bağlı olarak kullanılmakta iken bazıları dış ticaret işlemlerinin yürütülmesinde hayati bir önem arz eder ki bunlar kıymetli evrak hükmünde kabul edilir. Kıymetli evraklar arasında sayılan finansman belgeleri dış ticaret işlemlerinde bankaların kredi verme ve krediye aracılık etme durumlarında kullanmış oldukları belgelerdir. Bu belgelerin bazıları poliçe, rehin senedi, teslim emri ve antrepo makbuzudur.

1.2.1.5.1- Poliçe (Bill Of Exchange/Draft)

Uluslararası ticarete alıcı ve satıcı arasında mesafelerin bulunması ve belirsizlikler nedeniyle her iki tarafta kendisini garanti altına almak ister. Poliçe dış ticaretteki alıcı ve satıcının ihtiyaçlarına cevap veren kıymetli evrak özelliği taşımaktadır. Çünkü bu belge belirlenmiş bir sürenin sonunda veya vadede, cinsi ve tutarı belirlenmiş bir meblağın belirli bir lehbara ödenmesi için keşidecinin muhataba verdiği yazılı nitelik taşıyan şartsız bir ödeme emridir. Böylelikle taraflar kendilerini güvende hissedebildikleri ticari bir iletişim kanalı sağlamış olmaktadır(Güner ve Yılmaz, 2010:132).

Poliçede üç taraf bulunmaktadır. Bu taraflardan ilki keşidecidir. Keşideci, senedi tanzim eden ve lehbara muayyen bedelin ödenmesi hususunda muhataba emir ve izin veren kimsedir. İkinci taraf lehtardır. Lehtar ödemeyi tahsil edecek olan taraftır. İhracat poliçelerinde lehtar ise ihracatçının kendisidir. Üçüncü taraf ise muhataptır. Muhatap ödemeyi yapan taraftır. Muhatap, banka ya da ithalatçı olabilir.

Bir kıymetli evrağın yasal olarak poliçe sayılabilmesi için bu evrağın üzerinde taşınması gereken bazı nitelikler vardır. Bu evrağın üzerinde taşınması gereken nitelikleri şu şekilde sayabiliriz; poliçe kelimesi "*düzenlendiği dilde poliçe sözcüğünü içerir draft veya bill of*

exchange kelimesi", muhatabın adı, soyadı veya ticaret unvanı, lehdarın adı, soyadı veya ticaret unvanı, belirli bir bedelin ödenmesi konusunda kayıtsız ve şartsız havale olduğu, ödeme vadesi ve yeri, keşide yeri ve tarihi, keşidecinin imzası ve döviz cinsi ve tutarı belirtilmesi zorunludur.

1.2.1.5.2- *Rehin Senedi (Trust Receipt)*

Eşyayı çekecek olan firmanın ülkesindeki bankasının, eşyayı gönderecek olan firmaya yapılacak ödemeyi muteber müşterisi olan eşyayı çekecek olan firma adına üstlenmesi sonucunda ortaya çıkan işleme ilişkin senettir. Burada eşyayı çekecek olan firma adına açılmış gayri nakdi nitelik taşıyan bir kredi durumu oluşmaktadır. Uygulamada banka, eşyayı gönderecek olan firmaya ödemeyi yapar ve ödeme miktarı kadar müşterisi konumunda olan eşyayı çekecek olan firmayı hesabında borçlu kaydeder. Dolayısıyla banka kredi açtığı müşterisine ait malları, malların mülkiyetini ya da malların satışından elde edilecek gelirin kendi kontrolünde bulunması şartını rehin senedi verirken arayacaktır. Bu bağlamda rehin senedi, bankanın ithalatçıya sağladığı kredi borcunun vadesi dolduğunda talep etme yetkisini veren belgeye rehin senedi denilmektedir. Dolayısıyla rehin senedi, ithalatçıya kredi borcunu ödeme anına kadar çektiği eşyalarını bankaya rehin verdiğini, eşyalarını gümrükten çektikten sonra banka adına antrepoda muhafaza altına alacağını ve borcunun vadesi bitene kadar çektiği eşyalardan doğan kredi borcunu bankaya ödeyeceğini taahhüt eden bir finansman özelliği taşıyan evraktır. Rehin Senedi alındığı zaman müşteri iflas etse dahi banka alacağını diğer alacaklılarla paylaşmaz. Belge konusu alacak, yalnızca rehin senedini veren bankaya ait olur. Bu belge, nitelik itibarıyla bir taahhütnameden ibaret olduğu için müşterinin taahhüdünü yerine getirememesi veya dürüst davranmaması halinde banka açısından tam hukuki güvence sağlamaz. Bu sebeplerle dış ticarete bir finansman aracı olarak kullanılan rehin senedi, yalnızca muteber müşterilerden kabul edilerek karşılığında kredi tahsis edilebilen finansman belgesidir(www.oaib.gov.tr, 2018).

1.2.1.5.3- *Teslim Emri (Delivery Order)*

Dış ticaret işleminde eşyayı gümrükten çekme iradesinde bulunan ithalatçı firma, bu işlemde doğan borçlarını bankaya ödeyecektir. Bankanın emrinde hazır bulunan eşyaların tamamının veya bir kısmının alıcıya sevk edilebilmesi için bankanın, antrepo sorumlusuna ulaştırılmak gayesiyle verdiği ve malın eşyayı çekmek isteyen firmaya sevk edilmesi yönündeki emrine teslim emri olarak ifade edilmektedir.

1.2.1.5.4- *Antrepo Makbuzu (Warehouse Receipt)*

Eşyaların muhafaza altında tutulmak amacıyla antrepoya koyulduğunu gösterir bir evrak olmak niteliğiyle beraber be evrak bir finansman evrağı niteliği de taşımaktadır. Fakat bu evrağın devir edilebilme niteliği bulunmamaktadır. Söz konusu evrak üzerinde, eşyanın miktarı, cinsi, teslim alındığı tarih, teslim alınan eşyanın hacizli olup olmadığını gösterir şerh, antreponun adresi ve tahsil edilecek ücret ve tutarlar bulunmalıdır. Antrepo makbuzunun finansman belgesi özelliği taşımasının sebebi eşya rehini karşılığında kredi kullanmak isteyen bir firmanın eşyaları antrepoya teslim ederek banka emrine antrepo makbuzu almasının sağlamasından dolayıdır(www.oaib.gov.tr, 2018).

1.2.2-Dış Ticarete Teslim Şekilleri

Dış ticaret işlemlerinde mal ve hizmetin ihracatçıdan eksiksiz, kusursuz olarak en kısa zamanda ve uygun koşullarda teslim alınması ve dış ticaret kurallarına göre ithalatçıya sevki en önemli faktördür. İthalatçı ve ihracatçının farklı ülkelerde farklı ticaret kanunlarına tabi olmalarından dolayı aralarında hukuksal ihtilafların çıkması daha kolay olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı merkezi Paris'te bulunan Uluslar Arası Ticaret Odası (ICC), uluslararası ticaret hareketlerinde anlaşmazlıkları, uyuşmazlıkları ve hukuksal ihtilafları ortadan kaldırmak ve böylece alıcı ile satıcının gereksiz yere para ve zaman kaybını önlemek amacıyla, alım-satım işleriyle bazı kurallar getirmiş ve bu düzenlemeleri ilk kez 1936'da "INCOTERMS-International commercial terms-uluslararası ticaret terimleri" adıyla yürürlüğe koymuştur. ICC (International Chamber of Commerce - Milletlerarası Ticaret Odası) tarafından yayınlanan ve uluslararası ticarete yaygın olarak kullanılan bir kurallar bütünüdür; uluslararası ticarete uygulanan pratiklere standart bir yorum getirmek amacıyla ilk defa 1936 yılında kullanıma sunulmuştur. "INCOTERMS 2010"; 01.01.2010 tarihinden itibaren aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi gruplara ayrılarak uygulanmaya başlamıştır.

Tablo 1:Incoterms

Tüm Taşıma Modlarında Kullanılan Teslim Şekilleri:	
EXW-Ex Works	İşyerinde Teslim
FCA-Free Carrier	Taşıyıcıya Masrafsız
CPT-Carriage Paid To	Taşıma ve Sigorta Ödenmiş Olarak
CIP-Carriage and Insured Paid To	Navlun ve Sigorta Ödenmiş
DAT-Delivered At Terminal (2011)	Terminalde Teslim
DAP-Delivered At Place (2011)	Belirtilen Noktada Teslim
DDP-Delivered Duty Paid	Gümrük Vergileri Ödenmiş Olarak
Sadece Deniz ve İç Su Yolu Taşımalarında Kullanılan Teslim Şekilleri	
FAS-Free Alongside Ship	Geminin Yanına Teslim
FOB-Free On Board	Gemiye Yükleyerek Teslim
CFR-Cost and Freight	Mal Bedeli ve Navlun Ödenmiş Olarak
CIF-Cost, Insurance And Freight	Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun Ödenmiş Olarak

Kaynak: www.iccwbo.org, 2018

1.2.2.1- EXW (Ticari işletmede Teslim)

İş yerinde teslim olarak da adlandırılan bu teslim şeklinde satıcı (ihracatçı) malları, kendi yerinde veya ismen belirlenmiş başkaca bir yerde (fabrika, depo, işyeri gibi) hazırlar ve alıcı (ithalatçı) firmanın tasarrufuna bırakarak teslim etmek üzere alıcıya bilgi verir. Aksine bir hüküm bulunmadığı takdirde ihracatçı firma, malları alıcının sağlamış olduğu araca yüklemek ya da gümrük çıkış işlemlerini yerine getirmek zorunda değildir. Bu bağlamda tüm masraf ve risklerin ithalatçı firmaya ait olmasından dolayı bu teslim şekli ihracatçı açısından asgari yükümlülüğü temsil eder. Dolayısıyla EXW'de alıcının, satıcı ülkesindeki yerel bir alıcıdan pek farkı yoktur(Güner ve Yılmaz, 2010:181).

1.2.2.2- FCA (Belirlenen Yerde Taşımacıya Teslim)

Taşıyıcıya teslimde satıcının sorumluluğu malları gümrük çıkış işlemleri tamamlanmış olarak belirtilen yerde teslimi ile son bulur. Eğer alıcı tarafından teslim için belirli bir nokta belirtilmemiş ise, daha önce sınırları belirlenmiş bir alan içinde veya yerde malları taşıyıcıya devredeceği noktayı kendisi seçebilir. Taşıyıcıya teslim şekli denizyolu,

havayolu, demiryolu, karayolu ve kombine taşımacılıkta kullanılmaktadır. FCA'da ihracatçı sözleşme şartlarına uygun malı hazırlar, alıcının ülkesinde istenen gerekli belgeleri düzenler ve gümrük masraflarını öder. Anlaşılması halinde taşıma acentesi ve tüm masrafları satıcıya ait olabilir(Gürsoy, 2016:25).

İhracatçı, malları taşıyıcıya veya taşıma acentasının gözetimine belirlenen yerde ve zamanda teslim eder ve teslim anına kadar bütün masraflar ve riskler karşılamak ihracatçının sorumluluğundadır. İthalatçının sorumluluğu ise mal bedelini satış sözleşmesinde belirtildiği şekliyle ödemek, risk ve masrafları kendisine ait olmak üzere gerekli ithal iznini ya da diğer resmi belgeleri almaktır. Eğer mallar diğer bir ülkeden transit geçecek ise ithalatçının geçiş için ödenmesi gereken vergi, resim ve harçları ödemesi gerekir.

1.2.2.3- FAS (Gemi Doğrultusunda Teslim)

"Gemi Doğrultusunda Masrafsız" terimi, satıcının malları belirlenen yükleme limanında, malların geminin doğrultusunda bir rıhtımda veya gemi açıkta demirli ise mavnalarla geminin yanına kadar götürülerek yerleştirilmesiyle satıcının teslim yükümlülüğünü yerine getirmesidir. Başka bir ifadeyle satıcı malları geminin yanına getirmekle sorumludur. Bu durumda bu andan itibaren malla ilgili herhangi bir kayıp ya da hasarın bütün masraf ve riskleri alıcı tarafından karşılanır. FAS teslim şeklinde ihracat ile ilgili bütün belgeler alıcı tarafından hazırlanır ve gümrük işlemleri de alıcı tarafından tamamlanır. Alıcı firmanın ilgili ülkede ihracatçı gibi hareket edebilmesi mümkün değilse bu teslim şekli seçilmemelidir(www.mevzuat.net, 2018).

1.2.2.4- FOB (Gemi Bordasında Teslim)

"Gemide Masrafsız" kuralı, satıcının malları satış sözleşmesinde belirlenen yükleme limanında, alıcı tarafından seçilen geminin bordasına yüklemektir. Bu kuralda mallarla ilgili yitirme ve hasar rizikoları, mal gemi küpeştesini geçtiği andan itibaren satıcıdan alıcıya geçer. Bu aşamadan sonra alıcı mallara ilişkin tüm masrafları ve hasarları üstlenir. Eğer taraflar, malların gemi küpeştesini aşarak teslim edilmeleri niyetinde değillerse FCA, FAS terimleri kullanılmalıdır. FOB uygulamasında satıcının, alıcının ülkesinde kullanacağı lüzumlu belgeleri hazırlaması ve gümrük işlemlerini tamamlaması gerekir. FOB terimi sadece deniz veya iç su taşımacılığında kullanılır(Kaya, 2011:156).

1.2.2.5- CFR (Mal bedeli ve taşıma)

"Masraflar ve Navlun" kuralı, satıcının malları varış yerine kadar taşınması için gerekli olan masrafları ve navlun bedelini satıcının ödemesi anlamına gelir. CFR teriminde satıcının malları ihracat için gümrüklemesini gerektirir ve yalnızca deniz ve iç su taşımacılığında kullanılabilir. CFR kuralında, çıkış gümrüğünde resmi işlemleri, gümrük vergilerini, yükleme işlemlerini ve navlun işlemleri satıcının sorumluluğunda iken muayene masrafları, varış yerinde boşaltma işlemleri, varış gümrüğünde resmi işlemleri ve vergileri alıcının sorumluluğundadır. CIP, CPT, ve CIF teslim şekillerinden CFR teslim şeklinin farkı; satıcının teslim yükümlülüğü mallar varış yerine ulaştığında değil, malları kurallar gereği taşıyıcıya teslim ettiğinde yerine getirmiş olur(Özalp, 2004:14).

1.2.2.6- CIF (Mal bedeli, Sigorta ve Taşıma)

"Masraflar, Sigorta ve Navlun" kuralı, malların varış limanına kadar taşınması için gerekli olan masrafları ve navlun bedelini satıcının ödemesini ifade eder. Ancak satın alınan malın mülkiyeti gemiye yüklendikten sonra alıcıya ya da alıcının bankasına geçmektedir. Bu teslim şeklinde, satıcı sigorta sözleşmesini ve sigorta primini öder, ayrıca satış sözleşmesindeki malların belirtilen tarihte ve yerde yüklemesinin yapıldığını alıcıya bildirir. Malların gemiye yüklenmesi aşamasından sonra navlun ve sigorta primi dışındaki masraflar ve her türlü riskler alıcının sorumluluğundadır. CIF terimi, malların ihraç işlemlerinin satıcı tarafından yapılmasını öngörür. Eğer taşıma işleminde, satıcının malları gemiye yüklenmeden önce bir terminalde taşıyıcıya teslim ettiği hallerde bu terim uygun olmayabilir. Bu gibi durumlarda, CIP kuralı kullanılması daha uygun olacaktır(Tomanbay, 2003:116).

1.2.2.7- CPT (Belirtilen yere kadar ödeme)

"Taşıma Ödenmiş Olarak" kuralı, malların belirlenen yere taşınması sırasında navlunun satıcı tarafından karşılanmasını ifade eder. Malların taşıyıcıya aktarılmasından sonra mallarla ilgili masraf ve hasar riskleri alıcının sorumluluğuna geçer. Satıcının sözleşme şartlarına göre malı hazırlamak, ithalatçının ülkesindeki kullanacağı belgeleri hazırlamak, ihracat gümrük işlemlerini tamamlamak ve malın taşıyıcıya teslim edildiğini ve muhtemel varış tarihini alıcıya bildirme sorumluluğu vardır. Alıcının ise sözleşme koşullarına mal bedelini ödeme, ithalat gümrük işlemlerini tamamlamak, malın ilk taşıyıcıdan tesliminden itibaren ortaya çıkabilecek riskleri ve masrafları karşılamak sorumluluğu bulunmaktadır. Tüm taşıma şekilleri (Deniz, Kara, Hava, Demiryolu) için uygun teslim şeklidir. (www.igeme.com.tr, 2018)

1.2.2.8- CIP (Sigorta dahil taşıma ödenmiş")

"Taşıma ve Sigorta Bedeli Ödenmiş Olarak Teslim" kuralı, satıcının CPT terimi ile aynı yükümlülükleri taşıdığını, ancak bunlara ek olarak, malların taşınması sırasında kayıp ve hasar riskine karşı alıcıya yük sigortası sağlama zorunda olduğu durumu anlatır. Satıcı, sigorta sözleşmesini akdeder ve sigorta primini öder. Satıcı acentesi ile anlaşır ve malı teslim eder. Taşıyıcıya malın teslim anından itibaren risk ve sorumlulukları alıcı üstlenir.

Çıkış gümrüğü işlemleri, yükleme işlemleri, navlun ve sigorta işlemleri satıcı tarafından; varış yerinde boşaltma işlemleri, varış gümrüğü resmi işlemleri, alıcı tarafından yapılan teslim şeklidir. Tüm taşıma şekilleri (Deniz, Kara, Hava, Demiryolu) için uygun teslim şeklidir(Gürsoy, 2016:64).

1.2.2.9- DDP (Vergileri Ödenmiş Teslim)

"Gümrük Vergileri Ödenmiş Olarak Teslim" kuralı, eşyayı gönderenin eşyaları ithalat için gümrük işlemleri hazırlanmış olarak ve belirlenmiş varma noktasına gelen taşıma aracında boşaltmaya hazır şekilde alıcının isteğine bırakmakla teslim ettiğini ifade eder. Bu teslim şeklinde eşyayı gönderenin, eşyayı çekenin ülkesinde yerel bir satıcıdan farkı yoktur ve sorumluluğunun minimum bulunduğu teslim halini ifade eder. Eşyayı çeken için ülkesindeki bir firmadan mal alıyormuş gibi bir durum söz konusudur. EXW terimi satıcı

için en düşük sorumluluğu ifade ederken, DDP terimi en yüksek sorumluluğu ifade etmektedir.

Eşyayı gönderenin yükümlülükleri; eşyaları sözleşme şartlarına uygun olarak hazırlamak, ihracat işlemleri ile ilgili tüm evrakları hazır ertmek ve gümrük vergilerinin ödemek, ithalat işlemleri ile ilgili tüm evrakları hazır etmek ve gümrük masraflarını ödemek, nakliye firmasıyla anlaşarak, teslim yerine kadar olan navlun bedelini ödemek, eşyaları alıcının ülkesinde, daha önce belirlenmiş yer ve zamanda alıcıya teslim etmek üzere hazır halde bulundurmaktır. Eşyayı çekenin yükümlülükleri ise; sözleşme şartlarına uygun olarak eşya bedelini öder, eşyaları önceden belirlenen tarihte, belirlenen yerde teslim alır, eşyaların teslim yerine sevk edilmesini gerçekleştirmek, teslim yeri ile eşyaların götürüleceği yer farklı yerler ise eşyanın taşıma bedelini ödemek(T.C MEB, 2011:24).

1.2.2.10- DAT (Terminalde Teslim)

"Terminalde Teslim" kuralı, eşyaları gönderenin belirlenen varma yerinde veya limanında belirlenen terminalde gelen taşıma aracından boşaltılmış bir şekilde eşyaları çekenin iradesine bırakıldığını ifade eden teslim şeklidir. Terminal terimi, rıhtım, depo, konteyner sahası veya yol, demiryolu veya hava kargo istasyonu gibi üstü açık veya kapalı olabilecek herhangi bir alanı ifade eder. Taraflar eşyaların terminalden başka bir yere sevk edilmesini ve elleçlenmesi ile ilgili hasarın ve giderlerin eşyayı gönderenin sorumluluğuna yüklemek istiyorsa, DAP veya DDP teslim şekillerini tercih etmelidir. Eşyayı gönderenin yükümlülükleri; sözleşme koşullarına uygun eşyaları hazır etmek, eşyaların teslim edilmesine kadar tüm giderleri üstlenmek, eşyaların tesliminden önce ihracat işlemleri için gerekli gümrükleme giderleri ve gümrük vergi ve harçlarını ödemektir. Eşyaları çekenin yükümlülükleri ise; sözleşme kurullarına uygun olarak eşya bedelini ödemek, ithalat işlemleri için tüm gümrük prosüdürlerini hazır etmek ve eşyaların nakliye aracından aktarılmış olarak teslim almak olarak ifade edilebilir.(Evirgen, 2012:26).

1.2.2.11- DAP (Belirtilen Noktada Teslim)

"Belirlenen Yerde Teslim" kuralı, malların, taşıma vasıtasınca boşaltılmak üzere belirtilen belirli bir noktada alıcıya teslim edilmesi anlamına gelir. DAP terimi daha önceki DAF, DES, ve DDU teslim şekillerinin yerini almıştır. DAP başka bir deyişle, eşyanın alıcı ve satıcı tarafından belirlenmiş olan boşaltma yerinde (bir liman iskelesi, gümrük noktası, havalimanı) boşaltma için hazır durumda nakliye aracının üzerinde alıcı emrine bırakılmasıdır. Malların belirlenen yere taşıma maliyetlerini/ terminal bağlantılı risklerini satıcının sorumluluğunda iken gümrük işlemleri aşamasında doğan masraf, vergi, resim ve harçlar alıcının sorumluluğundadır. DAP terimi Incoterms 2000'de yer alan ancak Incoterms 2010'da yapılan revizyon ile uygulamadan kaldırılan DAF, DES ve DDU terimlerinin birleştirilerek tüm taşımacılık türlerinde kullanılabilir hale getirilmiş şeklidir(Başlangıç, 2015:59).

Eşyayı gönderenin yükümlülükleri; sözleşme koşullarına uygun eşyaları hazır etmektir. Eşyaları gönderen, hasar ve giderlerin sorumluluğunu üstlenerek, eşyaların ihracat işlemleri için gerekli tüm prosüdürleri tamamlamalı ve eşyaların ihracı veya teslimden önce başka bir ülkeden geçişi için gerekli gümrük işlemlerini hazır etmelidir. Eşyaları

gönderenin, giderleri kendi sorumluluğunda bulunmak kaydıyla, eşyaların belirlenen terminale kadar nakliyesi için nakliye anlaşması yapmalıdır. Eşyaları gönderenin eşyaları çekene karşı sigorta anlaşması yapmak sorumluluğu bulunmamaktadır. Eşyaları gönderen, eşyaları kararlaştırılan tarihte, varma yerinde, eğer varsa kararlaştırılan noktada, gelen nakliye aracından aktarılmaya hazır halde eşyaları çekenin iradesine bırakarak teslim etmelidir.

Eşyaları çekenin yükümlülükleri; sözleşme koşullarına uygun olarak eşya bedelini öder. Anlaşmada belirtildiği sürece, alıcı, hasar ve masrafları kendi sorumluluğunda bulunmak kaydıyla, her türlü ithalat işlemleri iznini veya diğer resmi izni almalı ve eşyaların çekilmesi için tüm gümrük prodüsörlerinin hazır bulundurulmalıdır. Nakliye anlaşması gereğince bu giderlerin eşyaları gönderene ait olacağının düzenlendiği haller dışında, eşyaların belirlenen varma yerinde teslim alınabilmesi için gelen nakliye aracından aktarılması için gerekli masrafları ödemektir.

1.2.3-Dış Ticarete Ödeme Şekilleri

Uluslararası ticarete ihracatçı ve ithalatçı için de en hassas konulardan birisi ödeme şeklinin belirlenmesidir. İhracatçılar, ihraç ettikleri malların bedelinin ödenmemesi, ithalatçılarda bedelini ödedikleri veya ödeyecekleri ticari malın ellerine ulaşmaması riski ile her zaman karşı karşıyadır. Buradaki en önemli husus güven ilişkisidir. Bir taraf için en güvenli ödeme şekli diğer taraf için riskli bir yöntem oluşturabilmektedir. Bu bağlamda taraflar, anlaşma sırasında yapılan satış sözleşmesinde, ticari unsurlar göz önünde bulundurularak ödeme şeklinin açıkça belirtilmesi ve tüm işlemlerin belgelere dayandırılmasına özen gösterilmesi şüphesiz taraflar arasında oluşabilecek risklerin asgari seviyeye indirilmesini sağlayacaktır. Dış ticaret işlemlerinde ödeme şekillerinden hangisinin kullanılacağını; sektör ve ürün bazında ki yerleşik gelenekler, taraflar arasındaki güven derecesi, ithalatçının nakit ödeme gücü ve ülkenin genel politikası belirlemektedir. Dış ticarete kullanılan başlıca ödeme şekilleri; peşin, mal mukabili, vesaik mukabili, akreditifli ve kabul kredili ödeme olarak sayılabilir.

1.2.3.1-Peşin Ödeme (Cash Payment)

Genellikle özel sipariş üzerine üretilen malların satışında kullanılmakta olan bu yöntem, yapılan sözleşme gereği ihracatçının, ihraç ettiği malların bedellerini, ithalatçı tarafının malları teslim almadan önce, kendi bankası aracılığıyla havale şeklinde ya da çek veya efektif olarak satıcıya peşin olarak ödenmesi yöntemidir(T.C MEB, 2011:2).

Peşin ödeme, ihracatçı açısından bakıldığında bir ön finansman niteliğindedir. Bu ön finansmanın kaynağı ise ithalatçı olmaktadır. Peşin ödeme yönteminde alıcı malları teslim almadan bedelini ödediğinden, ithalatçının malın bedelini ödememe ihtimalini ortadan kaldıran ve ihracatçıya sattığı malın bedelinin hemen tahsilini sağlaması açısından tüm riskin alıcının üstünde olduğu bir yöntemdir. İthalatçı açısından riski; malların teslimi satıcı firmadan, ülke şartlarından ya da diğer sebeplerden dolayı aksayabilme ihtimalleridir. Bu durumda alıcı mağdur olabilir. Dolayısıyla bu yöntem ihracatçının sermayesini uzun süre bağlı kalmaktan kurtarması açısından satıcının tercih edeceği bir yöntemdir.

1.2.3.2-Mal Mukabili Ödeme

İthalatçının tercih ettiği, ihracatçının ise riskli bulduğu ödeme biçimi olan mal mukabili ödemede, ithalatçı ve ihracatçının arasındaki ticari bağların yüksek olduğu ticari ilişkilerde uygulanabilen bir ödeme biçimidir. Alıcı ve satıcı arasında yapılan anlaşma gereği mallar ihracatçı firma tarafından ithalatçı firmaya teslim edildikten sonra belirli bir vadede malların bedelinin ithalatçı firma tarafından ödenmesidir(www.ito.org.tr, 2018).

Bu ödeme yönteminde fiili ihracat tarihi ile tahsilat tarihinin farklı zamanlarda gerçekleşmesi sebebiyle mal mukabili ödeme yöntemini bir tür kredili satış uygulaması gibi kullanılabilmektedir. Başka bir ifadeyle ihracatçı, ihraç ettiği malların bedelini tahsil etmeden ithalatçıya malları sevk etmekte ve sevkiyata ilişkin vesaiki doğrudan veya bedelsiz teslim edilmek kaydıyla bir banka aracılığı ile ithalatçıya göndermektedir. Fakat malların mülkiyetinin ithalatçıya geçebilmesi için gerekli belgelerin ithalatçıya ulaşmış olması gerekmektedir.

Mal mukabili ödeme yönteminde ihracatçı firma, ihraç ettiği malların bedellerinin ödenmeme riskini minimize edebilmek için, ithalatçı firmanın ülkesindeki ekonomik ve siyasi gelişmeleri ve ithalatçı firmanın finansal ödeme gücünü güncel olarak takip etmesi gereken önemli bir konudur. Belirli bir vadede malların bedelinin ithalatçı firma tarafından ödenmesi açısından esnek bir uygulama olan mal mukabili ödeme ithalatçı firma için ideal bir ödeme yöntemidir. Dolayısıyla bu yöntemde ihracatçı firma, ithalatçı firmaya vade sonuna kadar finansman sağlamış olmaktadır. Bu bağlamda ithalatçı firma malları ülkesinde satıp, bedelini tahsil ettikten sonra ihracatçı firmaya ödeme yapabilme şansını elde etmektedir.

1.2.3.3-Vesaik Mukabili Ödeme

Dış ticarete yaygın olarak kullanılan bir ödeme aracı olan bu yöntemde, ihracatçının ithalatçı ile yaptığı satış sözleşmesine uygun olarak malları ihraç ülkesinden nakliye vasıtasına kadar yüklenerek sevk etmesinden sonra ihracatçı kendi bankası aracılığıyla ticari işlemlerde tahsil amacıyla kullanılan kıymetli evrakları (poliçe, senet, çek, ödeme makbuzu vb.) ya da ticari evrakları (fatura, malların sevk belgeleri vb.) ithalatçının bankasına gönderir. Banka aracılığıyla ihracatçının teslim ettiği vesaik, ithalatçının bankasına iletilir. İthalatçının bankası, mal bedelini tahsil ettikten sonra ithalatçıya söz konusu malların çekilmesini sağlayacak evrakları teslim eder. İhracatçı mal bedelini, ithalatçının bankasından vesaikin teslimi karşılığında tahsil eder. Başka ifadeyle bankanın ihraç bedelini tahsil ettikten sonra vesaikleri ithalatçıya teslim ettiği ödeme şekline belge (vesaik) mukabili ödeme denir(www.yapikredi.com.tr, 2018).

1.2.3.4-Akreditifli Ödeme

Ticari işlemlerde belgelerin öneminden dolayı vesikalı kredi olarak da adlandırılan akreditifler, esas olarak satıcının beyan edilen şartlara ve koşullara uyması karşılığında akreditifte belirtilen miktarın satıcıya ödenmesine dair alıcı lehine verilen yazılı bir banka taahhüdü olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, bankaların mal bedelinin alıcıdan tahsil edilmesini, malları alma yetkisini veren belgelerin devri karşılığında gerçekleştirme işlemi olarak açıklanabilir. Banka burada bir nevi aracı olmaktadır. Temel olarak akreditifin

şartları; ödeme ve satıcı tarafından sevk edilen malların mülkiyet hakkını gösteren belge ibrazını olmak üzere iki konuyu kapsar. Akreditifler dış ticaret işlemlerinde hem alıcı için hemde satıcı için yüksek seviyede güvence ve fayda sağlar. Satıcı açısından akreditifin şartları sağlandığı sürece, ödemenin bağımsız bir kuruluş tarafından yapılacağı güvencesini, alıcı açısından ise, gerekli belgelerin bankaya sunulduğunda satıcıya mal bedelinin ödemesi yapılacağı güvencesini vermesidir(Hinkelman, 2002:67).

Genellikle bir akreditif işleminde alıcı (akreditif amiri/ithalatçı), amir banka (alıcının bankası), ihbar (satıcının bankası) ve satıcı (akreditif lehdarı/ihracatçı) olmak üzere dört taraf vardır. Akreditif amiri, satıcı lehine bir akreditifin açılmasını bankasından talep eder ve akreditif prosedürünü başlatır. Amir banka akreditif amirinden aldığı emirle satıcı lehine akreditif açar ve bunu ihbar bankasına gönderir. Ihbar bankası satıcıya akreditifi ihbar eder. Son olarak ise akreditif lehdarı yani satıcı, ihbar banka tarafından kendisi lehine bir akreditifin açıldığı haberinin bildirilmesi üzerine akreditifin şartlarını yerine getirir ve kendisine ödeme yapılır.

Standart ve özel akreditif olmak üzere iki farklı çeşidi vardır ve her çeşit, ilgili alıcı, satıcı ve bankaların farklı ihtiyaçlarını karşılayacak özellikler içerir. Standart akreditifler alıcı tarafından iptal edilebilir (dönülebilir) ya da alıcı tarafından iptal edilemez (dönülemez) veya alıcının bankasına ilaveten ikinci bir bankanın ödemeyi garanti ettiği (teyitli) veya ödemenin sadece amir banka tarafından garanti edildiği (teyitsiz) olabilir. Satıcılar açısından en çok tercih edilen teyitli akreditiftir, çünkü alıcı tarafından iptal edilemez ve alıcının bankasının garantisine ikinci bir banka kendi garantisini eklemesi sebebiyledir. Özel akreditifler ise, belirli bir müşteriden sürekli ya da yüksek tutarlı alımlarda kullanılan devreden (rotatif), peşin ödemeli, ihtiyat, devredilebilir ve bir akreditif karşılığında açılan akreditifleri içerir.

1.2.3.5-Konsinyasyon (Consignations-Konsinye Satış İle Ödeme)

Konsinye ihracat, kesin satışı ileri bir tarihte yapılmak üzere yurt dışındaki alıcılara, komisyonculara, ihracatçının yurt dışındaki şube veya temsilciliklerine emaneten malın gönderilmesidir. Konsinye ihracat başvuruları ilgili İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine müracat edilir. İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği'nce konsinye olarak onaylanmış gümrük beyannamelerinin otuz gün içinde gümrük idarelerine sunulması gereklidir. İhracatçılar, konsinye olarak gönderilen malların kesin satışının yapılmasından sonraki otuz gün içinde durumu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği'ne, kesin satış faturası ve gerekli belgeler (konsinye şerhi düşülmüş çıkış faturası ve ilk çıkış gümrük beyannamesi) ile birlikte bildirmesi gereklidir. Konsinye olarak gönderilen malın ihraç tarihinden itibaren bir yıl içinde kesin satışının yapılmalıdır. Bu süre zorunlu ve mücbir sebebler durumunda İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği'ne müracaat edilerek iki yıl daha uzatılabilir. Konsinye ihracat olarak gönderilen eşya, konsinye ihraç izin süresi içinde satılamaması halinde, eşya gümrük mevzuatı çerçevesinde yurda getirilmelidir. Dolayısıyla eşyanın ihraç işlemi gerçekleşmediğinden dolayı KDV iadesi doğmayacak, ancak eşyanın kesin satışının gerçekleştiği tarihte KDV istisnasına tabi olacaktır(www.susbitkileri.org.tr, 2018).

İkinci Bölüm

SERBEST BÖLGELER

2.1- SERBEST BÖLGELER KAVRAMI, TÜRLERİ VE ETKİLERİ

2.1.1-Serbest Bölge Kavramı

2.1.1.1-Tanım

Bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde bulunan fakat gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı, fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanan serbest bölgelerin ilk uygulamaları çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu bölgelere ilişkin yapılan tanımlarda, bölge fonksiyonları ve ayrıcalıklarına göre değişmektedir. Serbest bölge uygulamasının ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde ticari niteliklerin ön planda olduğu görülmektedir.

Serbest bölgeler, 4458 sayılı Gümrük Kanununda (Gümrük Kanunu; m.152) *“Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber; serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından, Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen; serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerler”* olarak tanımlanmaktadır

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD- United Nations Conference On Trade And Development) tarafından yapılan tanıma göre, *"Serbest bölge bir uluslararası liman ya da havaalanı yakınında kurulan, ulusal gümrük alanından özel amaçlarla ayrılmış bir bölge niteliğinde olup, buraya mallar gümrük işlemleri olmaksızın getirilebilir. İthal edilen mallar depolanabilir, çeşitli işlemlere tabi tutulabilir, üretim amacıyla kullanılabilir ve mallar serbest dolaşıma girmediği sürece gümrük vergisi doğurmaz"*(Erdoğan ve Ener, 2005:3).

Birleşmiş Milletler Sanayi ve Kalkınma Örgütü (UNIDO-United Nations Industrial Development Organization) tarafından yapılan tanıma göre, *“Serbest bölgeler bir ülkenin siyasi sınırları üzerinde uluslararası bir deniz ve hava limanı yakınında, yabancı sermaye, makine, teçhizat, aksam ve parçaların gümrük ve diğer ilgili mevzuat hükümlerine tabi tutulmadan girebildiği alanlar”* olarak ifade edilmiştir(Polat, 2012:31).

Serbest bölgeler kavramının ilgili ulusal ve uluslararası kurum/kuruluşlar tarafından yapılan tanımlamalara bakıldığında ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununda serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesindeki saydığı; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek olarak sıraladığı temel amaçlar çerçevesinde bizde serbest bölge kavramını şöyle tanımlayabiliriz; Gelişmekte olan

Ülkelerin iktisat politikalarında daha çok önem kazanan, istihdamın ve dış demeler dengesinin sağlanmasının temel koşulu olan ihracatın arttırılmasında, teknolojik düzeyin ve emeğin teknik beceri düzeyinin yükseltilmesi ve tüm bu neticelerin gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşılması için başvurulacak iktisadi enstrümanlardan birisi olarak tanımlayabiliriz.

2.1.1.2-Tarihçesi

Serbest bölgelerin başlangıç tarihleri ve nitelikleri tam olarak bilinmemekle beraber, İlkçağda, Akdeniz'in doğu ve güney kıyılarında küçük çaplı farklı özellikler gösteren uygulamaların ilk örneklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ortaçağda haçlı seferlerinin sonucu olarak batılıların zengin doğu milletleriyle ticari ilişkileri sonucunda oluşan ekonomik avantajları nedeniyle bazı şehirlerin ön plana çıkarak ticari merkez durumuna gelmesiyle birlikte serbest şehirlerin oluşumlarına örnek göstermiştir.

Endüstri devrimi sonrası batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kar sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan uluslararası yatırım faaliyetleri gelişmiş ülkeler tarafından uygun koşulları sağlayan kalkınma çabası içerisinde olan gelişmekte olan ülkelerde yatırım alanları aramaya yönelmiştir. Gelişmiş ülkelerde sendikal baskıların ve iş kanunlarının neden olduğu ücret maliyetlerindeki artış ve uluslararası rekabetteki yarışın şiddetlenmesi yatırım kararı alan şirketlerin üretim süreçlerinin tamamını veya bir kısmını gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarını çekici hale getirmiştir. Üretim tesislerinin uygun koşulları sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydırılması süreci içinde yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır. Bu uygulamanın adı serbest üretim bölgeleridir.

Gelişmekte olan ülkelerin hedefledikleri kalkınma hızını elde edebilmesi konusunda  büyük engelleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yapılmak istenilen yatırımları karşılayacak i tasarrufların yetersizliği; ikincisi ithalatı karşılayacak yeterli dövizin bulunmayışı ve son olarak teknolojik alt yapı eksikliğidir. Ev sahibi ülkelerin eksik kaldığı alanlarda yabancı sermaye yatırımlarının ihtiyaı karşılaması yönüyle özel bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla ihracata yönelik kalkınma politikası izleyen gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek amacıyla bazı koşulları hazırlama gereği duyar. Bunlar ucuz iş gücü, çeşitli vergi muafiyetleri, sermaye ve kar transferi serbestliği, endüstriyel alt yapı ve tesis olanakları gibi bir takım avantajlar ev sahibi ülke tarafından sunulmaktadır. Bu tür avantajları tüm ülke çapında her zaman sunmak olanaklı değildir. Bu sebeple, özel ayrıcalıklarla donatılmış bölgelerin belirlenerek, yabancı yatırımcıları buralara yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi bir çözüm olarak grlmştir. Bu gelişmeler sonucu serbest üretim bölgesi adı verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır.

Serbest bölgeler 1950'li yıllardan sonra dış ticaret politikası olarak önem kazanmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sağlamak amacıyla yabancı yatırımcılara bu özel bölgelerde yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davette bulunmak çözüm olarak grlmştir. Dolayısıyla devam eden yıllarda çeşitli ad ve özelliklerde üretim bölgeleri ortaya çıkmıştır.

Serbest bölge uygulamasının ilk resmi girişimi 1959 yılında İrlanda'nın Shannon hava alanı çevresinde kurulmuştur. İhracata yönelik ilk serbest bölgesi olma özelliğini taşıyan Shannon Serbest Bölgesinde vergi oranlarındaki düzenlemelerin yatırım olarak dönüşmesi ile büyük başarı sağlamış ve bu sayede altı yıl içinde imalat malları ihracatının toplam ihracat içindeki payını yüzde 3'ten yüzde 32'ye çıkartmıştır(Muzhdabayeva, 2006:31).

1960 yılından sonra Doğu Asya'da birçok ülke serbest üretim bölgeleri kurulmaya başlanılmıştır. 1967 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi (ECOSOC-Economic And Social Council) tarafından serbest bölgelerin gelişmekte olan ülkelerin ihracatını arttırmada önemli bir araç olarak kabul edilmesi serbest bölge uygulamalarının artmasına sebep olmuştur. Porto Riko ve Tayvan'daki serbest üretim bölgelerinin başarılarını daha sonra Güney Kore ve Hindistan'daki kurulan serbest bölgeler takip etmiştir. Tayvan'da kurulan Kaohsiung serbest üretim bölgesi Doğu Asya da kurulan bölgelerin ilkidir. Kaohsiung serbest bölgesinin gösterdiği performans serbest bölge uygulaması konusu hakkında cesaret vermiştir. Kaohsiung'dan ilk ihracat 1967'de yapılmış ve 1969'da Kaohsiung tamamen serbest üretim bölgesi haline getirilmiştir. 1970 yılının sonlarında Kaohsiung 162 adet fabrikasıyla toplam 40,9 milyon dolarlık yatırım seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde bölgede 109 milyon dolarlık ihracat gerçekleştiren, 40.800 işçi de aynı yılda istihdam edilmiştir. Kaohsiung'un yatırım yapabilecek topraklarının sınırına erişilince Tayvan hükümeti iki yeni serbest bölge kurmaya yönelmiştir. Bunlar Nantz ve Taichung serbest üretim bölgeleridir. Güney Kore'de 1970'de Masan, Filipinler'de Bataan ve Malezya'da Bayan Lepas serbest üretim bölgeleri kurulmuştur. Uygulamadaki bu başarı dünyanın değişik coğrafyalarında serbest bölge uygulamasını teşvik etmiş ve ülkelerin istihdam politikalarında katma değer yaratan bir faktör olarak yer alıyordu(Erdoğan ve Ener, 2005:21).

1975 yılında dünya genelinde 79 tane Serbest Bölge uygulaması 800 bin kişilik istihdam yaratıyor iken günümüzde sayıları 3 bini aşmış 135 ülkede faaliyet gösteren serbest bölge uygulamaları yaklaşık 68 milyon insana istihdam imkânı sunmaktadır. Serbest Ticaret Bölgeleri genellikle coğrafi olarak Latin Amerika ve Asya Kıtasında yoğunlaştığı görülmektedir(TTGV, 2016:115).

2.1.13-Özellikleri

Serbest Bölgeler genel itibarıyla ihracatı, ithalatı ve üretimi kolaylaştırmak, ülkeye yabancı sermaye ve teknoloji girişimini hızlandırmak, döviz gelirlerini ve istihdamı artırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmak amacıyla kurulmuştur.

Serbest Bölgeler ülke sınırları içerisinde bulunmakla birlikte gümrük bölgesinin bağımsız birer parçalarıdır. Başka bir ifadeyle, serbest bölgeler gümrük hattı dışında bırakılmış alanlardır. Fakat siyasal yönden bağımsız değildir.

Serbest Bölgeler sınırlandırılmış alanlardır. Coğrafi konumlarına göre kara ve deniz sınırları bulanabilir. Kaçakçılığı önlemek amacıyla kara sınırları her nevi mal, taşıt ve kişilerin izinsiz olarak giriş çıkış yapmalarını engellemek amacıyla tel örgü ya da beton

duvarlar ile çevrilir. Giriş ve çıkış kapılarında kontrol altına almak amacıyla gümrük muhafaza noktalarında gümrük muhafaza memurlarınca denetimler yapılmaktadır.

Serbest bölgelerde genel olarak ithalat, ihracat faaliyetlerine ilave olarak depolama, malların çeşitli işlemlere tabi tutulması, sigortacılık, bankacılık, çeşitli araçların bakım ve onarımı, yükleme, boşaltma gibi hizmetler ile endüstriyel faaliyetlerde olabilir.

Serbest bölge içerisindeki işlemler serbest bölge mevzuatına tabidir. Bu bölgelerde ev sahibi ülkede uygulanan gümrük mevzuatı, ithalat ihracat vergileri, ticaret politikaları önlemleri, kambiyo mevzuatı hükümleri, katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi gibi yasalar kısmen ya da tamamen geçersiz kılınır.

Serbest Bölgeler ile ev sahibi ülke arasında yapılacak ticari işlem, ihracat ve ithalat dış ticaret rejimine tabidir. Ev sahibi ülkeden serbest bölgeye gönderilen mallar ihraç edilmiş sayılır. Serbest bölgeden ev sahibi ülke içine alınan mallar ise ithalat işlemi olarak işlem görür ve ithalat vergilerine tabi tutulur. Ancak serbest bölgelerden başkaca bir serbest bölgeye veya diğer ülkelere giden/gelen mallar için herhangi bir gümrük rejimi uygulanmaz.

Serbest bölgelerin yönetimi ev sahibi ülkenin hükümeti tarafından işletilebileceği gibi resmi ve tüzel kişiler tarafından da bölge işletici kuruluşlar eliyle yönetebilirler.

Serbest bölgelerde yer seçimi, bölgenin kurulacağı yerin belirlenmesinde yeterli alt yapı olanaklarına, transit yollara yakınlığı ve geniş bir hinterlanda sahip olması göz önünde bulundurulacak faktörlerdir.

Genellikle serbest bölgeler, gelişmiş ülkelerde ithalata, gelişmekte olan ülkelerde ihracata yönelik kurulmaktadır. Özellikle imalat, montaj ve ticari faaliyetler serbest bölgelerde yapılmaktadır. Uygulamadaki serbest bölge çeşitlerini; küçük bölge, geniş alanlı bölge, endüstriyel özel bölgeler ve spesifik bölgeler olarak gruplandırabiliriz. Bu bölge çeşitlerinin özelliklerini incelemek gerekirse;

Küçük bölgeler grubu; genellikle ticari, endüstriyel, karma, ihracat üretim bölgesi, hizmet, kentsel girişim gibi faaliyetler için kurulabilirler. Dominik Cumhuriyeti, Mısır, ABD, Kenya, Avrupa vb. ülkelerde örnekleri görülmektedir.

Geniş alanlı bölgeler grubu; özel ekonomik bölgeler, ikamet edilen, çeşitli endüstri faaliyetleri bulunan ve perakende satış amaçlı kurulmuş bölgelerdir. Dünya üzerindeki uygulamalarına bakıldığında; Çin, Doğu Avrupa, Orta Asya, Rusya, Sudan, Kuzey Kore gibi ülkelerde örnekleri görülebilir.

Endüstriyel özel bölgeler grubunda; bankacılık, sigortacılık, gazino, turizm, tekstil ve kıymetli taşların ihracat faaliyetleri görülmektedir. Uygulama örnekleri; New York, Bangladeş, Hindistan, Bermuda vb. ülkelerdir.

Son olarak spesifik bölgeler grubunda ise; teknoloji temelli, tasarım merkezlerinin bulunduğu, ihracat fabrikaları yaygın olduğu ve yatırım ve istihdam temelli politikaların uygulandığı özel bölgelerdir. Meksika, Sri Lanka, Tunus vb. ülkelerde uygulamaları bulunmaktadır(Haywood, 2000:3).

2.1.2-Serbest Bölge Türleri

Serbest bölgeler genel anlamda serbest ticaret bölgeleri ve serbest üretim bölgeleri şeklinde ana gruplara ayrılması yanında kuruluş amaçları, kanuni temelleri ve fonksiyonları bakımından birçok ülkede farklı yapısal özellikleri, farklı şekillerdeki uygulamaları ile değişik faaliyet kollarına göre daha spesifik sınıflandırmalara da tabi tutulabilmektedirler. Serbest bölgeler ile ilgili mevzuat incelendiğinde iki tür serbest bölge uygulaması olduğu söylenebilir: Açık serbest bölgeler (Open Free Zones) ve Kapalı serbest bölgeler (Closed Free Zones). Açık serbest bölgeler genellikle her çeşit ticari faaliyete olanak veren ve ev sahibi ülkeye ait mevzuatın tamamının uygulanmadığı serbest bölgelerdir. Kapalı serbest bölgeler ise, faaliyetlerin sınırlı olduğu ve ev sahibi ülke mevzuatının yalnızca sınırlı bölümlerinden sorumlu olan bölgeler olarak genel bir ayrıma tutulabilir. Ancak serbest bölgelerin faaliyet kollarına göre daha spesifik sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Bunlar: Serbest Ticaret Bölgesi (Serbest Limanlar, Antrepolar), Serbest Üretim Bölgesi (İhracat Bölgesi, Yatırım Bölgesi, İkiz Fabrikalar, Özel Ekonomik Bölgeler), Finansal Bölgeler (Kıyı Bankacılığı, Serbest Sigortacılık Bölgesi), Serbest Tüketim Bölgesi (Gümrüksüz Satış Mağzaları, Serbest Çevre, Serbest İthalat Bölgesi), Transit Bölge olarak sıralanabilir. Bu bölgeleri kısaca açıklayabiliriz.

2.1.2.1-Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone)

Bir ülkede geçerli olan mevzuat hükümlerinin ve idari uygulamaların ticari, mali ve iktisadi alanlara uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sanayi ve üretim faaliyetler için daha geniş teşviklerin sağlandığı ve sınırları ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak ifade edilebilir.

Başka bir deyişle, bir ülkede dış ticaret mevzuatında uygulanan ve kısıtlamaların kısmen ya da tamamen muaf tutulması suretiyle, dış ticaret açısından serbest hale getirilen bir alanı ifade eden serbest ticaret bölgesi, genellikle bir liman ya da havaalanının yakınında kurulan, ev sahibi ülkenin diğer kısımlarından fiziki olarak ayrılarak, gümrük muhafaza kontrolü altında bulundurulmuş ve ikamet yasak olduğu bölgelerdir. Serbest ticaret bölgelerine getirilen mallar için, ev sahibi ülkede serbest dolaşıma sokulmadığı sürece gümrük vergisi doğurmaz(Erdoğan ve Ener, 2005:24).

2.1.2.1.1-Serbest Limanlar (Free Ports)

Gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat işleme bölgelerinin modern versiyonu olan serbest limanlar, serbest ticaret yapan ülkelere modern bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Genellikle serbest limanlar, serbest ticaret bölgelerinin teşvik edilmiş bir türüdür. Ülkenin seçilen bir limanının alt yapıları, tesisleri ve antrepoları ile geliştirilerek ithalat, ihracat, transit ticaret, reexport gibi faaliyetler için serbest hale getirilmiş liman bölgeleridir. Bu kategorideki bölgeler, küresel ölçekte üretilen malların dağıtımını için gerekli ulaşım hizmetleri ve altyapısı ile doğrudan kent içine erişimin olduğu veya kente yakın yerlerde bulunurlar(Kamuela, 1995).

2.1.2.1.2-Antrepolar

Fransızcadan dilimize geçmiş bir kelime olan antrepo, kelime anlamı ile ithal edilen ticari eşyanın gümrük işlemleri tamamlanıncaya kadar konulduğu, korunduğu yer olarak ifade edilir. Antrepo gümrük gözetimi altında bulunan eşyanın konulması amacıyla kurulan ve kuruluşunda aranacak koşulları ve nitelikleri yönetmelikle belirlenir. Serbest dolaşımda bulunmayan, ithalat vergileri alınmamış ve ticaret politikası ile ilgili alınması gereken önlemlerin uygulanmadığı eşyalar antrepo rejimine tabi tutulur. Aynı zamanda antrepolarda eşyanın gümrük mevzuatında düzenlenen şekilde konulması hâlinde eşyalarla ilgi bir vakit sınırlaması yoktur.

Antrepo rejimini ve işleyişini şu şekilde açıklayabiliriz:

İthalatçı firma, üçüncü ülke menşeli bir malın topluluk dışı bir ülkeden ithali esnasında malın tamamını ülkesine getirmek istiyor fakat getirdiği ticari malı o an için serbest dolaşıma sokmak istemiyor bu sebepten ticari mala doğacak gümrük vergilerini ödemek istemiyorsa bir antrepo beyannamesi açarak bu durumu aşabilir. Bu durumda mükellef yalnızca ticari mallarının bulunduğu süre için antrepoya ardiye masrafı öder. Daha sonra ticari malları için müşterisini bulduğu anda getirmiş olduğu ürünlerin isterse tamamını isterse bir kısmını antrepodan ithalatını gerçekleştirerek çekebilir (T.C MEB, 2011:3).

2.1.2.2-Serbest Üretim Bölgesi

Serbest üretim bölgeleri daha çok ihracata yönelik kalkınma politikası izleyen gelişmekte olan ülkelerin, ticari faaliyetlerinin yanı sıra, ihracat veya yurtiçi tüketim amacıyla her türlü endüstriyel üretim faaliyetlerine imkân sağlandığı yerlerdir. Yatırımcı açısından ucuz işgücü, altyapı imkânları, hammadde ve çeşitli vergisel muafiyetler sağlama, ev sahibi ülke ise yabancı sermaye ve ileri teknoloji imkânlarından yararlanarak ihracatını ve döviz girdisini artırmayı sağlamak amacıyla bu tarz bölgeleri tercih etmektedir.

2.1.2.2.1-İhracat Bölgesi

Bu bölgelerde sinai üretim gerçekleştirilir ve esas amaç ihracata yönelik montaj ve hafif imalat sanayi üretimidir. Bu alanlara yatırımcıları çekebilmek için birçok teşvik politikaları uygulanır. Yabancı sermaye girişimciler, bu bölgelere genellikle emeğin göreceli olarak ucuz, hammaddelerin bol ve düşük fiyatlı olması ve pek çok teşviğin sağlanması sebebiyle gelir. Güney Kore, Tayvan, Malezya, Endonezya ve Çin’de bu bölgelerin uygulamaları görülebilir.

2.1.2.2.2-Yatırım Bölgesi

Serbest yatırım bölgeleri ülkelerin göreceli olarak geri kalmış ve problemli bölgelerini kalkındırmak amacıyla yerli yatırımcılarına birtakım özel teşvikler, bürokratik kolaylıklar, vergi indirimi, gümrük muafiyeti ve bir kısım yasal uygulamalardan muafiyetlerin uygulandığı bölgelerdir. Amaç yerli ve yabancı girişimcilerin yatırım yapmaları ve istihdam yaratmalarıdır. Buralarda uygulanan teşvikler sadece yerli yatırımcılar içindir. İlk uygulaması 1977 yılında İngiltere’de ve daha sonra Belçika’da denenmiştir(Tomanbay, 2003:129).

2.1.2.2.3-İkiz Fabrikalar (Maquiladoras)

İkiz fabrika uygulaması örneği olarak 1964 yılında Kuzey Meksika'da kurulan serbest bölgedeki firmalar, ABD'den yapılan ara malların ithalatlarına gümrük vergisi ödemedi. Alınan bu ara mallar işlenerek genellikle ABD pazarına ihracatının yapıldığı bir sistemdir. Bu uygulama ile amaçlanan temel hedef, Meksika'dan Amerika'ya olan göçü engellemek ve Meksika'daki istihdam problemine bir çözüm üretmektir(İncekara, 1986:22).

Meksika'dan ABD'ye insan göçü sorunu, ABD'nin önerisi ile Maquiladora üretim bölgeleri kurularak engellenmiş ve bu sistemden hem Meksika hem de ABD fayda sağlamıştır. ABD'nin faydası; bir yandan ülkesine olan insan göçünü engellemek, diğer yandan ise fason imalatla düşük maliyetli üretim malları üretmek olmuştur. Meksika'nın faydası ise, yabancı sermaye girişini artırarak istihdam artışı sağlamış, ekonomik problemlerinin bir kısmına çözüm bulmuş ve bu fabrikalarda çalışarak yetişen nitelikli personel elde etmiştir.

2.1.2.2.4-Özel Ekonomik Bölgeler

Endüstriyel bölgeler, Organize Sanayi Bölgeler (OSB) ve Serbest Bölgeler (SB) ile devam eden evrimsel sürecin geliştirilmiş modeli olan Özel Ekonomik Bölgeler, yalnızca gümrük muafiyetleri, alt yapı ve tesis kolaylıklarını sağladığı bir bölgeden ziyade AR-GE ve inovasyon gibi kavramları da içeren bütüncül bir süreçtir. Başka bir ifadeyle özel ekonomik bölgeler küresel şirketler ve ileri teknoloji için uygun ortamı yaratmayı gaye edinen ve toplumsal kalkınma stratejisine katkı sağlayan bölgeler olarak ifade edilir(Bürken, 2018).

2.1.2.3-Finansal Bölgeler

2.1.2.3.1-Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking)

Genellikle serbest bölgelerde faaliyetlerde bulunan kıyı bankacılığı diğer adıyla “off-shore banking”, müdahale ve denetimi ile vergilemenin asgari düzeyde tutulduğu koşullarda ülke dışında sağlanan fonların yine ülke dışında kullanılmasını amaçlayan, uluslararası girişimlere ve çokuluslu şirketlere hizmet veren bankacılık faaliyetleridir. Bazı ayrıcalıkların dışında, kıyı bankaları bulundukları ülkelerde mevduat toplayamaz ve hizmetlerini yabancı para cinsinde yaparlar(Günel, 2017).

Kıyı Bankalarının Ayırt Edici Özellikleri:

- Kıyı bankaları bulundukları ülkede geçerli olan para birimi dışındaki bir para birimi ile iş yaparlar,
- Kıyı bankaları şart olmasa da esasen yerleşik olmayan kişiler ve kurumlarla iş yaparlar,
- Kıyı bankaları genellikle yurtiçi finans piyasasının tabi olduğu yasaların, sınırlamaların ve kontrollerin çoğundan muaftır,
- Kıyı bankacılığı merkezinde sıkı veri gizliliği ilkesi uygulanmaktadır.

2.1.2.3.2-Serbest Sigortacılık Bölgesi (Insurance Zone)

Sigorta işlemlerinde meydana gelebilecek zaman ve değer kayıplarına karşı sigortacılık alanındaki yasal düzenlemelerin sınırlı ya da tamamiyle muaf olduğu serbest bölge türüdür.

Böylelikle sigorta şirketleri bu bölgelere sağlanan muafiyetler sayesinde olağan dışı yüksek düzeydeki riskli durumlar için de hizmet verebilmektedir(Erdoğan ve Ener, 2005:48).

2.1.2.4-Serbest Tüketim Bölgesi

2.1.2.4.1-Gümrüksüz Satış Mağazaları (Duty Free Shops)

Gümrüksüz satış mağazaları, bazı yerel ya da ulusal vergi ve harçların ödenmesinden muaf olan perakende satış mağazalarıdır. Genellikle bu tür mağazalar uluslararası havalimanları ve limanlarda ve önemli turistik bölgelerde bulunur.

Türkiye’de gümrüksüz satış mağazaları, Türkiye’ye gelen veya Türkiye’den giden yolcular ile transit yolculara, diplomatik muafiyetten yararlananlara, yabancı basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına, İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı’ndan transit geçen gemilere ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca belirlenecek diğer kişilere satış yapmak üzere açılan ve özel antrepo sayılan yerlerdir. Gümrüksüz satış mağazalarında 29/9/2009 tarihli ve 2009/15481 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki “*Yolcu beraberli kişisel eşya listesi*” satış limitine esas alınmaktadır(www.ggm.gtb.gov.tr, 2018).

2.1.2.4.2-Serbest Çevre

Serbest çevre, ülke sınırları içerisinde bir bölge ile sınırlanarak yerel tüketim amacına yönelik ithalatın gümrük vergilerinden muaf tutulduğu bölgelerdir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen bu uygulamanın temel nedeni, gelişmişlik düzeyi açısından farklılık gösteren bölgelerin ihtiyaçlarının yurt içi piyasadan karşılanamamasıdır(Sefikhanov, 2005:39).

2.1.2.4.3-Serbest İthalat Bölgesi

Esas olarak ihracatı artırmak amacıyla kurulan serbest bölgeler, ithalatı özendirme amacıyla da kurulabilmektedir. Bu faaliyet amacıyla kurulan bölgeler serbest ithalat bölgesi olarak ifade edilir. Bu bölgeler, yerli tüketici ve üreticilerin yabancı mallar hakkında ön fikir oluşturarak ithalat yapmalarını özendirmek ve ithalat prosedürünü kolaylaştırarak yabancı üreticilerin yurtiçine ihracat yapabilmelerini kolaylaştırmak kuruluş amaçları arasındadır. Dış ticaret dengesi kurulması amacıyla ithalat harcamalarında kullanılmasına örnek olarak Japonya’nın dış ticaret fazlalıklarını eritmek amacıyla büyük deniz limanlarının veya havaalanlarının yakınında kurduğu bölge uygulamalarını göstermek mümkündür(Akyürek, 1982:14).

2.1.2.5-Transit Bölge

Denize kıyısı olan ülkelerin, denize kıyısı bulunmayan komşu ülkelerin depolama ve aktarım merkezleri şeklinde kullanılması amacıyla girişte kurduğu limana Transit Bölge denir. Eşyaların komşu ülkelerden denize kıyısı bulunan ülkeye transit olarak geçişi esnasında gümrük vergileri, ithalat kontrolleri ve diğer birçok işlemlerden muaf tutulur.

Transit bölge, serbest ticaret bölgesinden ve serbest limandan daha sınırlı bir kolaylık sağlamaktadır. Geniş anlamda, transit bölge limanın ayrılmış bir yerinde kendi iskele, barınma alanlarına ve diğer kolaylıklara sahip bir bölgedir. Dar anlamda ise, limanda tek bir depo ve barınağa sahip olmasını ifade etmektedir. Genellikle, transit bölgelerde işleme

faaliyetlerine izin verilmez. Yalnızca eşyaların sevk edilecekleri yere iyi bir şekilde ulaşabilmesi için ihtiyaç bulunan depolama, tekrar ambalajlama ve diğer bazı işlemleri sağlamaktadır(Altay, 2016:6).

2.1.3-Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri

2.1.3.1-Olumlu Etkileri

2.1.3.1.1-Yeni İstihdam Olanakları

Serbest bölgelerin en önemli yararlarından birisi de özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından istihdam sorununa bir çözüm olmasıdır. Serbest bölgeler de oluşacak ekonomik faaliyetler ile istihdam sorununa çözüm olabilmesi ancak kullanılacak iş gücünün ev sahibi ülkeden sağlanmasına bağlıdır. Bunun nedeni ise serbest bölgelerde kurulacak olan sanayi kuruluşlarının ülkenin istihdamına önemli derecede katkı sağlamasıdır. Aksi takdirde komşu ülkelerde emeğin ücreti daha düşükse serbest bölgelerin olduğu ülkeye emek göçü olabilir bu durumda emek ücretlerinin düşmesine ve yaratılan istihdam olanaklarının komşu ülkeler tarafından doldurulması tehlikesi yaratabilir.

2.1.3.1.2-İthalata Etkisi

Serbest bölgelerin yerli firmalara sağladığı ithalat etkisinin yararları kadar sakıncaları da bulunmaktadır. Bölgedeki firmalara sağladığı yararlar 4 (dört) grupta değerlendirilebilir. Birincisi bölgelerin ithalatı yapılacak ürünleri doğrudan ve zamanında temin edilmesi hususunda kolaylık sağlamasıdır. Dolayısıyla yerli müteşebbislerin yurt içinde yerli üretimde kullanılmak amacıyla ihtiyaç duydukları hammadde, ara mallar ve tüketim malları gibi ithal girdileri doğrudan ve zaman kaybetmeden temin edilebilir. İkinci olarak, bölgelerin yerli müteşebbislere ithal girdilerin işlemleri sırasında malların stoklanması ve stoklama maliyeti bakımından firmalara sağladığı avantajlardır. Üçüncü olarak, sağladığı yarar bölgelere ithalat yapan müteşebbisler, ithalat vergilerini ödemediği bölgede depolayabilir ve bu ürünlere ihtiyacı oldukça firma aşamalı olarak halinde ülkeye ithalatını gerçekleştirebilir. Son olarak dördüncü grupta bölgelerin, müteşebbislere ithal ürünleri yerinde görüp kalite ve kontrol açısından değerlendirme fırsatı sunması olarak sayılabilir(Orhan, 2003:121).

2.1.3.1.3-Düşük Maliyetli Mal Üretimi ve İhracata Etkisi

Serbest bölgelerde sağlanan teşvik ve avantajlar ile dünya pazarına düşük maliyetli, fiyat avantajlı mal üretimi ev sahibi ülkenin ihracatında olumlu etkilere sahiptir. Bunun nedeni, üretim için ihtiyaç olan hammadde vb. ihtiyaçların bölgeye girişlerinde gümrük vergilerinin alınmamasıdır. Ayrıca yurt içinden bölgelere sağlanan mallar ihracat sayıldığı için ev sahibi ülkenin ihracat rakamlarını istatistiksel olarak olumlu etkisinde bulunmaktadır. Aynı zamanda ihracatçıya serbest bölgelerde mal depolama ve sergilenmesi olanakları sağlayacağı, ihracatı kolaylaştıracağını ve teşvik edeceğini söylemek mümkündür.

İhracatçıya sağladığı avantajlardan birisi de zaman kazandırması ve dünya pazarında rekabet açısından avantaj sağlamasıdır. İhracatçının, malın bölgeden ihracatını gerçekleştireceği ana kadar stoklayabilmesi ihracatçıya zaman kazandırırken bölgeden

malını diğer ülkelere gönderirken, ihracatta sağlanan bürokratik kolaylıklar uluslararası piyasada rekabet açısından avantajlı hale getirmektedir.

2.1.3.1.4-Transit Taşımacılığa Etkisi

Serbest liman olarak faaliyet gösteren bölgelerde transit taşımacılığa büyük önem göstermektedir. Uluslararası yollara coğrafi avantajları olan ülkelerin sağlayacağı ulaşım da alt yapı çalışmaları ve liman hizmetleri sayesinde transit ticarete önemli gelirler elde edebilirler. Aynı zamanda ev sahibi ülke lojistik sektöründe atacağı öncü adımlar sayesinde istihdam yaratabilir ve ilave döviz gelirleri elde edebilir.

2.1.3.1.5-Döviz Geliri Etkisi

Serbest bölgelerin sağladığı döviz etkisi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin döviz girdilerini artırarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler sağlar. Serbest bölgelere gelen yatırımcıların hammadde, yarı mamul veya mamul şeklinde yatırımla ilgili girdilerini ev sahibi ülkeden karşılamaları yerli üretim ve ihracatın artırılması suretiyle döviz girdisi artışı sağlaması açısından ülkenin döviz üretme potansiyeline katkıda bulunmaktadır.

2.1.3.1.6-Yabancı Sermaye ve Teknoloji Çekme Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarında önceliklerinden birisi yabancı sermaye ve teknolojinin ülke içerisine getirilmesine imkân sağlayacak uygun zemin ve şartların yaratılmasıdır. GOÜ'ler bu amaçlarını uluslararası ticarete etkin rol oynayan serbest bölgeler ile gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Yabancı sermayenin GOÜ'lerin ülke içerisindeki serbest bölgelere çekilebilmesi için modern altyapı tesislerindeki kalitesi, çeşitli vergisel muafiyetler, ucuz ve vasıflı işgücünü sunabilmesi ve kar transferi garantisi gibi çeşitli avantajlar sağlayabilme noktasındaki başarısına bağlıdır. Bu avantajları sağladığı ölçüde yabancı sermayeyi ülke içerisine çekebilmesi daha kolay olacaktır. Böylece ülke içerisine yabancı sermaye girişi sağlanırken aynı zamanda teknoloji transferi sağlanmış olmaktadır. Buradaki önemli olan nokta teknoloji transferinin ev sahibi ülke ekonomisiyle entegre olmasını sağlamak ve teknolojik yenilikleri içselleştirerek ev sahibi ülkenin üretim sisteminde işlenmesini sağlayabilmektir. Bu başarıldığında ev sahibi ülkenin mühendis ve işçileri bu teknolojiyi kullanarak, bilgi düzeylerini yükselterek ev sahibi ülkenin ileride kuracağı yerli sanayinin de alt yapısını oluşturmaktadır.

2.1.3.2-Olumsuz Etkileri

2.1.3.2.1-İthalat Baskısı Yaratması

Ev sahibi ülkelerin serbest bölgelerden beklentileri ve bu bölge uygulamalarıyla sundukları imkânlar her ne kadar ihracatı artıran etkiler meydana getirirse de faaliyetler ithalat eğilimlidir. Bu durum dış ticaret açığına etki etmesi sebebiyle ev sahibi ülke açısından istenilen bir durum değildir.

Serbest bölgelerde üretimde bulunan yabancı sermayeli kuruluşların ithalatlarında bölge avantajlarından faydalanarak düşük maliyetli üretim yapabilme imkânı bulunduğunu söyleyebiliriz. Yaptıkları üretimlerin yurt içine ithalatlarında alınan gümrük vergilerinin etkinliği düşükse, yerli firmalar maliyet ve kalite açısından avantajlı konumda olan yabancı sermayeli firmalarla rekabet edemeyecek duruma düşer. Bu durumun bir ithalat baskısı

ortaya çıkaracağını söylemek mümkündür. Bu durumu engellemeye yönelik serbest bölge uygulamalarında gümrük mevzuatında değişiklikler veya bölgeden yurt içine ithalat engelleri koyarak çeşitli tedbirler alınmaktadır. Fakat ülke içinde ithal edilen mal kullanılarak üretilen ürünlerin serbest bölgelere ihracatı gerçekleştiriliyorsa bu durum olumlu etkiler yaratabilir.

2.1.3.2.2-Serbest Bölge Firmalarının Yerli Firmalara Rakip Olması

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yüksek teknolojik yapıya ve kalifiye iş gücüne sahip yabancı firma kuruluşları, ev sahibi ülkenin firmalarını da teknolojik modernizasyona yöneltip üretim standartları ve istihdam kalitesinin gelişmesine katkıda bulunur. Bölgelerde ihracat ağırlıklı üretim faaliyetinde bulunan yabancı sermayeli firmalar yerli sektöre dış pazara açılma ve kaliteyi artırma yönünde öncülük ederken, yabancı sermayeli firmaların yerel firmalara göre daha çok kaynağa ve daha büyük piyasa gücüne sahip olması iç piyasada yerli firmalara rekabetçi baskılar yaratabilir.

Başka bir açıdan ise bölgelerin firmalara sağladığı ithalat etkisi avantajı, bölgede faaliyette bulunan yabancı firmaların yerli ülke malları ve firmaları ile rekabete girerek ticaret avantajının yabancı firmalara kaptırılmasına sebep olabilir. İhracatı artırmak amacıyla kurulan bu bölgeler, bölgelerin sağladığı avantajlar ile yabancı firmaların daha ucuza üretim girdisini başka ülkelerden temin ederek üretim maliyetlerini azaltmasına olanak vermesi, ev sahibi ülkenin ithalatın artan bir eğilim göstermesine neden olabilir. Bu durum serbest bölgelerin kuruluş amacından uzaklaşmasına ve ülkenin ekonomi politikasına olumsuz etki edebilir.

2.1.3.2.3-Diğer Kanun Dışı Faaliyetleri Artırma ve Kaçakçılık Riski

Serbest bölgeler genellikle kaçakçılık yapılabilmeye müsait alanlar olarak görülmektedir. Ancak sınırların iyi belirlenememesi, giriş ve çıkışta ve bölge çevresinde gerekli güvenlik önlemlerinin alınmaması halinde kaçakçılık riski azaltılabilir, fakat tamamen ortadan kaldırılamaz. Bunun sebebi yurtiçinden bölgelere sağlanan vergisel avantajlardan faydalanmak amacıyla, yapılan ihracatlarda sahte faturaların kullanılmasıdır. Bu sorunun çözümü için de malların fiili ve fiziki kontrollerinde sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.

2.1.3.2.4-Ücret Adaletinin ve Sosyal Yapının Bozulması

Serbest bölgelerin kuruldukları bölgede belli sanayi merkezleri olarak gelişmesi, sanayilerin serbest bölgelere yakın yerlerde kurulması, yatırımların bu bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmakta bu durum nüfus ve sosyal yapıda değişikliğe neden olmakla birlikte aynı zamanda yatırımların bölgesel dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Serbest bölgeler grev, lokavt gibi çalışanları iş kanunu haklarından faydalanılmasına müsaade edilmemesi sebebiyle işçi ücretleri, yurt içindeki işçi ücretlerinden daha düşük seviyelerdedir. Bu durum da ücret piyasasında ikili ücret düzeyinin doğmasına neden olmakta ve ücret adaletini bozmaktadır.

2.1.3.2.5-Çevresel Sorunlar Yaratması

Serbest bölgelerde bulunan faaliyetler sonucunda çevresel sorunlara sebep olunabilir. Bu sorunlar serbest bölgenin bulunduğu bölgeye ve serbest bölge türüne göre farklılık gösterebilir. Serbest liman ya da limanlar bölgesine yakın lokasyondaki serbest bölgelerin genellikle deniz kirliliğinde, endüstriyel üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu serbest bölgelerde hava kirliliklerinde artış yaşandığı görülmektedir.

2.1.3.2.6-Yatırım ve Kaynakların Olumsuz Dağılımı

Genellikle sanayi merkezlerinin serbest bölgelerin çevresinde gelişmesi, yatırımların bölgesel dağılımının olumsuz yönde etkileyebilecektir. Dışsal ekonomilerinden yararlanmak üzere sanayilerin birçoğunun serbest bölgelere yakın yörelerde yoğunlaşması bölgeler arasında ekonomik ve sosyal dengesizlikleri artıracak, işsizlik ve sosyal refah azalacaktır. Ayrıca bu bölgelerin altyapı ve tesis imkânı sağlama yatırımlarının devlet bütçesinden karşılanması devletin kaynaklarını olumsuz etkileyecektir.

2.2-SEÇİLİ ÜLKELERDE VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.2.1-Seçili Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları

2.2.1.1-Almanya

Almanya’da serbest bölgeler, Ekonomi ve Maliye Bakanlıklarının sorumluluğunda serbest liman idaresinin koordinasyonunda kurulur ve işletilirler. Almanya’daki serbest bölgelerde yabancı menşeli mallar, gümrük vergileri ve diğer gümrük işlemlerinden muafiyet kapsamındadırlar. Almanya serbest bölgelerindeki mallar Almanya gümrük sınırlarına girmediği sürece bölgede kaldığı sürede, sonradan aktarma veya yeniden ihraç işlemlerinde vergiden muaf tutulurlar. Ancak mallar bölgeden iç piyasaya girerse gümrük vergisi ödenmesi gerekir. Almanya serbest bölgelerinde faaliyet konuları; yükleme, sevkiyat, depolama, ayırma, bölme, yeniden ambalajlama, gemi yapım ve onarım işlemleri, sigortacılık ve bankacılık faaliyetlerine izin verilmiştir. Bölgede bina inşaatı, yanıcı ve patlayıcı madde, sanat eserleri, değerli metaller, para, değerli evraklar, canlı hayvanlar, kırılabilir malların bölgeye girişi izne bağlıdır. Bölgeden arsa satışı yasak olup ancak uzun süreli kiralama imkânı sağlanmaktadır(Altay, 2016:12).

2.2.1.2-Fransa

Fransa’da serbest bölgeler Avrupa Birliği gümrük mevzuatı hükümlerine tabidir. Avrupa Birliği gümrük mevzuatı çerçevesinde üye ülkeler kendi gümrük alanlarını serbest bölge veya antrepo olarak kullanabilirler. Bu kapsamda Fransa serbest bölgelerinde genel uygulamalar kapsamında antrepo ve depolama işlemlerinde gümrük vergisinden muaftır. Ancak serbest bölgelerde bulunan firmaların, dağıtılan karlar ve şube gelirleri üzerinden yüzde 25 oranında vergi ödemesi zorunludur(Erek, 2017:31).

2.2.1.3-İngiltere

İngiltere’de 6 adet serbest bölge bulunmakta olup faaliyet konuları arasında; depolama, elleçleme, montaj ve üretim gibi işlemlere izin verilmektedir. Bölgeye giren mallar ile ilgili

detaylı stok kayıtları tutulması ve güncellenmesi zorunludur. İngiltere’de uygulanan tüm vergi ve çalışma mevzuatı serbest bölgelerde de geçerlidir. İngiliz hukukunda serbest bölgelere giren mallar Avrupa Birliği gümrük bölgesi dışındaymış gibi işleme tabi tutulup ve KDV ve ithal vergilerinden muaf sayılan sınırları çevrili bölge olarak kabul edilmektedir.

2.2.1.4-İsrail

İsrail’de serbest bölgeler, 1969 tarihinde çıkartılan “Serbest Liman Bölgesi Kanunu” na göre kurulmuştur. İsrail’de Hayfa ve-Elyazda serbest liman bölgeleri bulunmaktadır. İsrail’de serbest bölge kurulmasına hükümet yetkilidir. Hükümet, Serbest Liman Bölgesi Kanunu’nda belirtilen fonksiyonları yönetecek bir “Serbest Liman Bölgesi Konseyi” kurmuştur. Bu konsey şu üyelerden oluşmaktadır:

- Liman İdaresi Başkanı,
- Liman İdaresi Genel Sekreteri,
- Sermaye Yatırım Merkezi Müdürü,
- Liman idaresinin üyesi olan devlet memurları,
- Ulaştırma Bakanlığının önerdiği Bakanlık temsilcisi,
- Ticaret ve Sanayi Bakanının önerdiği Bakanlık temsilcisi,
- Maliye Bakanının önerdiği bakanlık temsilcisi,
- Yerel yönetim’den bir temsilci,
- Maliye Bakanı ile Sanayi ve Ticaret Bakanının önerdiği üç kamu temsilcisi üyelerinden oluşmaktadır.

Hükümet, Konsey üyelerinden birini Başkan, birini de Başkan Vekili olarak tayin eder. Konsey, kararlarını oy çokluğu ile alır. Konsey üyeleri 4 yıl için atanırlar. Serbest bölgenin kurulmuş olduğu Liman’ın yöneticisi, aynı zamanda o serbest bölgenin de yöneticisi olarak çalışır. Liman yetkilileri konsey kararlarını uygulamakla yükümlüdürler. Serbest liman bölgelerindeki Liman İdaresi, serbest liman bölgesi ile ilgili planlama, bina inşası ve endüstri yatırımları ile ilgili kararları, Konsey’in onayı olmadan alamaz(Akyürek, 1983:44).

2.2.1.5-Çin

Çin hükümeti, dışa açılım ve reform çabalarının önemli bir girişimi olarak serbest bölgeleri teşvik politikaları uygulamaktadır. Uygulanan teşviklerden bazıları; tarife ve düşük depo fiyatları, lojistik avantajlar, gümrük işlemlerinde kolaylık, bankalara bölge içerisinde resmi para birimi yuan ile işlem yapma hakkı, vergi sisteminde düzenlemeler, yabancı yatırımcıların yatırım süreçlerinde kolaylık, faiz oranlarında liberalleşme, karları ülke dışına transfer edebilme hakkı, nitelikli yabancı finans kurumlarına finans sağlama, hizmet sektöründe yatırım hakkı ve anlaşmazlıkların bölge içerisinde Uluslararası Tahkim Merkezi tarafından çözüm imkânı gibi olanakları sayabiliriz(www.taysad.org.tr, 2017).

Çin’de Shenzhen, Zhuhai, Shantou, Xiamen ve Haiana adası olmak üzere beş özel ekonomik bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar ithal ettikleri ürünler için tarife indirimleri ve vergi muafiyeti avantajlarından yararlanabilirler, fakat ithal edilen ürünleri Çin piyasasında satışa sunamazlar.

Çin’in en büyük serbest bölgesi olan Şanghay Serbest Bölgesi, dünyanın en yüksek ticaret hacmine sahip Şanghay limanının yakınında adeta bir şehir görünümünde büyüklüğe sahiptir. Bu bölgede Türkiye’deki üretici firmalara sunulanın altında muafiyetler ve sınırlandırılmış ticaret politikaları uygulanmasına rağmen, Türkiye’dekinin üç katı kadar firma bu bölgede faaliyet göstermektedir. Çin’de firmalar ilk iki yıl %32 olan Kurumlar Vergisinden muaf tutulup, devam eden 3 yıl %50 indirimle vergi ödemektedirler. Fakat 5 yıldan sonra serbest bölge firmalarının uygulanan ayrıcalıklı muafiyet avantajları bitiyor ve diğer firmalardan farkı kalmıyor(Gebze Ticaret Odası, 2014:10).

2.2.1.6-Şili

Dünya Bankası sınıflandırmasında ileri-orta gelir grubuna sahip ülkeler listesinde yer alan Şili, kredi güvenilirliği ve ekonomisindeki istikrarlı gidişatı açısından Güney Amerika’nın en süratli gelişen ekonomilerindendir. Aynı zamanda insani gelişmişlik seviyesi, kişi başına düşen milli gelir, küreselleşme, ekonomik özgürlükler açısından Latin Amerika ülkeleri arasında refahı en yüksek ülkeler arasındadır. Şili ekonomisinde açık bölgeselcilik politikası çerçevesinde tüm dünya ülkeleri ve bölgesel ekonomik örgütler ile serbest ve rekabete dayalı bir ticaret anlayışı içerisinde dış ticaretini çeşitlendirmeyi hedeflemektedir(www.mfa.gov.tr, 2017).

Şili’de biri kuzey limanında Iquique Bölgesi ve diğeri güney şehri olan Punta Arenas Bölgesi olmak üzere iki adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar kurumlar vergisinden, KDV ve gümrük vergisinden muaftırlar. Şili serbest bölgelerinden iç piyasa yapılan ticaret işlemleri muafiyet kapsamında bulunmamaktadır. Fakat bölgede faaliyet gösteren firmalar bölge içerisindeki faaliyetlerinde kullandıkları mal ve hizmetler üzerinden alınan KDV’den muaftırlar(Aydın, 2011:10).

2.2.1.7-Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirliklerinde faaliyet gösteren 38’den fazla serbest bölge bulunmaktadır. Dubai Carpet Freezone, Dubai Auto Parts City, Heavy Eguipment and Trucks Zone, Mohammad Bin Rashid Technology Park, Dubai Flower Center, Dubai Textile Village, Ras Al Khaimah Media Free Zone bölgeleri kuruluş aşamasındaki serbest bölgelerdir. Her serbest bölgenin kuruluş izinleri, masrafları ve kira bedelleri farklı olmaktadır.

Birleşik Arap Emirliklerinde, firmaların işlemlerinde kolaylık sağlamak amacıyla bürokratik ve mevzuat problemleri yerinde çözülmektedir. Firmaların ithalat ve ihracat işlemlerinde gümrük vergisi muafiyetleri bulunmakta ayrıca kar ve sermaye transfer engelleri bulunmamaktadır. Bölge idareleri tarafından faaliyette bulunan firmaların alt yapı, enerji ve personel ihtiyaçları karşılanmakta ayrıca istihdam edilen personele konaklama imkânı sunulmaktadır (www.rakftz.com, 2018).

2.2.1.8-Mısır

Mısır da iki tip serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar; Kamu Serbest Bölgeleri ve Özel Serbest Bölgelerdir. Özel serbest bölgeler kamu serbest bölgelerine sağlanan alt yapı ve teknolojik imkânların ihtiyacı karşılamamasından dolayı kurulmuş özel bölgeler olmakla birlikte bu bölgelerdeki firmalar kamu serbest bölgelerine sağlanan avantaj ve imkânlardan faydalanabilirler. Mısır Serbest bölgelerinde kurulacak işyerleri için tüm lisans işlemleri Mısır Yatırım Bakanlığı Yatırım ve Serbest Bölgeler idaresi (GAFİ) tarafından yürütülmektedir. Bu bölgelerde bölgelerde üretim faaliyetinde bulunacak firmalar için ayrıcalıklı avantajlar sunulmaktadır. Bu avantajlardan bazıları; üretim faaliyeti içerisinde bulundukları sürece herhangi bir zaman kısıtına takılmadan gümrük vergisi dâhil dış ticarete uygulanan mevzuat hükümlerinden muaf tutulabilmekteler. Üretim faaliyetinde kullandıkları makine ve teçhizatları, sevk aşamasında kullanılan araçlar her türlü vergiden muaf tutulmaktadır. Bu avantajlar firmalara yapacakları üretim için sınırsız özgürlük imkânı sağlamaktadır. Bu avantajlar çerçevesinde Mısır serbest bölgelerinde üretim faaliyeti gösteren firmaların üretimlerinin %50'sini ihraç etme şartı koşulmaktadır. Aynı zamanda yapılan üretimlerin bir bölümünü sektöre bağlı olarak iç pazara sunabilme imkânı sağlamaktadır. Mısır'da 11 tane Kamu Serbest Bölgesi bulunmaktadır: İskenderiye, Damietta, Ismailia, Media Production City, Nasr City, Port Said, Port Tawfik and Abaddia (Suez), East of Port Said, Badr, Shibin El-koum, Keft(DEİK, 2014:7).

2.2.1.9-İran

Serbest ticaret bölgeleri ekonomideki yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve artırılması amacı ile yabancı sermaye ve ticari düzenlemeler üzerindeki engellerin kaldırılması için oluşturulmuştur. 1990 yıllarda liberal bir yatırım kanunu kabul edilmiştir. Söz konusu kanun, serbest ticaret bölgelerinin idaresini %100 sermaye mülkiyet hakkını, kar transferi konusunda engellerin bulunmaması, 15 yıllık vergi tescili ve vize kolaylıkları gibi konuları düzenlemektedir. Fakat İran serbest bölgeleri, petrol dışı ürünler ihracatını artırma düşüncesini gerçekleştirmekten ziyade, Dubai'den ithalatın gerçekleştirildiği bölgeler durumunu almıştır. Serbest bölgelerden beklenen verimlilik alınamadığı için tekrar düzenleme yönünde önemli faaliyetlerde bulunulmuş, bu bölgeler özel mevzuatlarla tekrardan düzenlenmiştir. Serbest bölgeler mevzuatı genel mevzuattan büyük farklılıklarla ayrılmakta ve liberal bir yaklaşım göstermektedir. Ayrıca iç bölgelerde özel ekonomik bölge olarak isimlendirilen ve oldukça uygun yatırım ve alt yapı imkânları sağlayan bölgelerde faaliyet göstermektedir. Serbest ticaret ve özel ekonomik bölgeler doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı bulunan Özel Ekonomik ve Serbest Ticaret Bölgesi Yüksek Kurumu Genel Sekreterliğince idare edilmektedir(Eskişehir Ticaret Odası, 2017:17).

2.2.2-Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları Ve Yasal Düzenlemeleri

2.2.2.1-Türkiye’de Serbest Bölgeler

Türkiye’de serbest bölgeler, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ve 1993 yılında uygulamaya konulan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği çerçevesinde Türkiye’deki serbest bölgelere ait düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de serbest bölgelerin yer ve sınırları Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilen, milli sınırlar içerisinde olmakla beraber

gümrük hattı dışında sayılan bu bölgelerde giriş ve çıkış işlemlerinde gümrük ve gümrük muhafaza kurumlarınca kontrolü yapılan; kara, deniz ve hava ulaşım kolaylıkları bulunan, altyapı ve tesis imkânları hazırlanmış, kanun ve yönetmelik ile işletilme koşulları belirlenmiş özel bölgeler olarak faaliyet gösterirler.

2.2.2.1.1-Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi

Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde Türkiye ve dünyanın en büyük serbest bölgelerinden biri olan Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi, İskenderun Körfezi'nde 5 km uzunluğunda bir sahil şeridi boyunca uzanır. Tamamlanmış altyapısı, 4 milyon 600 bin m²'lik alanı ve bölge kimya, petro-kimya, demir-çelik, enerji santralleri, tersane ve çimento fabrikaları gibi ağır sanayi yatırımlarına yönelik Türkiye'nin ilk ve tek serbest bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. 3 kıta arasında önemli bir kavşak noktasında önemli bir transit geçiş noktasında yer alan bölgede yatırım yapan firmaların Avrupa, Ortadoğu ve Afrika pazarlarına ulaşımı gayet kolaydır. Bölge ayrıcalıklı serbest bölge teşviklerinin yanı sıra lojistik ve stratejik açıdan da firmalara önemli avantajlar sunmaktadır(www.tayseb.com.tr, 2018).

2.2.2.1.2-Antalya Serbest Bölgesi

Türkiye'deki serbest bölge uygulamalarından ilki olan Antalya Serbest Bölgesi, Antalya'ya 12 km uzaklıkta ve Antalya Limanı bitişiğinde 607.130 m² lik bir kamu arazisi üzerinde kurulmuştur. Arazi ve altyapı finansmanı devletçe karşılanan, üstyapısı ise yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen Antalya Serbest Bölgesi'nin işletimi Bakanlar Kurulu Kararı ile özel sektöre verilmiş ve bu amaçla hisselerinin % 34'ü kamuya, % 66'sı özel sektöre ait olan Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. (ASBAŞ) tarafından kurulmuştur. Antalya Serbest Bölgesinde özellikle yatçılık sektöründe yat imalatı yapan firmalar ile tekstil, tarım, medikal, maden, plastik ve elektrik malzemeleri, free shop malzemeleri, oto aksam ve parça sektöründe faaliyet gösteren firmalar mevcuttur(www.batiakdeniz.gtb.gov.tr, 2018).

Antalya Serbest Bölgesinde en fazla İthal edilen eşyalar; yat ve yat malzemeleri, tekstil ürünleri, tıbbi malzeme, süs bitkileri tohumu, kablo iken en fazla ihraç edilen eşyalar ise; çimento, barit madeni, yat ve yat malzemeleri, tekstil ürünleri yer almaktadır.

2.2.2.1.3-Avrupa Serbest Bölgesi

90/9108 Bakanlar Kurulu Kararıyla sınırları belirlenen Avrupa Serbest Bölgesi, Edirne'ye 115 km, İstanbul AHL'ye 125 km, Tekirdağ Limanına 47 km ve Velimeşe Tren İstasyonuna 6 km mesafesiyle kara, hava ve deniz ulaşimleri olanaklarına sahip bir lokasyondadır. Avrupa serbest bölgesinin coğrafi konumu itibarıyla Avrupa ile ticarete önemli rol oynaması beklenmektedir. Türkiye'nin ilk kurulan serbest bölgeleri arazi, altyapı ve tesis imkânları devlet tarafından karşılanan modeller ile kurulurken, Avrupa Serbest Bölgesi ise arazisi, kuruluş ve işletilmesine kadar tamamen bir özel sektör kuruluşu örneğidir.

Avrupa Serbest Bölge Müdürlüğü'nün 1999 yılında faaliyetine başlamasıyla beraber Müdürlüğümüzde, 1999 yılından bu yana serbest bölgede hizmet vermeye başlamıştır.

İşlemler önceleri Çorlu Havalimanı Gümrük Müdürlüğü adı altında yürütülmüştür. Bilahare, ASB Müdürlüğünün kuruluşu 11/03/2010 tarihli 27518 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2010/176 sayılı B.K.K. ile kararlaştırılmış ve Avrupa Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü adı ile 11/08/2010 tarihinden itibaren hizmet vermeye başlamıştır(www.batimarmara.gtb.gov.tr, 2018).

2.2.2.1.4-Bursa Serbest Bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi, 825.000 metre karelik bir alan üzerine Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının önderliğinde Bursa Sanayici ve İş adamlarının ortaklığıyla kurucu ve işleticisi BUSEB (Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.) tarafından 1998 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı Bursanın ithalat ve ihracat hayatını daha hızlı ve rekabet edilebilir düzeye getirmek olarak ifade edilmiştir. Bursa Serbest Bölgesinin, Bursa şehir merkezine 40 km mesafede ve Gemlik körfezindeki lokasyonu nedeniyle liman bölgesinin gerisinde hemen üretim yapabilmek için lojistik kolaylığı sağlaması büyük bir avantaj sağlamaktadır. Tamamen Sanayi Bölgesi planı ile kurulmuş olan Bursa Serbest bölgesindeki faaliyet konuları; üretim, ticaret, depolama, kiralama, mühendislik, paketleme, montaj, demontaj, bakım, onarım vb. faaliyetler bulunmaktadır. Bölge, Türkiye'deki Serbest Bölgeler arasında kendi arazisine sahip olan bölgelerden olması özelliğinden dolayı firmalar bölgede arazi satın alabilmekte ve faaliyetlerine sahip oldukları arazi üzerinde yapabilmektedir. Bursa serbest bölgesi 2017 verilerine göre 25 tanesi yabancı firma veya yerli yabancı ortaklık yapısına sahip toplamda 95 firmanın faaliyetinde olduğu, 11.043 kişinin istihdam edildiği ve %92 doluluk oranına sahip bir serbest bölgedir(www.buseb.com, 2018).

2.2.2.1.5-Denizli Serbest Bölgesi

1999 yıllarda çalışmalara başlanan DENSER-Denizli Serbest Bölgesi, 2000/398 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3 Mayıs 2000 tarih ve 24038 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmasının ardından hukuki varlığına kavuştu ve faaliyetlerine başladı(www.denser.com.tr, 2018).

2.2.2.1.6-Ege Serbest Bölgesi

Ege Serbest Bölgesi 1990 yılından bu yana özellikle yüksek teknolojiye dayalı yatırımları çekmek üzere 2.2 milyon metre karelik bir devlet arazisi üzerinde Uluslararası Adnan Menderes Havalimanına ve İzmir Limanına yakın bir lokasyonda “Yap-İşlet-Devret” modeline göre kurulmuştur. Bölgenin kurucu ve işleticisi %96,4 yabancı sermayeli ESBAŞ (Ege Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi) firmasıdır. Ege Serbest Bölgesinde yaratılan istihdam yaklaşık 21.158 kişidir. Türkiye'deki 18 serbest bölgede yaratılan toplam istihdamın ve yatırımın 1/3' ü Ege Serbest Bölgesinde bulunmaktadır(www.esbas.com.tr, 2018).

Ege serbest bölgesinin genellikle yerli kullanıcılar tarafından kiralama yolunun tercih edildiği ve faaliyet konuları arasında ağırlıklı olarak alım-satım ve üretimin tercih edildiği görülmektedir. Elektronik sektörü ağırlıklı olmak üzere, tekstil, gıda, mobilya, makine, otomotiv, deri vb. üretimi ve ticareti yapılmaktadır. Ayrıca bölgede bankacılık, sigortacılık ve mühendislik alanlarında da faaliyetler bulunmaktadır. Ege serbest bölgesinin teknoloji yatırımları sayesinde Türkiye’nin özel sektöre işletilen ilk teknoparkı olma yolunda ciddi

yol katetmiştir. Teknoloji transferi, KOBİ'lere inkübatörlük yapmak, muhasebe ve finans konularında hizmet vermek ve eğitim olanakları sağlamak amacıyla 1997 yılında ESBAŞ Teknoloji Merkezini açmıştır(Erdoğan ve Ener, 2005:122).

2.2.2.1.7-Gaziantep Serbest Bölgesi

Türkiye’de serbest bölgeler kuruluş modelleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Gaziantep Serbest Bölgesi, arazisi ve kurulup işletilmesi tamamen özel sermayeye ait olan modele göre kurulmuştur. Bu bağlamda, yer ve sınırları, 07.07.1998 tarih ve 98 / 11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen Gaziantep Serbest Bölgesi’nin kurulması ve işletilmesi için GASBAŞ (Gaziantep Serbest Bölge İşletici ve Kurucu A.Ş) yetkili kılınmıştır(www.gasbas.com.tr, 2018).

2.2.2.1.8-İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

15.06.1985 günlü 18785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3218 sayı ile Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu Kanuna bağlı olarak Bakanlar Kurulunun 90/220 sayılı 03.03.1990 tarihli kararı ile AHL Serbest Bölgenin sınırları belirlenmiştir. Devlet arazisi üzerinde 43.604 metrekare kapalı alana, 40.000 metrekare açık alana sahip bölgede ruhsat sahibi firma sayısı 220 adet olmakla birlikte, faaliyette bulunan firma sayısı ise 193 adet olup, işletici olarak İSBİ A.Ş (İstanbul Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.) tarafından 30 yıllığına “Yap-İşlet-Devret” modeline göre kurulmuştur(www.istanbulbolge.gtb.gov.tr, 2018).

Bölgede son yıllarda, üçüncü ülkelerden bilgisayar, bilgisayar aksam ve parçaları, pos cihazı, pos cihazı aksam ve parçaları, muhtelif elektrik ve aydınlatma malzemeleri getirilmekte olup, serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutulmakta ise de muhtelif elektrik ve aydınlatma malzemeleri genelde bölgeden üçüncü ülkelere gönderilmektedir. Ayrıca bölgede gıda, otomotiv, kimya ve medikal sektörlerindeki firmalarda faaliyet göstermektedir.

2.2.2.1.9-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesinin yer ve sınırları 08.04.1993 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiş, bölgenin kurucu ve işleticisi olarak DESBAŞ (İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş) yükümlendirilmiştir. Türkiye’de özel sektör arazisi üzerine kurulan ve ilk sektörel serbest bölge olma özelliğini taşıyan bölgede, deri ve deriye ait üretimler, depolama ve alım-satım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca deri faaliyetleri dışında ihracata yönelik her türlü alet, makine ve parçalarının alım-satımı, depolanması ve bankacılık, sigortacılık ve müşavirlik gibi hizmet faaliyetleri yürütülmektedir(www.desbas.com.tr, 2018).

2.2.2.1.10-İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

21/01/1991 tarih ve 91/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul Trakya Serbest Bölgesinin sınırları belirlenmiştir. 387.500 metre kare alan üzerinde kurulmuş ve işletilmesi İSBAŞ’a (İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A. Ş) verilmiştir. Çatalça yerleşim merkezine 3 km ve Atatürk Hava Limanına 40 km uzaklıkta bulunan

bölge, yatırımcılara tapu verebilen Türkiye'nin ilk özel serbest bölgesidir(www.istanbulbolge.gtb.gov.tr, 2018).

İstanbul Trakya Serbest Bölgesinin faaliyet konuları arasında; üretim, alım-satım, depolama, montaj, demontaj faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca bölgede, konfeksiyon, trikotaj ve tekstil sanayi, elektronik alet ve ekipmanların montaj ve üretimi, hazır gıda, altın işlemeceliği, deri, halı gibi faaliyetlerde yapılabilmektedir.

2.2.2.1.11-İzmir Serbest Bölgesi

11/08/1997 tarih ve 97/9775 sayılı Bakanlar Kurulu'nun kararıyla sınırları belirlenen İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi, İzmir merkeze 45 km, İzmir Limanına 40 km, Aliğa Limanına 26 km, Adnan Menderes Havaalanına 55 km mesafede olup 2011 yılında Bölgenin artan potansiyeliyle, deri dışında farklı sektörlerle de açılma yönünde bir adım atılmış; Bakanlar Kurulu'nun 04.04.2011 tarih 27918 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2011/1649 sayılı kararıyla İzmir Serbest Bölgesi-İZBAŞ adını almıştır. İzmir serbest bölgesinde; ayakkabı, işlenmiş deri, deri ürünleri, kimyevi maddeler, trafo, jeneratör, yün, balata, yürüyen merdiven ve yürüyen yol v.b ithali yapılırken, kimyevi maddeler, ham deri, trafo ve jeneratör yapımında kullanılan elektrik malzemesi, ayakkabı, tuz, ambalaj malzemesi, deri makinesi, astarlık kumaş v.b. ürünlerin ihracı faaliyetleri görülmektedir(www.izbas.net, 2018).

2.2.2.1.12-Kayseri Serbest Bölgesi

11.06.1997 tarih ve 97/9524 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yer ve sınırları tespit edilen Kayseri Serbest Bölgesinin 6.905.000 metre kare alan üzerinde kurulup ve işletilmesi amacıyla KAYSER (Kayseri Serbest Bölge Kurucu Ve İşletici A.Ş.)'e yetki verilmiştir. Türkiye'nin en geniş serbest bölge özelliğine sahip olan Kayseri Serbest Bölgesi, Ankara giriş yolu üzerinde Organize Sanayi Bölgesi ile komşu ve hava meydanına 15 km uzaklıkta bir lokasyona sahiptir. Bölgede tekstil, gıda ve mobilya sektörlerinin yanı sıra makine ve takım tezgâhlar, madeni eşya, metal ve döküm sanayilerinde faaliyetler bulunmakta olup kablo, çelik boru, çelik tel ve halat, elektrik-elektronik, oto yedek parça, dayanıklı tüketim malları bölgede üretilen ihraç ürünleri arasındadır(www.kayser.com.tr, 2018).

2.2.2.1.13-Kocaeli Serbest Bölgesi

2000/6935 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yer ve sınırları belirlenen Kocaeli Serbest Bölgesi, ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla 2000 yılında 817.000 metrekaarelik bir alanda, Autoport Limanına 300 m, Limaş İskelesine 1 km, Sabiha Gökçen Hava Limanına 60 km, İstanbul'a 100 km mesafe bir lokasyonda kurulmuştur. Kuruluş ve işletilmesi KOSBAŞ (Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş) verilmiştir. Koşbaş kuruluş amacıyla; yerli ve yabancı yatırımcıları bölgeye kazandırarak; yatırım çeşitliliği, iş hacmi ve istihdam artışını sağlamak, dış ticareti ve özellikle ihracatı arttırmak, bölgedeki işlem hacmini yükseltmek, güvenli, huzurlu, bürokrasisi azaltılmış, çevreye duyarlı bir iş ortamı oluşturmak, kaliteli, verimli, süratli ve etkili bir yönetim anlayışıyla hizmet vermek, bölgedeki sanayi ve

ekonominin, uluslararası rekabet gücünün artırılmasına destek vererek ülke kalkınmasına katkıda bulunmak olarak belirtilmiştir(www.kosbas.com.tr, 2018).

2.2.2.1.14-Mersin Serbest Bölgesi

04.03.1985 tarih 85/9200 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sınırları belirlenen Mersin Serbest Bölgesi, fiilen 3 Ocak 1987 yılında faaliyete açılmış ve kamuya ait 836 dönüm alan üzerinde Mersin Limanının yanında Yap-İşlet-Devret modeline göre kurulmuştur. Mersin Serbest Bölgesi'nin işletilmesi 06.08.1986 tarih 10877 sayılı ve 31.10.2016 tarih 2016/9458 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği MESBAŞ'a verilmiştir. Mersin limanına ilaveten kendi özel limanında bulunan bölge işlemleri daha çok ticaret ağırlıklıdır. Mersin serbest bölgesinde 2017 verilerine göre toplamda 140 âdeti yabancı firma olmak üzere 465 firma, 7.698 kişi istihdam ile yüzde 96'lık doluluk oranında faaliyette bulunmaktadır. (www.mesbas.com.tr, 2018)

2.2.2.1.15-Rize Serbest Bölgesi

Rize Serbest Bölgesi 23.05.1997 tarihinde RİSBAŞ (Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş) tarafından Çaykur Genel Müdürlüğü'nden 49 yıllığına kiralaanan, 85.000 metrekare bir arazi üzerine kurulmuştur. Bölgede ağırlıklı olarak, ihracat ve transit ticaret yapılmakta olup otomobil, çay, oto yedek parça, gıda ve temizlik ürünlerinin alımı satımı yapılmaktadır. Ancak son yıllarda 3218 sayılı serbest bölgeler kanunun birinci maddesinde sıralanan; Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkânlarından daha fazla yararlanmak amaçlarını karşılayacak kapasitesinin kalmaması nedeniyle alan üzerindeki serbest bölge statüsünün kaldırılması planlanmaktadır.

2.2.2.1.16-Samsun Serbest Bölgesi

14.12.1995 tarih ve 95/7523 sayılı Bakanlar Kurulu kararı yer ve sınırları belirlenmiş, 73.150 metrekare bir alan üzerine, yap-işlet-devret modeline göre SASBAŞ (Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşletici A.Ş) tarafından 30 yıllığına işletme yetkisi verilerek kurulmuştur. Samsun serbest bölgesinde, tekstil mamul ve hammaddeleri, hazır giyim üretimi, elektronik, bilgisayar parça ve ekipmanları faaliyetleri bulunmaktadır. SASBAŞ, İhracatçı firmalara dünya pazarında rekabet güçlerini arttırmak, Türk sanayine ileri teknoloji ve ucuz hammadde girişini hızlandırmak üzere kurulmuştur. Ayrıca yatırımlar yönünden özel sektör tarafından gerçekleştirilen en büyük yatırımlardan birisidir(www.sasbas.com, 2018).

2.2.2.1.17-Trabzon Serbest Bölgesi

03.07.1992 tarihinde faaliyete geçen bölgenin kurucu ve işleticisi tamamı yabancı sermaye olan TRANSBAŞ (Transbas Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi AŞ) tarafından kurulmuş ve işletilmektedir. Türkiye Denizcilik işletmelerinden kiralaanan serbest bölge, Trabzon limanının içerisinde 38.000 metre karelik bir alan üzerine kurulmuştur. Bölgenin faaliyet konuları arasında; depolama, paketleme, ambalajlama, montaj, demontaj, alım-satım, bankacılık gibi faaliyetler bulunmaktadır(www.transbas.com, 2018).

2.2.2.1.18-Tubitak Mam Teknoloji Serbest Bölgesi

26.11.1999 tarih ve 99/13725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden yer ve sınırları belirlenmiş ve bölgenin kurulup işletilmesine TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM) yetkili kılınmıştır. 27.01.2000 tarihinde konuya ilişkin kuruluş ve işletme sözleşmesi Marmara Araştırma Merkezi (MAM) ile T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı arasında akdedilmiştir. Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB) ve Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TEKGEB) ünvanları ile hukuki statüleri birbirinden farklı iki bölge TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi bünyesinde kurulmuş olup, Teknoloji Parkı faaliyetleri geliştirmek amacıyla ülkemizde kurulmuş mevcut 55 teknopark içinde TÜBİTAK Marmara Teknokent'i, teknoloji serbest bölgesi özelliğine sahip olması açısından tek teknokent'dir. Toplam 62 hektar alan sahip TÜBİTAK Marmara Teknokent'inin 25,73 hektarı "Teknoloji Geliştirme Bölgesi" (TEKGEB) olup, 36,27 hektarı Teknoloji Serbest Bölgesi" (TEKSEB) olarak ayrılmıştır. Bölgenin amaç ve hedeflerine uygun şekilde işletilmesi ve yönetilmesi amacıyla anonim şirket statüsünde bir işletici şirket kurulması uygun görülmüş ve bu doğrultuda "Marmara Teknokent A.Ş." tüzel kişiliği kurulmuştur. Marmara Teknokent'te yüksek ve ileri teknoloji kullanan firmaların, teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek ve faaliyetlerine uygun ortamı sağlamak için çalışmalar yürütülmektedir.

TÜBİTAK Marmara Teknokent Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB), araştırma ve geliştirme alanında farklı olanaklar sunan ilk ve tek model olmasının yanında tüm serbest bölgelerde olduğu gibi; ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin mali ve hukuki yönden muafiyet ve avantajları da sağlamaktadır. Bölgede, araştırma geliştirme faaliyetleri ve girişimcilik politikalarının desteklenmesi ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli bir etkidir. TEKSEB, ileri teknolojilere sahip ürün geliştirmeyi hedefleyen, uluslararası platformlarda faaliyet göstermek isteyen, yabancı ortaklık ve işbirliği geliştirmek ve Ar-Ge çalışmalarını uluslararası pazarlara taşımayı amaçlayan girişimci ve firmalara da ev sahipliği yaparak muhtelif destek ve avantajlardan faydalanmalarına imkân sağlamaktadır. TEKSEB'de firmalar Ar-Ge'ye dayalı faaliyetlerde bulunabilir ve Ar-Ge ve Ar-Ge'ye dayalı üretim "Faaliyet Ruhsat Belgesi" olarak, faaliyetlerinin konularına göre 49 yıla kadar faaliyet ruhsatı alabilirler. Ayrıca 3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunuyla" birlikte, 4691 sayılı "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası", 5746 sayılı "Araştırma Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Yasası" ve 6170 sayılı "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına dair" kanunları kapsamında belirtilen muafiyet ve desteklerden TEKSEB'de yararlanılma imkânı sağlanmaktadır(www.marmarateknokent.tubitak.gov.tr, 2018).

2.3-TÜRKİYEDE SERBEST BÖLGELERLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER VE SERBEST BÖLGELERE SUNULAN TEŞVİK VE AVANTAJLAR

2.3.1-Yasal Düzenlemeler

15.6.1985 tarih ve 3218 sayılı "Serbest Bölgeler Kanunu" ile Türkiye'de ciddi anlamda serbest bölge uygulaması ve gelişimi için adım atılmıştır. 1985 yılında yürürlüğe giren söz konusu kanun genel hükümlerini diğer yasal düzenlemeler izlemiş ve böylece Türkiye'de

serbest bölgelerin kurulup gelişmesi için mevzuat altyapısı oluşturulmuştur. Uygulamaya yönelik ayrıntılı diğer hükümler ise bu kanuna istinaden çıkarılan 10.03.1993 tarih 21520 sayılı resmi gazetede yayımlanan “*Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği*”nde yer almıştır. Serbest bölgeler konusunda geçerli ana mevzuat anılan kanun ve yönetmelikten ibaret olmakla birlikte, serbest bölge faaliyetleri ithalat, ihracat gibi gümrük mevzuatı işlemlerinde ve ayrıca kambiyo, devlet yardımları, KDV, bankacılık gibi konuları da ilgilendirdiğinden; 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği, gümrük rejimleri ve yönetmelikleri, 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu ve ilgili tebliğler ve 5411 sayılı Bankalar Kanununda serbest bölge uygulamaları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir.

2.3.1.1-Serbest Bölgeler Müdürlüklerinin Kuruluş, Görev Yetki ve Çalışma Esasları

Serbest bölgelerin kuruluş, görev yetki ve çalışma esasları 16.08.1985 tarih ve 85/9801 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Serbest bölgelerin bağlı olduğu en üst kuruluş, Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’dür. Bunun dışında, her serbest bölgede; serbest bölge müdürlüğü, serbest bölge işletici kuruluşu, gümrük muhafaza müdürlüğü ve emniyet birimi bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu Kararının 1. maddesinde yer ve sınırlarının Bakanlar Kurulunca belirleneceği ve bulundukları illerin valiliklerine bağlı olarak Serbest Bölge Müdürlüklerinin kurulabileceği açıklanmıştır. Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri, 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 7 ve 13'üncü maddelerine dayanılarak hazırlanan Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliğinin 5. maddesinde sayılmıştır. Bunlar:

- Serbest bölgeler mevzuatı doğrultusunda bölgeyi yönetmek,*
- Bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesisleri projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili bütün ruhsatları vermek ve denetlemek,*
- Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonuna yapılan ödemeleri tahsil etmek, fon hesabına yatırmak ve bu fondan Başbakanın veya yetkili kılacağı Devlet Bakanı-Başbakan Yardımcısı'nın onayı ile kesinleşen yıllık bütçeler çerçevesinde harcamalarda bulunmak,*
- Bölgede gümrük, güvenlik, çalışma, sosyal güvenlik, liman, haberleşme ve sağlık hizmetleri gibi konularda kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için gerekli koordinasyonu temin etmek,*
- Bölge işleticisiyle akdedilen İşletme Sözleşmesi ile bu İşletici ve Kullanıcılar, kamu ve özel kuruluşlar arasında yapılan sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemek,*
- Bölge işleticisi tarafından kullanıcılara verilen hizmetler ve kiralanan yerlerle ilgili olarak, hizmet, ücret ve kira tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek,*
- Giriş izin belgeleri vermek ve gerekli kontrolü sağlamak,*
- İkamet veya çalışma izni verilmesiyle ilgili müracaatları kabul etmek,*

-İtiraz ve şikâyetleri kabul etme, anlaşmazlıkların uzlaşma yoluyla çözümlenmesini sağlamak, gerekirse ilgili mercilere intikal ettirmek,

-Bölgede faaliyette bulunmak amacıyla “Faaliyet Ruhsatı” almış bulunan gerçek ve tüzel kişilerin sicillerini tutmak ve bununla ilgili belgeleri vermek,

-Valilikçe ve diğer üst mercilerce talep edilecek her türlü bilgi ve belgeleri temin etmek, bölge faaliyetlerini değerlendirmek ve yıl içindeki faaliyetlerin sonuçlarını yıllık faaliyet ve hesapları rapor halinde hazırlamak olarak belirtilmiştir.

2.3.1.2-Serbest Bölgelerle İlgili Çıkarılmış Kanunlar

Türkiye’de çıkarılan ilk serbest bölge kanunu 22.06.1927 tarihinde kabul edilerek, 19.07.1927 tarihinde yürürlüğe giren 1132 sayılı “*Serbest Mıntıka Hakkında Kanun*”dur. Türkiye’de serbest bölgelerin kurulmasını yasal olarak gündeme koyan 1132 sayılı Serbest Mıntıka Hakkında Kanun, 19 maddeden (1’i geçici kanun) oluşmaktadır(Resmi Gazete, 1927).

1132 sayılı kanun çalışması hazırlanmadan önce ilgili dönemin hükümeti, İstanbul’da serbest bölge kurulması konusunda İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında bir komisyon görevlendirmiş olup söz konusu komisyon konu hakkında iki rapor düzenlemiştir. Bu komisyon tarafınca hazırlanan 1926 tarihli ilk raporda; İstanbul’un jeopolitik konumu itibariyle uluslararası ticaret yollarının önemli bir geçiş noktasında bulunduğu ve geniş bir hinterlanda sahip olduğu vurgulanarak burada kurulacak bir serbest bölgenin ülke ekonomisine fayda sağlayacağı belirtilmiş ve hazırlanan 1927 tarihli ikinci raporda ise; İstanbul’un coğrafi durumunun ve ticaret limanı olmasının serbest bölge kurulmasına uygun bir yer oluşturduğu ancak serbest bölge faaliyetleri için alanın amaca uygun olarak düzenlenmesi, depo ve antrepolar gibi ihtiyaçların kurulması ve azalan transit ticaretin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla ikinci raporda serbest bölge uygulamasının sağlayacağı faydalar belirtilmişse de sonuç olarak beklenen bu yararların büyük maliyetlere katlanılarak bir serbest bölge kurulması için yeterli olmayacağı ifade edilmiştir. Söz konusu raporların incelenmesinin ardından 22 Haziran 1927 tarihinde 1132 sayılı “*Serbest Mıntıka Hakkında Kanun*” yürürlüğe girmiş ve İstanbul’da serbest bölge kurulması hakkında hükümete yetki veren bu kanun, ülkemizde çıkarılan ilk serbest bölge kanunu olmuştur. Bu kanunun yayınlanmasından sonra 1927 yılında Avrupa’daki Serbest Bölge ve limanları incelemek üzere Ticaret Bakanlığı tarafından İstanbul Ticaret Odası Deniz Ticareti Şubesi Müdürü M. Ali Nafset görevlendirilmiş ve raporda İstanbul’a kurulması düşünülen serbest bölge için uygun yer olduğunu ancak eksikliklerin giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir(Dündar, 2006:81-82).

1132 sayılı Serbest Mıntıka Hakkında Kanunun 6. maddesinde serbest bölgenin doğrudan hükümet tarafından kurularak yönetilebileceği gibi İstanbul Belediyesi ve Ticaret Odası ya da diğer kuruluşlar ve şirketlere devredilerek ya da onlarla ortak kurulup yönetilebileceği belirtilmektedir. Hükümet tarafından 1929 yılında, Ford Motor Şirketi’ne Türkiye satacağı otomobil, kamyon, traktörlerin monte edilebilmesi için bir sözleşme ile Tophanede serbest bölge kurma yetkisi verilmiştir. Kanun çağın şartlarına uygun argümanlarla hazırlanmış

olmasına rağmen, yetersiz sermaye, alt yapı ve teknolojik birikimin eksikliği gibi dinamikler sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1927 yılında çıkarılan “*Serbest Mıntika Hakkında Kanun*” ve buna dayanılarak gerçekleştirilen “*Ford Anlaşması*” uygulamada belirli bir sonuç vermeyince Türkiye’den geçen kürk eşyaya ilişkin olarak 4893 sayılı “*Şark Halı ve Kilimleriyle Benzerleri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer Hakkında Kanun*” 17 Mayıs 1946 tarihinde kabul edilerek 24 Mayıs 1946 tarihli Resmi Gazete’ de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir(Erdoğan ve Ener, 2005:79).

1927 yılında yürürlüğe giren 1132 sayılı Kanun ile ülkemizde serbest bölge uygulamasının gelişimi yönünde önemli bir gelişme kaydedilmiş olmasına rağmen sadece İstanbul’da bir serbest bölge kurulmasına olanak veren bu kanun yerine, Türkiye’nin ihtiyaç duyulan herhangi bir yerinde de serbest bölge kurulabilmesi amacıyla 21.12.1953 tarihinde çıkarılan 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunun 17. maddesi ile bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

6209 sayılı kanun ile Türkiye’nin ihtiyaç duyulan herhangi bir bölgesinde serbest bölge kurulması mümkün hale getirilmiş ve serbest bölgelerin kurulmasında yer ve sınırlarının belirlenmesinde Hükümet yetkili kılınmıştır. Serbest Bölge Kanunun 6. maddesinde serbest bölgelerin gümrük hattı dışında sayıldığı belirtilerek serbest bölge kapsamında uygulanacak kanunlar belirlenmiştir. Bu kapsamda serbest bölgelerde; Pasaport Kanunu, Ecnebilerin Türkiye’de Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanun, Gümrük Kanunu, Gelir, Kurumlar ve Esnaf Vergileri hariç tüm vergi, resim ve mükellefiyetlere ait kanunlardan muaf tutulmuştur.

6209 sayılı Serbest Bölge Kanununun uygulamaya konulması ile ilgili tüzüğün çıkarılmasına bağlanmış ve üç yıl aradan sonra Serbest bölge kanununa ilişkin Bakanlar Kurulu’nun 03.08.1956 tarih ve 4/7713 sayılı kararına dayanılarak 16.08.1956 tarihli Resmi Gazetede “*Serbest Bölge Nizamnamesi*” başlığı adı altında yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 1956).

İzleyen dönemde 06.06.1985 tarih 18785 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 1. maddesinde (Resmi Gazete, 1985) “*Türkiye’de ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar*” şeklinde ifade edilmiştir. Kanun ifadesinden anlaşılacağı üzere Türkiye’de artık benimsenen, üretim ve ihracatın arttırılması esasına dayalı dışa açık ekonomi politikasına paralel olabilecek bir şekilde sayılan kanun gerekçeleri dikkate alınarak bugünkü çalışmalara olanak veren yasal düzenleme ortaya konulmuştur.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu konuları genel hükümleriyle ortaya koyan, ayrıntılara inmeyen bir çerçeve kanunu yapısında olup, kanunu uygulamaya yönelik 10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’nde daha ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Avrupa Birliğine uyum sürecinde mevcut serbest bölge uygulamasının yeniden düzenlenmesi gerektiğine yönelik

eleştiriler sonucunda, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda 06.02.2004 tarihinde düzenleme yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucu vergisel muafiyetlerde kısıtlamalara gidilmiş ve bu kısıtlamalara göre; faaliyet ruhsatını 6 Şubat 2004 tarihinden önce alan bölge kullanıcıları Kurumlar Vergisinden ve 2008 yılının sonuna kadar işçi ücretlerinden alınan gelir vergisinden muafiyet kapsamında değerlendirilecek olup faaliyet ruhsatını 6 Şubat 2004 tarihi itibarıyla alan bölge kullanıcıları ise, üretim faaliyetinde bulunuyorsa gelir vergisinden muaf, ticari faaliyette bulunuyorsa muafiyet kapsamında değerlendirilmeyeceği belirtilmiş ve kurumlar vergisini ise tüm bölge kullanıcıların ödeme zorunluluğu bulunduğu ifade edilmiştir.

2.3.1.3-Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile bugünkü çalışmalara olanak veren yasal düzenleme ortaya çıkmıştır. Uygulamaya yönelik daha ayrıntılı hükümler bu kanuna istinaden çıkarılan ve 10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği'nde yer almaktadır. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 13. Maddesinde (Resmi Gazete, 1993) *"Bu kanunda düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işleticilere ve kullanıcılara verilecek, faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, fona yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ile görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir"* şeklinde ifade edilmiştir

2.3.1.4-Serbest Bölgelerde Uygulanmayan Kanunlar

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun 12. maddesinde serbest bölgelerde uygulanması mümkün olmayan bazı kanun ve kanun hükümleri sayılmıştır. Buna göre serbest bölgeler;

-4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu,

-5393 sayılı Belediye Kanununun ölüm ve yangın halleri, kanalizasyonların inşaa ve tamiri ile içme, kullanma, endüstri suyunu sağlamaya ve gaz, su, elektrik sarfiyatını denetlemeye yönelik maddeleri dışında kalan hükümleri,

-5682 sayılı Pasaport Kanunu,

-5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.

- Ayrıca, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunun 5 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen işlemler ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerine tabi değildir.

2.3.2-Mali Teşvikler

2.3.2.1-Üretici Kullanıcılar İçin Vergi Avantajlarından Yararlanma İmkânı

-Üretim alanında faaliyet ruhsatı bulunan firmaların serbest bölgelerdeki faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri Avrupa Birliği (AB) tam katılımının gerçekleştiği yılın vergileme dönemine kadar gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaftır.

-Serbest bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85'ini yurtdışına ihraç eden serbest bölge firmaların istihdam ettikleri işçilere ödedikleri ücretler gelir vergisinden istisnadır. Bu oran Bakanlar Kurulu tarafından yüzde 50'ye kadar düşürebilir.

-Üretim konusu alanında faaliyet ruhsatı bulunan serbest bölge firmalarının, serbest bölgelerdeki faaliyetleri ile ilgili olarak yapılan işlemleri ve tanzim edilen kâğıtları damga vergisi ve harçlardan istisnadır. Üretim faaliyeti dışındaki konularda 06/02/2004 tarihinden önce faaliyet ruhsatı almış olan bölge firmalarının gelir vergisi veya kurumlar vergisi istisnası, faaliyet ruhsatı süresi dolana kadar geçerli olacaktır. 06/02/2004 tarihinden itibaren diğer konularda düzenlenen faaliyet ruhsatları kapsamında vergi istisnası geçerli olmayacaktır.

Tablo 2: Serbest Bölgelere Sağlanan Vergi İstisnaları

Serbest Bölgelere Sağlanan Vergi İstisnaları		
Faaliyetler	06.02.2004'den önce kurulan şirketler	06.02.2004'den sonra kurulan şirketler
Kurumlar Vergisi istisnası (Üretim)	Ruhsat Süresi Sonuna Kadar	Türkiye Avrupa Birliğine girene kadar
Kurumlar Vergisi İstisnası (Diğer Ruhsatlar)	Ruhsat Süresi Sonuna Kadar	İstisna mevcut değil
Çalışanların Ücretlerinden Gelir Vergisi İstisnası	31.12.2008'e kadar	İstisna mevcut değil
Gümrük Vergi İstisnası	+	+
Katma Değer Vergisi İstisnası	+	+
Kambiyo İstisnaları	+	+
Dolaylı Vergiler İstisnası (Damga Vergisi vs.)	31.12.2008'e kadar	İstisna mevcut değil

Kaynak: 2015 Konya Serbest Bölgeler Bilgi Notundan tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3.2.2-Kar Transferi İmkânı

Bölge kullanıcıları, serbest bölgedeki faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler, hiç bir izne tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye serbestçe transfer edilebilme imkânına sahiptir.

2.3.2.3-Gümrük Vergisi Prosüdüründen Arındırılmış Ticari Faaliyet İmkânı

Serbest bölgeye getirilen Türkiye veya AB menşeli ya da serbest dolaşımda bulunan malların statüsü değişmediği için, Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere sevkinde ve ayrıca üçüncü ülke menşeli malların serbest bölgeye girişinde ve bu malların Türkiye veya AB üyesi ülkeler dışındaki üçüncü ülkelere sevki halinde de gümrük vergisi doğmaz. Ancak serbest bölgeden Türkiye'ye veya AB üyesi ülkelere gönderilen statüsü serbest dolaşım durumunda bulunmayan, üçüncü ülke menşeli mallar için Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen oran üzerinden gümrük doğar.

2.3.3-Sunulan Avantajlar

2.3.3.1-Yerli Ve Yabancı Tüm Pazarlara Erişim İmkânı

Serbest bölgelerden Türkiye'ye yönelik ticarete ve serbest bölge ile diğer ülkeler arasında yapılacak ticarete kısıtlama getirilmemiş olup ancak serbest bölgeler ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak olan ticarete dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine, serbest

bölgeden Türkiye'ye satılan mallar ise ithalat rejimine tabidir. Ancak, serbest bölge ile değer serbest bölgeler ve üçüncü ülkeler arasında yapılacak olan ticarete, dış ticaret rejim hükümleri uygulanmaz. Ayrıca, bölgelerde sarf malzemelerinin en kısa sürede teminini sağlayabilmek amacıyla bedeli 5000 ABD Doları veya karşılığı Türk Lirasını geçmeyen Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat işlemine tabi tutulmayıp serbest bölge işlem formuyla alınabilir.

2.3.3.2-Azaltılmış Bürokratik Prosedür ve Dinamik İşletme Yönetimi

Başvuru ve faaliyet süresince her türlü bürokrasi en aza indirilmiş ve özel sektör şirketlerince işletilmektedir. Ayrıca bölgede, serbest bölge müdürlükleri bölge kullanıcılarının sorun ve isteklerine yerinde ve kısa sürede çözüm olanakları sunmak için faaliyet göstermektedirler.

2.3.3.3-Pazar İhtiyaçlarına ve Şartlarına Göre Serbest Biçimde Belirlenebilir Ticari Faaliyet İmkânı

Gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri ile üretici işletmelerin talepleri hariç olmak üzere, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.

2.3.3.4-AB ve Gümrük Birliği Kriterlerinin Gerektirdiği Serbest Dolaşım Belgelerinin Temini İmkânı

Serbest bölgeler, Türkiye-AB Gümrük Birliğinin parçası sayıldığından, bölgelerden Türkiye veya AB menşeli ürünler ile Türkiye'de serbest dolaşım statüsü durumunda bulunan ürünlerin A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilmesi mümkündür. Üçüncü ülke menşeli ürünler ise Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen oran üzerinden Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğüne gümrük vergisi ödenerek serbest dolaşıma geçirildikten sonra A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilmektedir.

2.3.3.5-Eşitlik Prensipleri

Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı bütün firmalar eşit olarak yararlanır. Yatırım ve üretim faaliyetinde bulunan kullanıcılar, Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek vergi dışı teşviklerden de yararlandırılabilir.

2.3.3.6-Zaman Kısıtlaması Bulunmaması

Bölge kullanıcıları serbest bölgede mallarını süre sınırlaması olmaksızın stoklayabilir.

2.3.3.7-Stratejik Avantaj

Serbest bölgeler, AB ve Orta Doğu pazarlarının yakınında, Akdeniz, Ege ve Karadeniz'deki büyük limanlara, uluslararası havaalanlarına, karayolu ağları gibi lojistik ağ ve üslerin yakınında ayrıca kültür, turizm ve eğlence merkezlerine yakın bir lokasyonda bulunurlar.

2.3.3.8-Her Türlü Ticari ve Sinai Faaliyete Uygun ve Ucuz Alt Yapı İmkânı

Serbest bölgeler yatırım ve üretim faaliyetlerine uygun yeni nesil teknolojik alt yapı ve tesisler imkânı sağlaması yönünden her türlü ticari ve sinai faaliyete uygun ortam hazırlarlar.

2.3.3.9-Tedarik Zinciri İmkânlarından Yararlanma Kolaylığı

Serbest bölgeler özellikle ihracata dönük üretim yapan firmalara, ara malı ve hammadde temininde, dünya fiyatları ve şartları ile kesintisiz tedarik imkânları sunmaktadır(www.ekonomi.gov.tr, 2017).

2.3.3.10-Orta ve Uzun Vadede Geleceği Planlayabilme İmkânı

- Hazır işyeri kiralayan kiracı-kullanıcı firmalar için 15 yıl,
- Hazır işyeri kiralayan üretici-kiracı-kullanıcı firmalar için 20 yıl,
- Kendi işyerini inşa eden yatırımcı-kullanıcı firmalar için 30 yıl,
- Kendi işyerini inşa eden üretici-yatırımcı-kullanıcı firmalar için 45 yıl, süreli faaliyet ruhsatı düzenlenmektedir.

Diğer taraftan, yatırımcı kullanıcılara Hazinesin özel mülkiyetinde bulunan arazi, arsa ve binalar kiralanabilir veya bunlar üzerinde 49 yıla kadar irtifak hakkı tesis edilebilir.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DEKİ SERBEST BÖLGELERİN EKONOMİK ETKİLERİ VE BURSA SERBEST BÖLGE UYGULAMASININ EKONOMİK ETKİNLİĞİNİN ANALİZİ

3.1-Faaliyet ve Ruhsat Konularına Göre Dağılımı

Türkiye’de serbest bölge uygulamaları çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Ülkemizde, serbest bölge uygulamalarının çerçevesini çizen 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu 1985 yılında, uygulamaya yönelik daha ayrıntılı hükümler kanuna istinaden çıkarılan ve 10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan “*Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği*”nde yer almaktadır. Serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesinde Bakanlar Kurulu yetkili kılınmış olup temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla 1987 yılından bu yana Akdeniz kıyısında; Mersin, Antalya ve Adana-Yumurtalık Serbest Bölgeleri, Ege Bölgesinde; Ege, Denizli ve İzmir Serbest Bölgeleri, Marmara Bölgesinde; İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İstanbul Trakya, Avrupa, Kocaeli, Tübitak-Mam Teknoloji ve Bursa Serbest Bölgeleri, Karadeniz kıyısında; Trabzon, Rize ve Samsun Serbest Bölgeleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde; Mardin ve Gaziantep Serbest Bölgeleri, İç Anadolu Bölgesinde; Kayseri Serbest Bölgesi faaliyete geçmiştir. Mardin serbest bölgesi, kuruluş amaçlarını karşılayacak faaliyetleri gerçekleştirememesi sebebiyle alan üzerindeki serbest bölge statüsü kaldırılmıştır.

2017 verileri açısından Türkiye’deki serbest bölgeler; 530 adedi yabancı veya yerli-yabancı ortaklık yapısına sahip olmak üzere toplamda 2.025 adet firmanın faaliyet gösterdiği, bu firmalarda 66.095 kişinin istihdam edildiği ve 2017 yılı itibarıyla 20 milyar 378 milyon 593 bin dolar genel işlem hacmine ulaşmış bölgelerdir. Serbest bölgelerin kuruluş tarihleri ve hizmet veren gümrük müdürlükleri Tablo-3’de verilmiştir.

Tablo 3:Türkiye'deki Serbest Bölgeler

SIRA NO	KURULUŞ TARİHİ	SERBEST BÖLGENİN ADI	HİZMET VEREN GÜMRÜK MÜDÜRLÜĞÜ
1	1992	Adana-Yumurtalık Serbest Bölge Müdürlüğü	Yumurtalık Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
2	1985	Antalya Serbest Bölge Müdürlüğü	Antalya Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
3	1996	Avrupa Serbest Bölge Müdürlüğü	Avrupa Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
4	2000	Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü	Gemlik Gümrük Müdürlüğü
5	2000	Denizli Serbest Bölge Müdürlüğü	Denizli Gümrük Müdürlüğü
6	1987	Ege Serbest Bölge Müdürlüğü	Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
7	1998	Gaziantep Serbest Bölge Müdürlüğü	Gaziantep Gümrük Müdürlüğü
8	1990	İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Müdürlüğü	Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
9	1992	İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölge Müdürlüğü	İstanbul Deri Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
10	1990	İstanbul Trakya Serbest Bölge Müdürlüğü	Trakya Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
11	1997	İzmir Serbest Bölge Müdürlüğü	İzmir Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
12	1997	Kayseri Serbest Bölge Müdürlüğü	Kayseri Gümrük Müdürlüğü
13	2000	Kocaeli Serbest Bölge Müdürlüğü	İzmit Gümrük Müdürlüğü
14	1985	Mersin Serbest Bölge Müdürlüğü	Mersin Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü

15	1997	Rize Serbest Bölge Müdürlüğü	Rize Gümrük Müdürlüğü
16	1995	Samsun Serbest Bölge Müdürlüğü	Samsun Gümrük Müdürlüğü
17	1990	Trabzon Serbest Bölge Müdürlüğü	Trabzon Gümrük Müdürlüğü
18	1999	TÜBİTAK Mam Teknoloji Serbest Bölge Müdürlüğü	Gebze Gümrük Müdürlüğü

Kaynak: www.ggm.gtb.gov.tr, 2017

Serbest bölge uygulamasında ilk model olarak 1987 yılında Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri arazi ve alt yapı finansmanı devletçe karşılanmış, üst yapısı ise yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilen kaynak ile kullanıma hazır hale getirilmiş bir uygulamadır. Bu bölgelerin işletilmesi; Bakanlar Kurulu Kararı ile MESBAS (Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.S.) ve ASBAS (Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.S.) yetkili kılınmıştır.

İkinci model ise, 1990 yılından sonra uygulamaya konulan "Yap-İşlet-Devret" modelinin ilk örneği Ege Serbest Bölgesi uygulaması olup, modele göre kurulduğu alanının arazisi devlet tarafından, tüm altyapı ve gerekli üstyapı yatırımları, enerji, su, telekomünikasyon, doğalgaz, yükleme, boşaltma, nakliye, hamaliye ve destek hizmetleri ile itfaiye, yemek ve tüm belediye hizmetleri özel sektöre karşılanmaktadır. Bu model çerçevesinde Serbest Bölgeyi kurma yetkisi ESBAS-Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi AŞ'ye verilmiştir. Bu model kapsamındaki diğer Serbest Bölgelerimiz; İstanbul A.H.L, Trabzon, Samsun, Adana Yumurtalık, Rize ve Kocaeli Serbest Bölgeleridir.

Diğer bir model ise bölgenin kurulacağı alanın arazisi, alt yapı ve üst yapı finansmanı sağlandığı ve ayrıca kurulup işletilmesi tamamen özel sektöre ait olan bir uygulama modelidir. Bu modelin ilk örneği İstanbul Trakya Serbest Bölgesi olup, ilk uygulama ise İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesidir. DESBAS, sahip olduğu arazisi üzerinde tüm altyapı ve üstyapı finansmanını sağlayarak kurma ve işletme yetkisini almış bir özel sektör kuruluşudur. Desbas'ın ünvanı Bakanlar Kurulu'nun 05.05.2011 tarih, 2011/1836 sayılı kararı ile "DESBAS-İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi" olarak değiştirilmiştir. Bu model uygulamasında bulunan diğer Serbest Bölgelerimiz; İzmir Menemen Deri, Avrupa, Gaziantep, Denizli, Bursa ve Kayseri Serbest Bölgeleridir.

Serbest bölgelerde, 3218 sayılı kanunun 4. maddesinde “Serbest bölgelerde, Yüksek Planlama Kurulunca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir. Üretici işletmelerin talepleri hariç olmak üzere, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz. Serbest bölgelerde yapılan faaliyetleri değerlendirmek, bu bölgelerin geliştirilmesine ve sorunların çözümüne ilişkin stratejileri belirlemek ve önerilerde bulunmak üzere Serbest Bölgeler Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun teşkili ile çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenir”. Belirtildiği üzere Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu tarafından uygun görülen faaliyetler yapılabilir. Ancak bazı serbest bölgeler ihtisas bölgesi niteliğindedir.

Türkiye’de Serbest bölgelerin başlıca faaliyet konuları şöyledir; üretim, alım-satım, depo işletmeciliği, iş yeri kiralama, montaj-demontaj, bakım-onarım, bankacılık, sigortacılık,

kıyı bankacılığı, finansal kiralama ve diğer konular olarak belirlenmiştir. Serbest bölge kullanıcılarının faaliyet konularına göre dağılımı tablo-4'te gösterilmiştir.

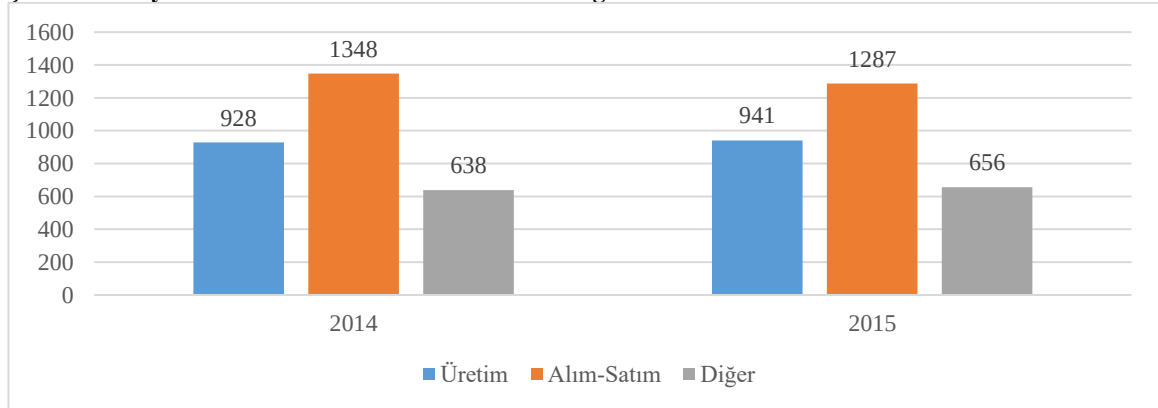
Tablo 4:Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Faaliyet Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranları

FAALİYET KONULARI	Aralık 2014	Aralık 2015	%
ÜRETİM (PRODUCTION)	928	941	1,40
ALIM-SATIM (PURCHASING-SELLING)	1.348	1.287	-4,53
DİĞER (OTHER)	638	656	2,82
TOPLAM	2.914	2.884	-1,03

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Serbest bölgelerde üretim, alım-satım ve diğer faaliyet konularına göre ruhsat dağılımı yukarıdaki tabloda verilmiştir. Söz konusu tablo incelendiğinde; 2008 yılı verilerine göre toplam dağıtılan faaliyet ruhsatlarının yüzde 32'si üretim alanında, yüzde 46'sı alım-satım alanında, yüzde 22'si diğer faaliyet konularını kapsamında dağıtılmıştır. 2015 yılında ise yüzde 32'si üretim alanında, yüzde 45'i alım-satım alanında ve yüzde 23'ü diğer faaliyetler kapsamında dağıtıldığı görülmektedir. Türkiye'de Ekonomi Bakanlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünün 2014 yılı verileri incelendiğinde Türkiye'de serbest bölgelerde faaliyette bulunan toplam 2.914 firma faaliyette bulunmakta olup bunlardan 2.236 âdedi yerli firma iken geriye kalan 678 âdedi ise yabancı sermayeli firmalardan oluşmaktadır. 678 adet yabancı sermayeli firmalardan yalnızca 249 âdetinin üretim alanında, 309 âdedi alım-satım konularında ve 120 âdeti diğer konularda faaliyet gösterdiği görülmüştür. Serbest bölgelerin doğrudan yabancı sermayeyi ülkeye çekme açısından değerlendirildiğinde, Türkiye geneli yüzde 37 lik bir oranla üretim alanında faaliyette bulunan yabancı sermayeli firma oranı bu amacının istenilen seviyenin altında olduğunu göstermektedir.

Şekil 1:Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Türkiye'deki serbest bölgelerin 2014 ve 2015'teki faaliyet ruhsat konularına göre dağılımı ve değişim oranları Şekil-1'de verilmiştir. Şekil incelendiğinde; serbest bölgelerde üretim alanında 2014'de 928 adet firma üretim alanında faaliyette bulunurken, 2015'de %1,4 oranında bir artış ile 941 adet firma faaliyette bulunmuştur. Dolayısıyla serbest bölgelerin üretim alanındaki teşvik politikalarının bu yıllarda etkili olduğu söylenebilir. Akabinde 2014 yılında alım-satım konusunda 1348 adet firma faaliyette bulunurken 2015 yılında bu

rakam 1287 adet firma ile yüzde 4,53 oranında bir gerileme göstermiş olup, diğer faaliyet kollarında ise 2014 yılında 638 adet firma faaliyette bulunurken, 2015 yılında bu rakam 656 adet firma ile yüzde 2,82 oranında bir artış sağlamıştır.

3.2-Yatırım ve İstihdam Durumu

Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) en önemli sorunlarından biri de işsizlik veya istihdam sorunudur. Bu nedenle GOÜ'in ekonomi politikalarının en önemli amacı istihdam seviyesini artırmak olacaktır. Bu kapsamda serbest bölgeler, istihdam sorununa dolaylı yönden katkıda bulunması sebebiyle önem arz etmektedir. Serbest bölgelere yapılan yatırımlar ve faaliyete geçen firmaların iş gücü talebini artıracak ve işsizlik seviyesini düşürecek yönde ekonomiyi destekleyecektir. Fakat serbest bölgelerin istihdama katkı sağlayabilmesi için serbest bölgede istihdam edileceklerin ev sahibi ülkeden temin edilmelidir. Ev sahibi ülke yerine yabancı ülkeden işgücü getirilmesinin temel sebebi, yabancı ülkelerde işçi ücretlerinin daha düşük olmasıdır. Ev sahibi ülke kanun ve uygulamalar ile belirli bir oranda yerli iş gücü kullanılmasını zorunlu kılabilir ya da bu yönde vergisel teşvikler sağlayabilir. Aşağıda bulunan Tablo-5’de 2013-2016 yılları arası Türkiye’deki serbest bölgelerde istihdam edilen kişi sayısının bölgeler itibariyle dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 5:Serbest Bölgelerde İstihdam Durumu

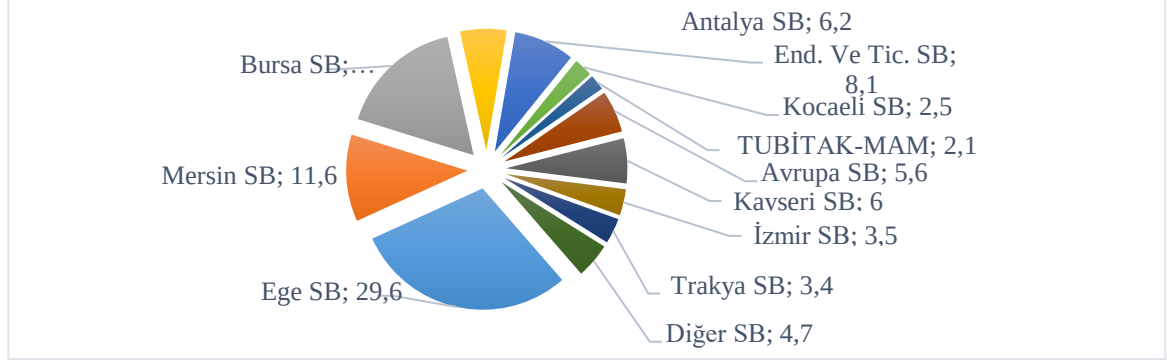
	SERBEST BÖLGE ADI	2013 İSTİHDAM	2014 İSTHDAM	2015 İSTİHDAM	2016 İSTİHDAM
1	ADANA YUMURTALIK SERBEST BÖLGESİ	758	1.877	726	962
2	ANTALYA SERBEST BÖLGESİ	3.170	4.478	4.729	4.105
3	AVRUPA SERBEST BÖLGESİ	3.012	3.322	3.746	3.746
4	BURSA SERBEST BÖLGESİ	7.940	9.271	10.116	11.043
5	DENİZLİ SERBEST BÖLGESİ	38	33	25	38
6	EGE SERBEST BÖLGESİ	17.265	17.042	17.487	19.606
7	GAZİANTEP SERBEST BÖLGESİ	141	155	153	157
8	İSTANBUL AHL SERBEST BÖLGESİ	1.185	1.246	1.186	1.258
9	İSTANBUL ENDÜSTRİ VE TİCARET SERBEST BÖLGESİ	4.344	4.367	5.151	5.348
10	İSTANBUL TRAKYA SERBEST BÖLGESİ	1.576	2.047	1.897	2.258
11	İZMİR SERBEST BÖLGESİ	1.471	1.543	1.283	2.342
12	KAYSERİ SERBEST BÖLGESİ	2.797	3.562	3.879	3.973
13	KOCAELİ SERBEST BÖLGESİ	1.398	1.358	1.190	1.680
14	MERSİN SERBEST BÖLGESİ	8.208	9.334	8.779	7.698
15	RİZE SERBEST BÖLGESİ	4	2	3	4
16	SAMSUN SERBEST BÖLGESİ	408	401	440	404
17	TRABZON SERBEST BÖLGESİ	52	47	48	45
18	TÜBİTAK MARMARA SERBEST BÖLGESİ	2.699	1.416	1.392	1.428
	TOPLAM	56.466	61.505	62.234	66.095

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Tablo-5 incelendiğinde Türkiye’deki serbest bölgelerde istihdam edilen kişi sayısının her yıl düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 2013 yılında serbest bölgelerde 56.466 kişi istihdam edilirken yüzde 8,9’luk bir artış ile 2014 yılında 61.505 kişi istihdam edilmiştir. Tablo-5’te 2014 yılı istihdam verileri incelendiğinde en çok istihdam yaratan bölge 17.042 kişi istihdamıyla toplam istihdamın yüzde 27’sini karşılayan Ege SB bulunurken ikinci sırada 9.334 kişi istihdamıyla toplam istihdamın yüzde 15’ini karşılayan Mersin SB yer almaktadır. Bununla beraber 2014 yılı içerisinde Türkiye genelinde toplam

istihdamın 50.631 kişisi işçi, 9.439 kişi büro personeli ve 1.435 kişi diğer hizmetler grubunda istihdam edilmektedir. Diğer yıllarda incelendiğinde serbest bölgelerde en fazla istihdam imkânı sağlayanlar arasında ilk sıra yine Ege SB'si ve bunu Bursa SB, Mersin SB ve İstanbul Endüstri ve Ticaret SB izlemektedir.

Şekil 2:Türkiye'deki Serbest Bölgelerin İstihdam Verilerinin Dağılım Oranı

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Şekil-2’de Türkiye’deki serbest bölgelerin 2016 yılı istihdam verileri grafikler eşliğinde gösterilmiştir. Şekil-2 incelendiğinde en büyük dilimin yüzde 29,6 lik oran ile Ege Serbest Bölgesinin yer aldığı, yüzde 16,7 lik pay ile ikinci sırada Bursa Serbest Bölgesinin, üçüncü sırada yüzde 11,6 lık oran ile Mersin Serbest Bölgesinin yer aldığı görülmektedir. Bu bölgeleri şekilde, Antalya SB, İstanbul Endüstri ve Ticaret SB, ve Kayseri SB’si ve diğer SB’ler izlemektedir.

3.3-Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri

Gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel kalkınmasında ve ihracatının artmasında serbest bölgelerin katkısının yüksek olduğu fikrinin benimsenmesinden sonra dünyada serbest bölge sayısı hızla artmaya başlamıştır. Bu bağlamda, ülkeler doğrudan yabancı yatırımları özendirmek ve dış ticaretlerini geliştirmek adına bir tevsik mekanizması olarak serbest bölge uygulamalarına yer vermekte ve amacına uygun kullanılması durumunda ülke ekonomilerine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bu bölümde, serbest bölgelerin ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler rakamsal olarak aşağıdaki başlıklar altında incelenmektedir.

3.3.1-Ticaret Hacimlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke ekonomileri üzerinde serbest bölgelerin olumlu etkileri incelenirken bölgelerdeki ticaretin yönü, bölgelerin ihracata etkisi açısından bakılacak önemli göstergelerin başında gelmektedir. Bu bağlamda bölgelerden yurtiçine ve yurtdışına yapılan satış ile bölgelere yurt içinden ve yurt dışından yapılan alımların değerlendirilmesi serbest bölgelerin ihracattaki başarısı açısından önemli bir kriterdir. Aşağıda bulunan T.C Ekonomi Bakanlığının Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünün çevrimci sayfasından istatistikler bölümünden alınan veriler ile düzenlenen tablo-6’da ocak-aralık dönemi serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 6:Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) Ocak-Aralık 2014

ÜLKELER	BÖLGELERE GİRİŞ	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ	%	TOPLAM	%
I.OECD Ve AB Ülkeleri	4.203.593	42,93	4.492.078	35,54	8.106.196	38,76
A. AB (28) Ülkeleri	3.397.823	34,7	3.741.398	29,6	6.378.393	31,83
B. Diğer OECD Ülkeleri	805.770	8,23	750.680	5,94	1.727.803	6,94
II. Diğer Avrupa Ülkeleri	4.721	0,05	16.063	0,13	79.587	0,09
III. BDT	421.683	4,31	794.645	6,29	939.509	5,42
IV. Kuzey Afrika Ve Ortadoğu	624.316	6,38	1.420.381	11,24	2.249.494	9,11
V. Diğer Ülkeler	1.804.291	18,43	1.234.704	9,77	2.668.620	13,55
V. Türkiye	2.732.526	27,91	4.683.242	37,05	6.217.255	33,06
TOPLAM	9.791.129	100	12.641.113	100	22.432.242	100

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Tablo-6 incelendiğinde 2014 yılı içerisinde serbest bölgeler aracılığıyla en fazla ticaretin yapıldığı ülkeler, 8 milyar 695 milyon 671 bin dolar ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri yer almaktadır. Bunun 7 milyar 139 milyon 221 bin dolarlık kısmı AB Ülkeleriyle yapılan ticaretten, 1 milyar 556 milyon 450 bin dolarlık kısmı ise diğer OECD ülkeleriyle yapılan ticaretten oluştuğu görülmektedir. Bölgelerin, OECD ve AB ülkeleriyle yapılan ticarete, 4 milyar 203 milyon 593 bin dolar işlem hacminde bölgelere ithalat yapılırken 4 milyar 492 milyon 78 bin dolarlık işlem hacminde bu ülkelere ihracat yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla OECD ve AB ülkelerine yapılan toplam ticaret içerisinde yüzde 52 lik bir oranda ihracata karşılık yüzde 48 lik bir ithalat işleminin oluştuğu bölgelerimizde serbest bölgelerin ihracata olan pozitif etkisi olmaktadır. Tablo-6 da Türkiye'nin bölgeler ile olan ticaretine bakıldığında 7 milyar 415 milyon 768 bin dolarlık bir işlem hacmi gerçekleşmiştir. Bölgeler ile yapılan bu ticaretin yüzde 36 lık bir oranda 2 milyar 732 milyon 526 bin dolarlık Türkiye'den bölgelere giriş gerçekleşirken, yüzde 64 lük bir oranda 4 milyar 683 milyon 242 bin dolarlık işlem hacminde Türkiye'ye bölgelerden çıkış yapıldığı görülmektedir.

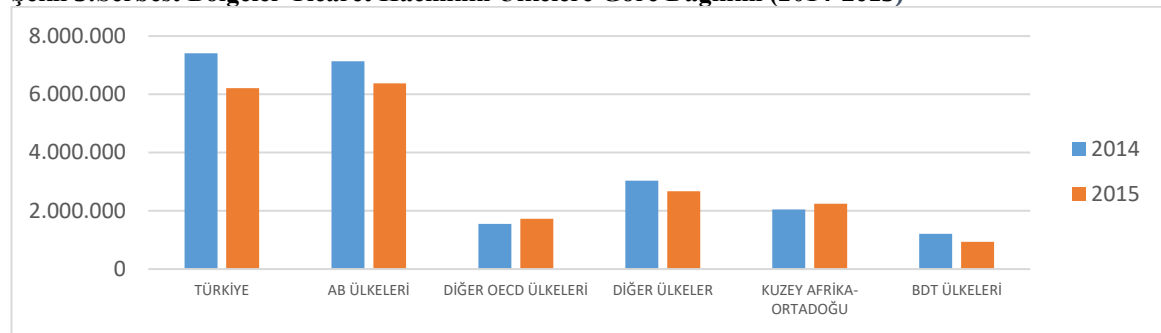
Tablo 7:Sebest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı ve Değişim Oranları (2014-2015) (1.000 \$)

ÜLKELER	Bölgelere Giriş (2014)	Bölgelere Giriş (2015)	%	Bölgelerden Çıkış (2014)	Bölgelerden Çıkış (2015)	%	Toplam (2014)	Toplam (2015)	%
I.OECD Ve AB Ülkeleri	4.203.593	3.950.385	-6,02	4.492.078	4.155.811	-7,49	8.695.671	8.106.196	-6,78
A. AB (28) Ülkeleri	3.397.823	3.011.110	-11,38	3.741.398	3.367.283	-10	7.139.221	6.378.393	-10,66
B. Diğer OECD Ülkeleri	805.770	939.275	16,57	750.680	788.528	5,04	1.556.450	1.727.803	11,01
II. Diğer Avrupa Ülkeleri	4.721	48.125	919,49	16.063	31.462	95,86	20.784	79.587	282,9
III. BDT	421.683	369.873	-12,29	794.645	569.636	-28,3	1.216.328	939.509	-22,76
IV. Kuzey Afrika Ve Ortadoğu	624.316	544.683	-12,76	1.420.381	1.704.811	20,02	2.044.697	2.249.494	10,02
V. Diğer Ülkeler	1.804.291	1.636.666	-9,29	1.234.704	1.031.954	-16,4	3.038.995	2.668.620	-12,19
V. Türkiye	2.732.526	2.205.295	-19,29	4.683.242	4.011.960	-14,3	7.415.768	6.217.255	-16,16
TOPLAM	9.791.129	8.755.027	-10,58	12.641.113	11.505.634	-8,98	22.432.242	20.260.661	-9,68

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Tablo-7 de 2014-2015 yıllarında serbest bölgeler hacminin ülkelere göre dağılımı ve değişim oranları verilmiştir. Tablo-7 incelendiğinde, 2014 yılında 8 milyar 695 milyon 671 bin dolar ticaret hacmi ile en fazla ticaretin yapıldığı OECD ve AB ülkeleriyle 2015 yılında bu rakam 8 milyar 106 milyon 196 bin dolar ile yüzde -6,7 bir oranda gerileme kaydetmesine rağmen 2015 yılında da en fazla ticaretin yapıldığı ülke konumunda olduğu görülmektedir. 2015 yılında en fazla artış yüzde 282,9 ile diğer Avrupa ülkelerinde gerçekleşirken, bu ülkelere ticaret 20 milyon 784 bin dolardan 79 milyon 587 bin dolara yükselmiştir. Aralarında Rusya'nın da bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle ticaret yüzde -22,7 düşüşle 939 milyon 509 bin dolara, diğer ülkelere ticaret de yüzde -12,19 azalarak 2 milyar 668 milyon 620 bin dolara gerilerken, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine ticaret yüzde 10,02 artış ile 2 milyar 249 milyon 494 bin dolara yükseldiği görülmektedir.

Şekil 3:Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (2014-2015)

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Şekil-3'te serbest bölgeler ticaret hacminin 2014-2015 yılları arasında ülkelere göre dağılım oranları grafikler eşliğinde gösterilmiştir. Şekil-3 incelendiğinde serbest bölgelerle ağırlıklı olarak işlem hacminin Türkiye ve AB ülkeleri olduğu görülmektedir. 2014 yılında Türkiye'nin bölgeler ile ticaret hacmi 7.415.768 bin dolardan 2015 yılında yüzde 16'lık bir düşüş ile 6.217.255 bin dolara gerilerken, AB ülkelerinde 2014 yılında ticaret hacmi 7.139.221 bin dolar iken 2016 yılında yüzde 10,6'lık düşüş ile 6.378.393 bin dolara gerilemiş olduğu görülmektedir. Söz konusu yıllarda serbest bölgeler ile diğer OECD ülkeleri ve Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle ticaret hacimleri artış gösterirken Diğer Ülkeler grubu ve BDT ülkeleriyle ticaret hacminin azalmış olduğu Şekil-3'de gösterilmiştir.

3.3.2-Ticaret Hacimlerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Türkiye'deki serbest bölgeler faaliyet konuları ve fonksiyonları açısından karma bir yapıya sahiptirler. Bölgelerin ihtisas konularına göre bir ayırım yapılmakla beraber genel olarak incelemek gerekirse; İzmir ve Ege serbest bölgelerinde yüksek teknolojiye yönelik üretim faaliyetleri görülürken, Antalya ve Mersin serbest bölgelerinde ticaret ile ilgili faaliyetler ağır basmaktadır. Yine İstanbul-Trakya SB'de tekstil ve hazır giyim faaliyetleri, İstanbul Deri SB'de deri ve deriye ait üretimler, depolama ve alım-satım faaliyetleri, Adana-Yumurtalık SB'nde ağır sanayi yatırımlarına yönelik faaliyetler görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerini kalkındırmak amacıyla kurulmuş SB faaliyetleri de bulunmaktadır.

Tablo 8:Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı Ocak-Aralık 2014 (1.000 \$)

SEKTÖRLER	BÖLGELERE GİRİŞ	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ	%	TOPLAM	%
I. TARIM	778.722	7,95	758.787	6	1.537.509	6,85
A.BİTKİSEL ÜRÜNLER	731.858	7,47	732.396	5,79	1.464.254	6,53
B.HAYVANSAL ÜRÜNLER	36.053	0,37	14.217	0,11	50.270	0,22
C.SU ÜRÜNLERİ	1.652	0,02	2.287	0,02	3.939	0,02
D.ORMAN ÜRÜNLERİ	9.158	0,09	9.887	0,08	19.046	0,08
II. MADENCİLİK ve TAŞOCAKÇILIĞI	41.779	0,43	37.177	0,29	78.956	0,35
III. SANAYİ	8.970.628	91,62	11.845.149	93,7	20.815.776	92,79
A.İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ	532.897	5,44	628.060	4,97	1.150.957	5,18
B.İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	264.549	2,7	284.025	2,25	548.575	2,45
C.SANAYİ ÜRÜNLERİ	8.173.181	83,48	10.933.063	86,49	19.106.245	85,17
TOPLAM	9.791.129	100	12.641.113	100	22.432.242	100

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Tablo-8’de 2014 yılının serbest bölgeler ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı gösterilmiştir. Tablo-8 incelendiğinde sektörler itibariyle ilk sırada 20 milyar 815 milyon 776 bin dolar ile sanayi sektörü yer alırken, bunun 1 milyar 150 milyon 957 bin dolarlık kısmını işlenmiş tarım ürünleri, 548 milyon 575 bin dolarlık kısmını işlenmiş petrol ürünleri ve 19 milyar 106 milyon 245 bin dolar ile sanayi sektörü içerisinde en fazla ağır basan sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Sanayi sektörünü 1 milyar 537 milyon 509 bin dolar ile tarım sektörü izlerken ardından 78 milyon 956 bin dolar ile madencilik ve taşocakçılığı sektörü gelmektedir.

Tablo 9:Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı ve Değişim Oranları (1.000 \$)

ÜLKELER	Bölgelere Giriş (2014)	Bölgelere Giriş (2015)	%	Bölgelerden Çıkış (2014)	Bölgelerden Çıkış (2015)	%	Toplam (2014)	Toplam (2015)	%
I.TARIM	778.722	915.935	17,62	758.787	1.166.737	53,8	1.537.509	2.082.672	35,46
A.Bitkisel Ürünler	731.858	886.299	21,1	732.396	1.144.558	56,3	1.464.254	2.030.857	38,7
B.Hayvansal Ürünler	36.053	17.149	-52,43	14.217	8.636	-39,3	50.270	25.785	-48,71
C.Su Ürünleri	1.652	1.485	-10,13	2.287	2.182	-4,61	3.939	3.666	-6,93
D.Orman Ürünleri	9.158	11.003	20,14	9.887	11.361	14,9	19.046	22.364	17,42
II. MAD.ve TAŞOCAĞI	41.779	43.246	3,51	37.177	15.873	-57,3	78.956	59.19	-25,12
III. SANAYİ	8.970.628	7.795.846	-13,1	11.845.149	10.323.024	-12,9	20.815.776	18.118.870	-12,96
A.İşlenmiş Tarım Ürünleri	532.897	518.785	-2,65	628.060	599.608	-4,53	1.160.957	1.118.393	-3,67
B.İşlenmiş Petrol Ürünleri	264.549	150.660	-43,05	284.025	140.728	-50,5	548.575	291.388	-46,88
C.Sanayi Ürünleri	8.173.181	7.126.401	-12,81	10.933.063	9.582.689	-12,4	19.106.245	16.709.089	-12,55
TOPLAM	9.791.129	8.755.027	-10,58	12.641.113	11.505.634	-8,98	22.432.242	20.260.661	-9,68

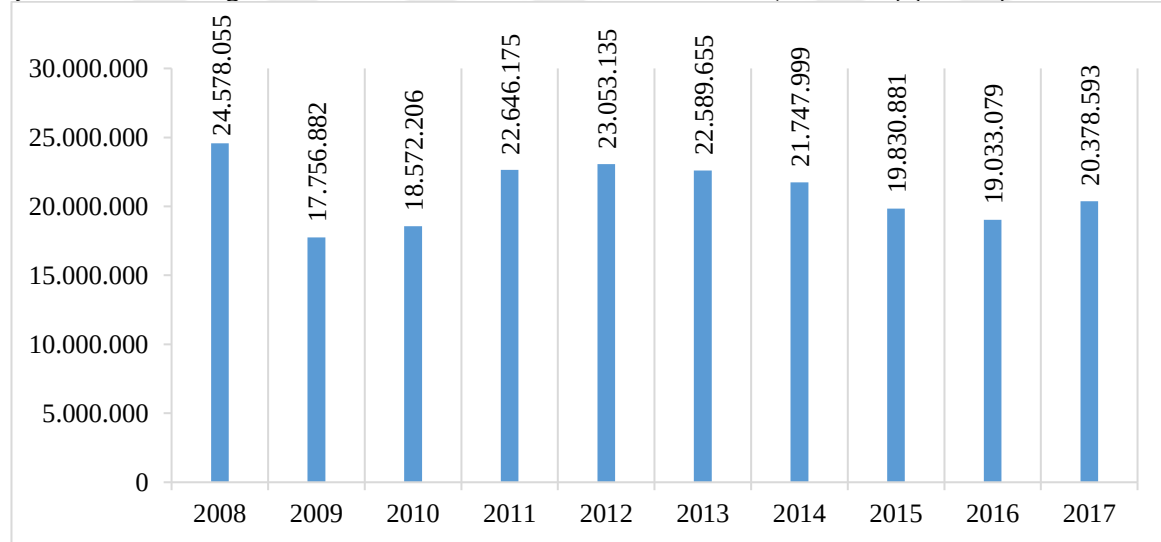
Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Tablo-8’den de anlaşılabacağı üzere Türkiye’deki serbest bölgelerde faaliyet gösteren etkili sektör sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü Türkiye’deki serbest bölgeler ticaret hacmini sektöre göre dağılımı içerisinde yüzde 92,7 lik bir paya sahip olduğu Tablo-8 de görülmektedir. Ancak 2015 yılında yüzde -12,9 luk bir azalma ile 18 milyar 118 milyon 870 bin dolara gerilemiştir. Aynı yıl içerisinde sanayi sektörü içerisinde işlenmiş petrol ürünlerinin hacmi yüzde -46,8 gerileyerek sanayi sektörü içerisindeki en fazla daralma yaşanan ürün grubunun olduğu Tablo-9 da gösterilmiştir. Bu durumun oluşmasında Türkiye’nin komşu ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar ve konjonktürel gelişmeler Türkiye’nin dış ticaretinde etkili olmuştur. 2015 yılı içerisinde tarım sektörü en iyi ivme yakalayan sektör grubudur. Ancak tarım sektörü içerisinde 2014 yılında hayvansal ürünler grubu 50 milyon 270 bin dolar iken 2015 yılında bu rakam yüzde -48,7 gerileyerek 25 milyon 785 bin dolar ticaret hacmine düşmüş ve 2015 yılında en fazla daralma gösteren ürün grubu olduğu tabloda görülmektedir. Son olarak madencilik ve taşocaklığı sektöründe ise yüzde -25,1 gerileme yaşanarak 59 milyon 19 bin dolar ticaret hacmi seviyesine düşmüştür.

3.3.3-Yıllar İtibariyle Toplam Ticaret Hacimleri

En önemli amaçları ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla kurulan 18 adet serbest bölgelerin 2008-2017 yılları arasında 10 yıllık gerçekleşen yıllık ticaret rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Şekil 4:Serbest Bölgeler 2008-2017 Yılları Arası Ticaret Hacimleri (2008-2017) (1.000 \$)

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü, 2018

Şekil-4’de Türkiye’deki serbest bölgelerin son 10 yıllık ticaret hacimleri grafikler yardımıyla gösterilmiştir. Şekil-4 incelendiğinde, Türkiye genelindeki 18 serbest bölgenin toplam yıllık ticaret hacimleri ortalama 20 milyar dolar seviyesinde seyretmiş olup yıllar içerisinde dalgalanmalar görülse de genel trend ticarete hacimlerinin giderek artması yönündedir.

2008 yılı dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktası olmuştur. 2007 yılında ABD ekonomisinde baş gösteren kriz çok geçmeden derinleşerek Avrupa ekonomisini etkilemiştir. Akabinde kısa bir zaman içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Başka bir ifadeyle dünya ekonomisi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından bu yana ilk kez ağır bir krizin ortasında kalmış olup söz konusu krizin boyutu tahmin bile edilememiştir. 2008'in sonlarına doğru Türkiye'de bu küresel krizden cari işlemler açığının finansmanına duyulan ihtiyaç ve dış ticarete krizden etkilenen ülkelerle ticari ilişkilerin bulunması sebebiyle ülkemizi de yakından etkilemiştir. Dünya ekonomisinde görülen talep daralması sebebiyle ihracatçılarımız küresel krizden çok etkilenmiştir. Küresel kriz hemen hemen her sektörü etkisine almış olup yaşanan talep daralması özellikle imalat sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerinde üretim düşüşleri meydana getirmiştir. Türk sanayi sektörü Ocak 2009 itibarıyla 6 ay üst üste küçülmeye devam etmiştir (Hisarcıklıoğlu, 2008).

2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle Türkiye serbest bölgelerinde yıllık ticaret hacmi %27'lik bir düşüş göstermiş ve 2009 yılına 17 milyar 756 milyon 882 bin dolar ile girmiştir. Kriz sonrası ekonomik göstergelerdeki gelişmelerin etkisiyle serbest bölgelerin yıllık ticaret hacimlerindeki gerileme durmuş ve 2010 yılına %4'lük bir artış ile 18 milyar 572 milyon 206 bin dolara, 2011 yılına %21'lik artışla 22 milyar 646 milyon 175 bin dolara ve 2012 yılına %1'lik artış ile 23 milyar 53 milyon 135 bin dolara yükselerek devam etmiştir.

Tablo 10: Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacminin Yıllara Göre Değişim Oranları (1.000 \$)

BÖLGELER	2014	%	2015	%	2016	%	2017
Adana Yumurtalık	515.598	11	570.263	6	602.455	35	814.514
Antalya	833.450	-18	682.537	-3	661.597	9	722.789
Avrupa	2.447.756	-4	2.338.770	-16	1.972.380	3	2.030.139
Bursa	1.934.424	-10	1.746.803	5	1.835.456	-4	1.766.080
Denizli	121.408	-50	61.012	-71	17.821	52	27.024
Ege	4.293.268	-10	3.878.767	5	4.075.581	6	4.327.519
Gaziantep	134.455	-36	86.296	-19	69.575	-52	33.243
İstanbul A.H.L	1.518.438	-16	1.271.014	-14	1.096.455	-12	961.322
İst. Endüstri ve Ticaret	3.327.829	-12	2.939.480	-6	2.768.535	12	3.096.708
İstanbul Trakya	1.633.496	-19	1.320.836	-15	1.121.674	13	1.264.521
İzmir	319.987	-24	242.664	-14	208.802	68	351.477
Kayseri	806.459	-9	737.563	2	752.559	13	853.367
Kocaeli	700.819	-40	419.707	15	482.237	22	586.334
Mersin	3.509.193	-3	3.389.099	-16	2.856.284	3	2.935.266
Rize	3.522	-10	3.185	-64	1.136	-19	918
Samsun	111.085	9	120.920	-33	80.897	1	81.829
Trabzon	46.569	707	375.695	-3	365.860	-22	285.619
Tubitak MAM	174.486	-56	76.052	-16	63.774	3	65.635
TOPLAM	22.432.142	-10	20.260.661	-6	19.033.079	7	20.378.593

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü, 2017

Tablo-10'da serbest bölgelerin 2014-2017 yılları arasındaki toplam ticaret hacimleri ve oransal değişimleri görülmektedir. Serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi 2014 yılında 22 milyar 432 milyon 142 bin dolar ticaret hacminden 2015 yılında 20 milyar 260 milyon 661 bin dolar ticaret hacmi ile %10'luk düşüş göstermiş ve 2016 yılında bu düşüş devam ederek 19 milyar 33 milyon 79 bin dolar ticaret hacmi seviyesine gerilemiş ancak 2017 yılında tekrar artış trendine girerek ve %7'lik bir artış ile 20 milyar 378 milyon 593 bin dolar seviyesine yükseldiği tablo-10'da görülmektedir.

2017 yılında en fazla ticaretin yapıldığı bölge, 4 milyar 327 milyon 519 bin dolar ile Ege Serbest Bölgesi olmuştur. Söz konusu bölgede ticaret hacmi bir önceki yıla göre de yüzde 6 artış göstermiş olduğu tablo-10'da görülmektedir. Ege SB'sini, 2017 yılında ticaret hacmi 3 milyar 96 milyon 708 bin dolar olan ve bir önceki yıla kıyasla yüzde 12 artış gösteren İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi izlemiştir. Tablo-10 incelendiğinde, 2017 yılı içerisinde ticaret hacminde yüzde 68 oranında artış kaydederek en fazla artış gösteren 351 milyon 477 bin dolar ile İzmir Serbest Bölgesinin bulunduğu görülmektedir.

Serbest bölgeler arasında 2017 yılı ticaret hacimleri, Bursa'da 1 milyar 766 milyon 80 bin dolar, İstanbul Trakya'da 1 milyar 264 milyon 521 bin dolar, İstanbul Atatürk Havalimanı'nda 961 milyon 322 bin dolar, Antalya'da 722 milyon 789 bin dolar, Kayseri'de 853 milyon 367 bin dolar, Adana-Yumurtalık'da 814 milyon 514 bin dolar, Gaziantep'te 33 milyon 243 bin dolar, Rize'de 918 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Serbest bölgeler arasında ticareti en çok azalan bölge yüzde 52 düşüşle Gaziantep Serbest Bölgesi olurken söz konusu bölgenin ticareti 69 milyon 575 bin dolardan 33 milyon 243 bin dolara gerilediği Tablo-10'da görülmektedir. Trabzon Serbest Bölgesi'nin ticareti yüzde 22 düşüşle 365 milyon 860 bin dolardan 285 milyon 619 bin dolara gerilemiş ve Rize Serbest Bölgesi'nin de yüzde 19 düşüş ile 1 milyar 136 bindolardan 918 bin dolara düşerek 2017 yılında ticaret hacimleri düşen bölgeler olarak sıralanmıştır.

3.3.4- Ticaretin Yönü İtibariyle Toplam Yıllık Ticaret Hacimleri

Tablo-11'de serbest bölgelerin yönü itibariyle toplam ticaret hacmindeki değişim oranları gösterilmiştir.

Tablo 11: Serbest Bölgeler Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1000 \$)

	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%	2017	%
Yurt İçinden SB	2.886.929	12	2.732.526	12	2.205.295	11	2.125.131	11	2.374.501	12
SB Yurt Dışına	7.701.394	33	7.957.871	35	7.493.675	37	3.999.450	21	4.073.196	20
Yurt Dışından SB	7.490.100	32	7.058.603	31	6.549.732	32	5.867.525	31	6.502.841	32
SB Yurt İçine	5.161.974	22	4.683.242	21	4.011.960	20	7.040.974	37	7.525.050	37
TOPLAM	23.240.397	100	22.432.242	100	20.260.661	100	19.033.079	100	20.378.593	100

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, 2017

Serbest bölgelerde yapılan tüm faaliyetlerde 2017 yılında 2016 yılına göre yüzde 6'lık bir artış söz konusudur. Tablo-11 incelendiğinde en fazla yurt dışından serbest bölgelere mal girişinin ağırlıkta olduğu ve 2013 yılından 2017 yılına kadar toplam ticaret hacimlerinde sadece yüzde 9'luk bir azalış meydana gelmesine karşın, 2017 yılında bir önceki yıla oranla yüzde 6'lık bir artış yaşandığı görülmüştür.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun "Serbest Bölgelerin Gelir ve Harcamaları" başlıklı 7'nci maddesinin 1 'inci fıkrasının (b) bendindeki düzenleme çerçevesinde, yurt dışından serbest bölgelere getirilen ve serbest bölgelerden Türkiye'ye çıkarılan mallar üzerinden binde 5 oranında özel hesap ücreti ödenmekteydi. Fakat dünyayı etkileyen

küresel finansal krizin de etkisiyle hem yerli hem de yabancı sermaye hareketlerinde bir düşüş görülmesi üzerine, bu süreçte yatırımları artırabilmek için firmalara cazip bir ortam hazırlama düşüncesi doğmuştur. Bu bağlamda; Türkiye'nin rekabet gücü yüksek ekonomiler kümesinde yer alması, büyümelerini verimlilik artışlarına dayandırmalarına ve mukayeseli üstünlük alanları oluşturabilmelerine bağlıdır. Bu kapsamda, binde 5 ücret konusundaki maliyet hesabıyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda yurt dışından serbest bölgeye mal girişi ile serbest bölgelerden Türkiye'ye mal çıkışının eşit oranda ücrete tabi tutulmasının bölgelerdeki ticari hareketliliği olumsuz yönde etkilediği, zira bölgelere yurt dışından binde 5 ücret ödenerek gelen malların üretiminde kullanılarak bölgeden üçüncü ülkelere satışının yapılması halinde ihracat odaklı çalışan üretici firmaların maliyetlerinin artmasına sebep olduğundan dolayı, 22.01.2010 tarih 5946 sayılı *"Serbest Bölgeler Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* da, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 7 maddesi 1 fıkrasının b bendi: *"Yurt dışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde 1 ve bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların FOB değeri üzerinden binde 9 oranında, peşin olarak ödenecek ücretler"* şeklinde değiştirilerek; serbest bölgeye mal girişinde alınan CIF değeri üzerinden binde 5 lik oran binde 1 e düşürülerek daha uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Serbest bölgelerden yurt içine çıkarılan mallarda ise FOB değeri üzerinden binde 5'ten binde 9'a yükseltilmiştir.

3.4-Dış Ticarete Bursa'nın Rolü

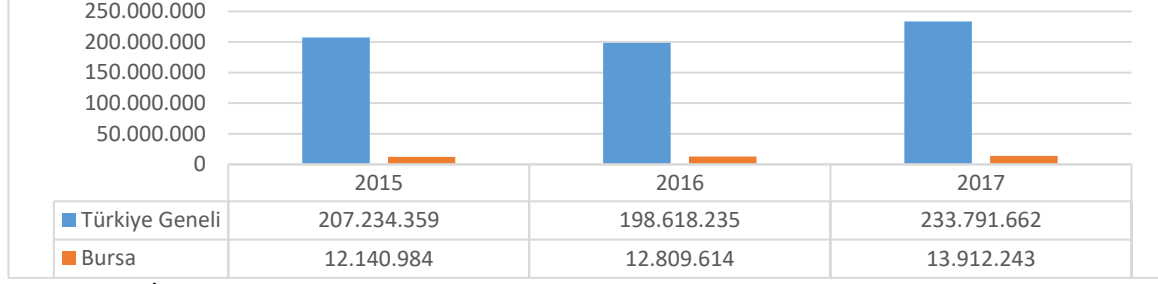
Bursa, doğal güzellikleri yanında sanayi ve teknoloji uyumu ile ekonomide ön plana çıkmış şehirlerden biridir. Geçmişte İpekyolu üzerinde yer alan Bursa sahip olduğu bu stratejik konumu ile her zaman önemli bir ticaret kenti olmuştur. Aynı zamanda Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin mekânsal ve mimari özelliklerini günümüze taşıyan bir uygarlıklar beşiği ve tarih kentidir. Bursa, ekonomik yönüyle, Türk ekonomisinin geliştirilmesi ve ona yeni ivmeler kazandırılmasında aktif ve yönlendirici bir gücü temsil etmektedir. Ülke ve bölge ekonomisinin gelişmesine, ihracat yönüyle döviz girdisi sağlanmasına ve sanayi altyapısının güçlenmesine sağladığı katkılarla ekonomik açıdan büyük bir dinamizm sergilemektedir.

19. asırda yabancı sermayeli ipek fabrikalarının kurulmasıyla Bursa, 1923 yılından itibaren gerek kamu yatırımlarıyla kurulan Merinos fabrikası gibi tesislerle gerekse özel sektör eliyle kurulan sanayi kuruluşlarıyla ülke ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bursa'da bugün tekstil, otomotiv, gıda ve tarıma dayalı sanayi, makine-metal imalatı ve mobilya gibi sektörler ön plana çıkmaktadır. Öne çıkan sektörlerinin yanında yüksek teknolojili ürünler üreten; raylı sistemler, havacılık ve savunma gibi sektörlerde Bursa'ya değer katmaktadır(www.btso.org.tr, 2018).

3.4.1-İthalattaki Durum

Şekil-5'de Türkiye geneli ve Bursa'nın 2015-2017 yılları arası ithalat rakamları grafikler yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 5:Bursanın Türkiye İthalatındaki Yeri (1000 \$)

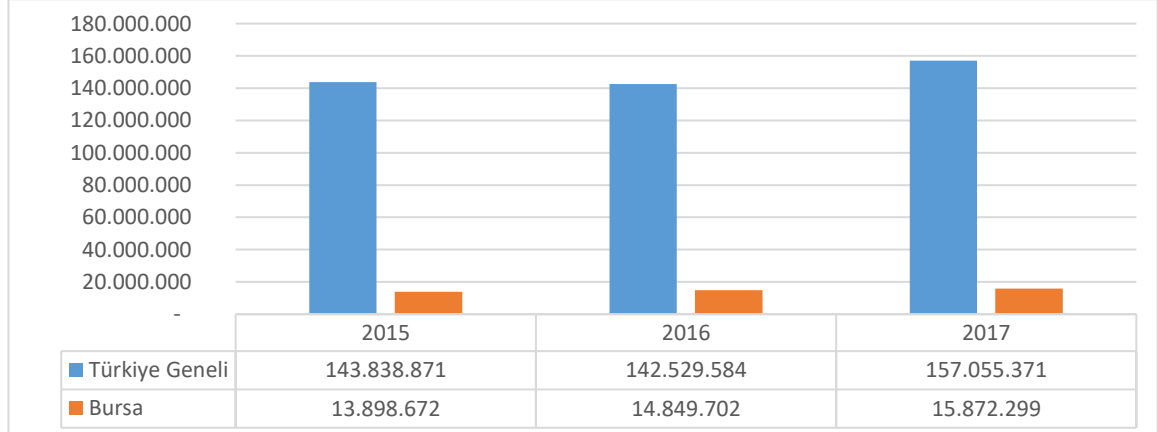
Kaynak: TÜİK'in istatistiksel tablo verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil-5 incelendiğinde, Türkiye geneli ithalat rakamlarında yıllar itibariyle azalış söz konusudur ancak Bursa'nın ithalat rakamlarında yıllar itibariyle yüzde 5'lik bir artış olduğu görülmektedir. Bursa'nın en çok ithalatını yaptığı ürünler, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, demir-çelik ve demir veya çelikten yapılmış eşyalar, mobilya, gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar, seramik mamulleri olarak sayılabilir.

3.4.2-İhracattaki Durum

Şekil-6 da Türkiye geneli ve Bursa'nın 2015-2017 yılları arasındaki ihracat rakamları grafikler eşliğinde gösterilmiştir.

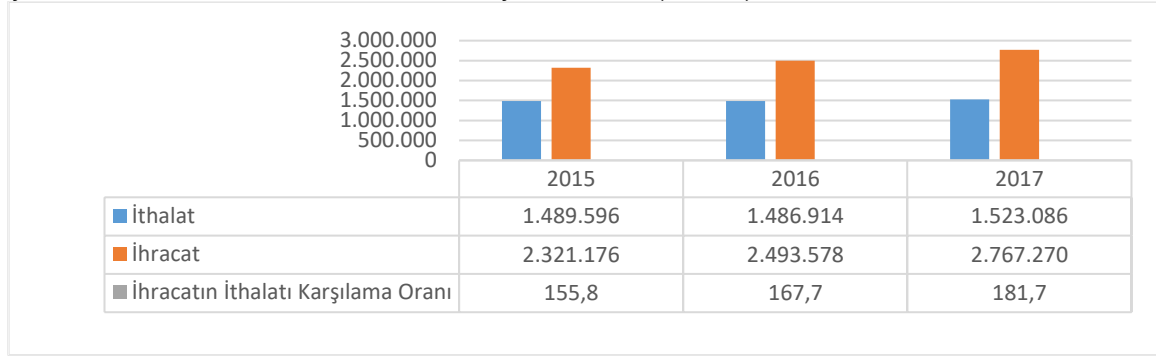
Şekil 6:Bursanın Türkiye İhracatındaki Yeri

Kaynak: TÜİK'in istatistiksel tablo verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil-6 incelendiğinde Türkiye'nin ihracatının 2014 yılı hacmi 143.838.871 bin dolardan %0,9'luk bir düşüş ile 142.529.584 bin dolara gerilerken 2017 yılında Türkiye'nin ihracat hacmi %10'luk artış ile 157.055.371 bin dolara yükseldiği görülmektedir. Bursa'nın 2015-2017 yılları arasındaki ihracat rakamlarındaki değişim incelendiğinde yıllar itibariyle ortalama yüzde 7'lik bir artış trendinin yakalandığı şekil-6 da görülmektedir. Bursa'nın en çok ihracatını yaptığı eşyalar arasında, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler ve bunların aksam ve parçaları, demir veya çelikten eşya, Sentetik ve suni filamentler ve plastikler ve mamulleri olarak sayılabilir.

Şekil 7:Bursanın İhracatının İthalatını Karşılama Oranı (1.000 \$)

Kaynak: TÜİK'in istatistiksel tablo verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil-7’de Bursa’nın 2015-2017 yılları itibariyle ihracatının ithalatını karşılama oranları verilmiştir. Şekil-7 incelendiğinde Bursa’nın dış ticaret performansının tüm yıllarda artarak devam ettiği görülmektedir.

Bursa’nın en çok ithalatı yaptığı ülkeler, İtalya, Fransa, Almanya, Çin, İspanya olarak sıralanırken en çok ihracat yaptığı ülkeler ise İtalya, Almanya, Fransa, ABD, İngiltere olarak sıralanmaktadır.

3.5-Bursa Serbest Bölge Uygulaması

Bursa Serbest Bölgesi Bursa Sanayi ve Ticaret Odasının önderliğinde Bursa Sanayici ve İş adamlarının ortaklığıyla Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. olarak 1998 yılında Serbest Bölge kurmak ve işletmek üzere kurulmuştur. Kuruluş amacı Bursa’nın ithalat-ihracat hayatını daha hızlı ve rekabet edilebilir düzeye getirmektir. Tamamen Sanayi Bölgesi planı ile kurulmuş olan Serbest bölge bu doğrultuda 825 dönümlük bir arazide Bakanlar Kurulu’nun 2000/538 sayılı sınır kararnamesinin onaylanmasıyla inşaat çalışmalarına başlanarak ve 11 ay gibi kısa sürede tüm altyapısı tamamlanarak Mayıs 2001’de ticari faaliyetine başlamıştır(www.gtso.org.tr, 2017).

Türkiye’de 1985 yılında çıkartılan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na dayanılarak, oluşturulan 21 serbest bölgeden biri olan Bursa Serbest bölgesi, Gemlik Hisarlar mevkiinde 825 bin m²’lik alana kurulmuş olup Gemlik ekonomisi ve istihdamına oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır. Bursa Serbest Bölgesi, Türkiye’deki Serbest Bölgeler arasında kendi arazisine sahip bölgeler arasında olma özelliğinden dolayı firmalar Bursa Serbest Bölgesi üzerinde arazi satın alabilmekte ve faaliyetlerini sahip oldukları arazi üzerinde yapabilmektedir. Bölgenin 10 bin m²’lik kapalı depo, 15 adet 200 m²’lik işyeri ünitesi, 20 adet ofis ile hizmet binaları ve çeşitli idari birimleri bulunmaktadır. Bölgedeki faaliyet konuları; üretim, ticaret, kiralama, depolama, paketleme, mühendislik, montaj- demontaj, bakım-onarım ve diğerlerinden ibarettir. Bursa serbest bölgesi, bir sanayi devi olan Bursa şehrine yakınlığı ve lokasyon olarak Marmara denizinin en önemli limanlarına açılan kapısı olması durumuyla ticari açıdan çok stratejik bir noktada olmasından dolayı yabancı yatırımcı sayısını ve bölge ekonomisine katkı sağlayarak istihdamı arttırmaktadır. Bursa Serbest bölgesinin en önemli özelliklerden birisi liman bölgesinin gerisinde hemen üretim yapabilip lojistik kolaylığı sağlamasıdır.

Bursa Serbest Bölge üretim ve alım-satım ağırlıklı bir bölgedir. 2018 yılı itibariyle Bursa Serbest Bölgesinde 92 firma mevcuttur ve 142 firmaya Faaliyet Ruhsatı dağıtılmıştır. Bölge, sanayi ve ticaret açısından çok stratejik bir noktada olması dolayısıyla her geçen gün yabancı yatırımcı sayısını artırmakta ve bölge ekonomisine çok büyük bir katkı getirerek istihdamı artırmaktadır. Bölgede Ocak 2018 itibariyle yaklaşık istihdam 7.075 personel istihdam edilmektedir ve bu sayı her geçen gün artmaktadır.

3.5.1-Faaliyet Konusuna Göre Ruhsat Dağılımı

Tablo-12’de Bursa SB’nin son 12 yıl içerisindeki firmaların faaliyet ruhsat konularına göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 12:Bursa Serbest Bölge Faaliyet Ruhsat Konularına Göre Dağılımı (2006-2017)

Faaliyet Ruhsat Dağılımı	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yatırımcı	106	93	95	97	83	81	74	86	79	83	79	78
Kiracı	78	82	81	81	87	87	86	69	71	69	62	62
TOPLAM	184	175	176	177	170	168	160	155	150	152	141	140

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporlarından tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo-12 incelendiğinde yıllar içerisinde Bursa Serbest Bölgesinde faaliyet konularına 2006-2017 yılları arasındaki firma sayılarında dalgalanmalar görülse de genel itibariyle firma sayılarında düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durumun 5084 ve 5810 sayılı kanunlar ile getirilen düzenlemelerin etkisiyle oluştuğunu söyleyebiliriz. 29.01.2004 tarihinde 5084 sayılı Yatırımların Ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kabulü ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanuna geçici madde eklenmiştir. Bu madde ile 5084 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla, Kanuna göre kurulan serbest bölgelerde faaliyette bulunmak üzere ruhsat almış mükelleflerin; gerçekleştirdikleri faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazançları, söz konusu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla faaliyet ruhsatlarında belirtilen süre ile sınırlı olmak üzere gelir veya kurumlar vergisinden istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler 31.12.2008 tarihine kadar gelir vergisinden müstesnadır. Ancak, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ruhsatlarında belirtilen süre 31.12.2008 tarihinden daha önceki bir tarihte sona eriyorsa, istisna uygulamasında ruhsatta yer alan sürenin bitiş tarihi dikkate alınır. Serbest bölgelerde faaliyette bulunan gelir veya kurumlar vergisi mükelleflerinin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yıllık vergileme döneminin sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Ayrıca 12/11/2008 tarihinde kabul edilen 5810 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu İle Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 7. maddesinde “Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar; Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır. Bu oranı % 50’ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.” şeklinde yapılan değişiklikler diğer serbest bölgelerde de Bursa serbest bölgesinde de üretim alanında faaliyette bulunmayan firmalar açısından avantajların azalması bu firmaların bölgelerden çekilmesine sebep olmuştur. Yıllar itibariyle Tablo-12 incelendiğinde faaliyet ruhsat dağılımında ilgili yıllarda dalgalanmalar görülse de faaliyet ruhsatı yatırımcı statüsünde olan firmalar kiracı statüsünde bulunan firmalardan daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Bursa SB’nin serbest bölgelerin kuruluş amaçları arasında bulunan bölgeye yatırımcı firmaları çekme konusunda başarılı bir seyir izlediğini söyleyebiliriz.

3.5.2-Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

Bazı firmaların birden fazla alanda faaliyet gösterdiği Bursa Serbest Bölgesi’nde, faaliyette ki firmaların faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı Tablo-13’de verilmiştir. Tablo oluşturulurken Bursa Serbest Bölge Müdürlüğünden aldığımız veriler ile Bursa Serbest Bölge Faaliyet Raporlarından alınan veriler ile oluşturulmuştur.

Tablo 13:Bursa Serbest Bölgesindeki Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı (2006-2017)

Faaliyet Konuları	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Diğer	13	13	13	12	14	14	16	20	26	34	30	31
Alım-Satım	116	108	106	105	99	95	83	72	68	62	57	54
Üretim	55	54	57	60	57	59	61	63	61	56	54	52
TOPLAM	184	175	176	177	170	168	160	155	155	152	141	137

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporlarından tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo-13’de Bursa SB’deki firmaların 2006-2017 yılları arası faaliyet konularına göre dağılımı yıllara göre verilmiştir. Tablo-13 incelendiğinde 2006 ve 2017 yılları arasında faaliyet ruhsat konuları içerisinde alım-satım faaliyet ruhsatının yoğunlukta olduğu ve bu faaliyet konusunu üretim faaliyet ruhsatı izlemektedir. Bursa serbest bölgesinde yıllar içerisinde ağırlıklı olan faaliyet ruhsat konuları sayısında dalgalanmalar görülsede ilk sırada alım-satım, ikinci sırada üretim ve iş yeri kiralama, bakım onarım, depo işletmeciliği, atık yönetim sistemi gibi faaliyet ruhsatları takip etmektedir. 2016 yılı itibariyle Bursa SB’sinde yüzde 40,4 oranında alım-satım, 2017 yılı itibariyle yüzde 39,4’ü alım-satım faaliyet ruhsatı aldığı Tablo-13 de görülmektedir. Türkiye geneli alım-satım konusunda dağıtılan faaliyet ruhsatı oranı yüzde 44,6 olduğu mevcut durumda Bursa SB’si Türkiye ortalamasına alım-satım faaliyeti konusunda yakın bir seyir izlemektedir. Bursa SB’nin ikinci en büyük faaliyet konusu üretim alanındadır. 2016 yılı itibariyle Bursa SB’de yüzde 38,2’si, 2017 yılı itibariyle yüzde 38’i üretim faaliyeti konusunda ruhsat almış olduğu görülmektedir. Türkiye serbest bölgelerinde üretim faaliyet ruhsatı almış firmaların yüzde 32,6 oranında bulunduğu mevcut durumda Bursa SB’si, kurulma amaçlarından birisi olan üretim faaliyetlerini teşvik etme yönünde başarılı bir çizgide ilerlediğini söyleyebiliriz.

3.5.3-Yatırım Harcamalarının Dağılımı

Tablo-14’de Bursa serbest bölgesinin son 5 yıl içerisindeki yatırım harcamalarının dağılımı gösterilmiştir.

Tablo-14: Bursa Serbest Bölge Yatırım Harcamaları Dağılımı (2008-2017)

Yıllar	Yatırım Harcamalarının Dağılımı (\$)		
	Türkiyeden	Yurtdışından	Toplam Yatırımlar
2008	33.319.490,15	11.149.842,64	44.469.33,09
2009	19.572.061,47	11.216.702,33	30.788.764,33
2010	9.417.429,18	6.197.987,10	15.615.416,28
2011	1.974.500.887	7.447.602,27	1.981.948.489,27
2012	29.190.118,73	11.160.449,91	40.350.568,64
2013	44.460.653,74	14.222.923,97	58.683.577
2014	47.516.397,38	14.321.134,94	61.837.532
2015	31.591.368,14	16.518.866,20	48.110.234,30
2016	56.862.508,52	25.157.374,21	82.019.882,74
2017	48.379.110,55	40.175.691,00	88.554.801,55
TOPLAM	2.294.810.024,86	157.568.574,57	2.407.909.266,11

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Bölgede yıllar itibariyle yapılan yatırımların seyrine bakıldığında, bazı yıllar dalgalanmalar olmasına rağmen devamlı artış görülmektedir. Bursa serbest bölgesinin bir özel sektör kuruluşu olan bölge işletici kurucu şirket tarafından ve yatırımcı kullanıcı firmalar eşliğinde yatırımların gerçekleşmesi bölgenin etkinliğini gösterir bir başarıdır. Yapılan yatırımların yatırımcı tarafından gerçekleştiriliyor olması bölgede yeni iş alanlarının, istihdamın, üretimin ve dolayısıyla ticaretin artması yönünde eğilimi artıracaklarını söylemek mümkündür.

3.5.4-İstihdam Durumu

Ülkelerin serbest bölge kurma amaçlarından ve beklenen etkilerinden biri de istihdama katkı sağlamaktır. Tablo-15’te Bursa Serbest Bölgesi’nde yıllar itibariyle istihdam durumunu belirten rakamlar verilmiştir.

Tablo 14:Bursa Serbest Bölge İstihdam Durumu (2008-2017)

YILLAR	İSTİHDAM		
	T.C Vatandaşı	Yabancı Uruklu	TOPLAM
2008	7288	7	7295
2009	6334	7	6341
2010	6066	4	6070
2011	8118	5	8123
2012	8016	25	8041
2013	7.921	19	7940
2014	8.729	18	8747
2015	10.089	27	10116
2016	10.899	20	10919
2017	10.107	15	10122
TOPLAM	83.567	147	83.714

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

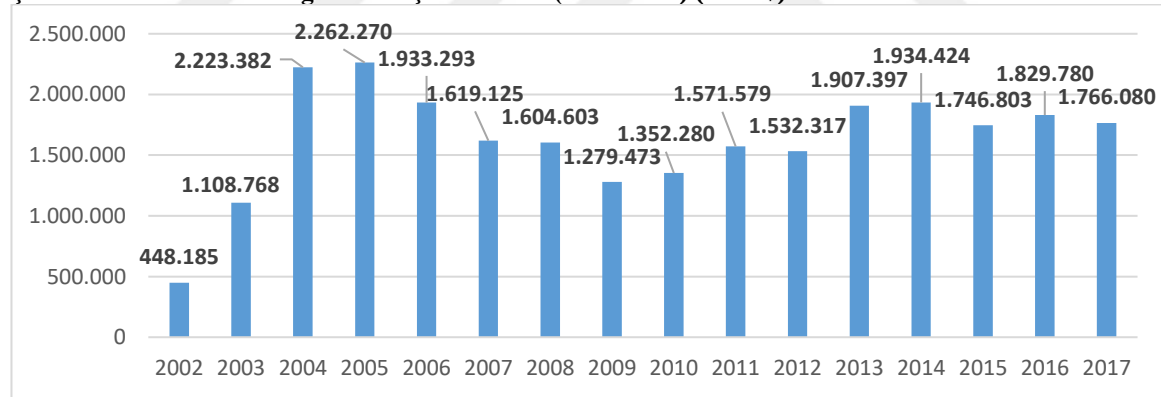
Bursa Serbest Bölgesi faaliyete geçtiği yıllarda Türkiye’de yaşanmakta olan 2001 ekonomik krizi bütün ekonomik faktörleri etkilemiştir. Bursa Serbest Bölgesi de diğer serbest bölgeler gibi bu ekonomik krizden olumsuz etkilenmiştir. Ancak zaman içerisindeki

Bursa Serbest Bölgesi'nin istihdam rakamlarının değişimine bakıldığında olumlu bir ivme kazanarak ekonomik krizin yarattığı olumsuz sonuçları toparlayabilmiştir. Tablo-15'te Bursa Serbest Bölgesi'nin son 10 yıl içerisindeki istihdam değişim tablosu verilmiş olup Tablo-15 incelendiğinde 2013 yılında 7.291 Türk vatandaşı 19 yabancı uyruklu olmak üzere toplamda 7.940 kişi istihdam edilmiştir. 2014 yılında 8729 kişi Türk vatandaşı, 18 kişi yabancı uyruklu olmak üzere toplamda 8.747 kişiye yükselerek istihdam edilen kişi sayısında yüzde 10 luk bir artış kaydetmiştir. 2015 yılında 10.089 Türk vatandaşı, 27 yabancı uyruklu olmak üzere toplamda 10.919 kişi istihdam edilmekteyken 2016 yılında bu istihdam edilen kişi sayısı 10.899 Türk vatandaşı, 20 yabancı uyruklu olmak üzere toplamda 10.919 kişiye yükselerek istihdam edilen kişi sayısında yüzde 8 oranında bir artış sağlamıştır. Bursa Serbest bölgesi son 10 yıl içinde 83.567 kişi Türk vatandaşı ve 147 kişi yabancı uyruklu kişiyi istihdam etmiştir. Dolayısıyla istihdam verileri incelendiğinde serbest bölgelerin kuruluş amaçlarındaki istihdam yaratma misyonunu başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

3.5.5-Yıllara Göre Ticaret Hacimleri

Bursa Serbest Bölgesi'nin ticaret hacmi faaliyete başladığı tarihten itibaren bazı yıllar artış bazı yıllar düşüşler yaşayarak dalgalanan bir seyir çizmiştir. Bursa Serbest Bölgesinin 2001 krizinin ardından kurulmasına rağmen bölge kuruluş yıllarında hızlı bir ivme yakalayarak ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Şekil-5'te yıllar itibariyle Bursa Serbest Bölgesi'nin gerçekleştirdiği 2002-2017 yılları arası yıllık ticaret hacimleri verilmiştir.

Şekil 8:Bursa Serbest Bölge Yıllık İşlem Hacmi (2002-2017) (1000 \$)

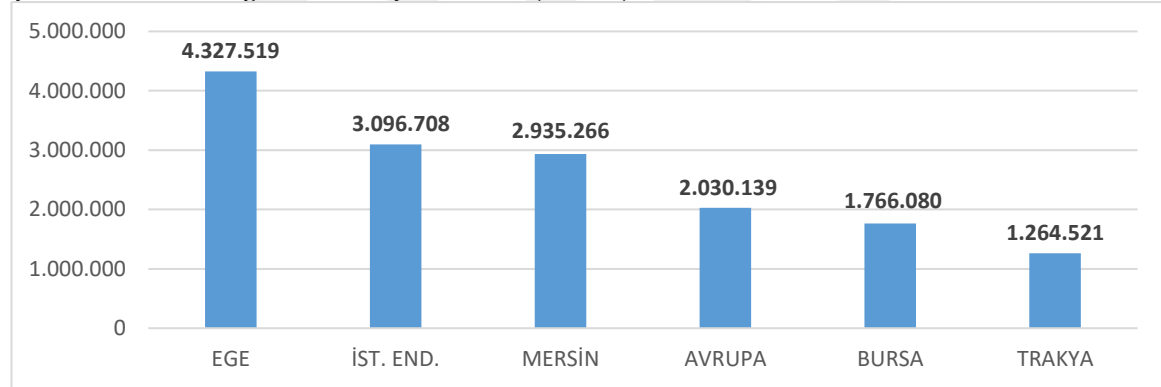

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Şekil-5'te verilere bakıldığında Bursa Serbest Bölgesi'nin ticaret hacminin yıllar içerisinde dalgalanmalar göstermiştir. 2002-2004 yılları arasındaki sürekli artışın 2005 yılında yavaşlayıp devam eden yıllarda azalış göstermesinin nedeni; 29.01.2004 tarihindeki Resmi Gazete'de yayımlanan bir yasal düzenleme ile üretim alanında faaliyet gösteren firmalar dışında kalan tüm firmalar için serbest bölgelerdeki vergi avantajlarının ortadan kalkmış olmasıdır. 10 yıl süreyle verilen ruhsatların bitimine kadar avantajlardan istifade etmeyi sürdüren firmalar, ruhsat süreleri bitiş tarihlerinin yaklaşması ayrıca üretim ruhsatına sahip firmalar, ürettikleri eşyaların belli bir orandan fazlasını ihraç etmek kaydı ile serbest bölgelerin avantajlarından yararlanmalarına rağmen, alım-satım ruhsatına sahip ihracat yapan firmaların bu avantajlardan artık yararlanamayacak olmaları serbest bölgelerin ticaret hacimlerinde düşüşlere etki etmiştir. Bursa serbest bölgesinde 2008 yılı ticaret

hacimleri ile 2009 yılı ticaret hacimlerine bakıldığında; toplamda %28,8 lik bir azalış görülmektedir. Bursa Serbest Bölgesi'ndeki 2008-2009 yılları arası ticaret hacimlerinin azalmasındaki en büyük etken küresel krizin yanında, Serbest Bölgeler Kanunu'ndaki değişikliklerden dolayı alım-satımla uğraşan firmalara sağlanan bir takım istisnaların kaldırılması etkili olmuştur. Serbest bölgelerde, binde 5 ücret konusundaki maliyet hesabıyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda yurt dışından serbest bölgeye mal girişi ile serbest bölgelerden Türkiye'ye mal çıkışının eşit oranda ücrete tabi tutulmasının bölgelerdeki ticari hareketliliği olumsuz yönde etkilediği, zira bölgelere yurt dışından binde 5 ücret ödenerek gelen malların üretiminde kullanılarak bölgeden üçüncü ülkelere satışının yapılması halinde ihracat odaklı çalışan üretim ruhsatına sahip firmaların maliyetlerinin artmasına sebep olduğu görülmüştür. 13.01.2010 tarih 5946 sayılı “*Serbest Bölgeler Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” da, 6/6/1985 tarihli ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun değişik 7'ninci maddesinin 1 fıkrasının b bendinde şu şekilde değiştirilmiştir: “*Yurt dışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde 1 ve bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların FOB değeri üzerinden binde 9 oranında, peşin olarak ödenecek ücretler*” şeklinde değiştirilerek; serbest bölgeye mal girişinde alınan CIF değeri üzerinden yüzde 0,5'lik oran yüzde 0,1'e düşürülerek daha uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Serbest bölgelerden yurt içine çıkarılan mallarda ise FOB değeri üzerinden yüzde 0,5 den yüzde 0,9'a yükseltilmiştir.

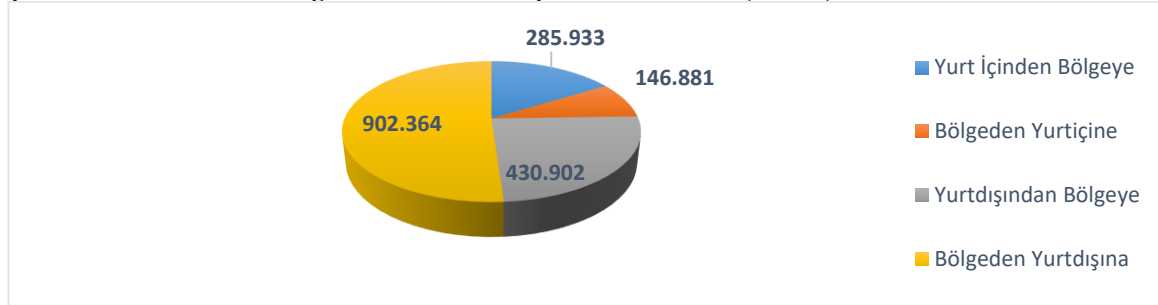
Şekil 9:2017 Yılı Bölgelere Göre İşlem Hacmi (1.000 \$)

Kaynak: BUSEB Faaliyet Raporları ve Bursa Serbest Bölgesi Faaliyet Raporlarından derlenmiştir, 2017

Şekil-9'da serbest bölgelerin 2017 yılı içerisinde yıllık işlem hacmi verilerinden düzenlenmiş olan bölgelerin yıllık işlem hacimlerine göre sıralanışı gösterilmiştir. Şekil-9 incelendiğinde 2017 yılı içerisinde 4.327.519 bin dolar ile birinci sıra da Ege Serbest Bölgesi yer almakta iken Bursa serbest bölgesi 2017 yılı içinde serbest bölgeler arasında 1.766.080 bin dolar ile en fazla işlem hacmi olan 5. bölge konumunda bulunmaktadır.

Şekil 10:Bursa Serbest Bölge 2017 Yılı Genel İşlem Hacmi Özeti (1000 \$)

Kaynak: BUSEB Faaliyet Raporları ve Bursa Serbest Bölgesi Faaliyet Raporlarından derlenmiştir, 2017

Şekil-10'de 2017 yılı Bursa Serbest Bölgesinin genel işlem hacminin özeti dairesel grafik yardımıyla gösterilmiştir. Şekil-10 incelendiğinde Bursa Serbest Bölgesinin 2017 yılı genel işlem hacminin; bölgeden yurtiçine mal çıkışının 146 milyon 881 bin 502 dolar hacminde olduğu, yurtiçinden bölgeye mal girişinin ise 285 milyon 933 bin 564 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yurtiçinden bölgeye yapılan ticaretin ihracat rakamlarına etki ettiğinden dolayı yurtiçinden bölgeye yapılan ihracat hem ülkenin ithalat ihracat dengesini sağlaması açısından hemde iç piyasayı üretime sevk etmesi açısından olumlu bir durum oluşturduğu söylenebilir. Yurtdışından bölgeye mal girişi 430 milyon 902 bin 457 dolar iken bölgeden yurt dışına mal çıkışı 902 milyon 364 bin 258 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2017 yılı içerisinde Bursa Serbest Bölgesine (yurt içinden bölge ve yurt dışından bölgeye) 716 milyon 716 bin 835 dolar toplam mal girişi, 1 milyar 49 milyon 245 bin dolar mal çıkışı (bölgeden yurt dışına ve bölgeden yurt içine) olduğu şekil-10 üzerinden hesaplanabilir. Bu bağlamda Bursa Serbest Bölgesi 332 milyon 410 bin dolar katma değer yaratmış ve 2017 yılı içerisinde 1 milyar 766 milyon 80 bin dolar işlem hacmi gerçekleştirmiştir.

3.5.6-Ticaretin Yönüne Göre Yıllık Ticaret Hacimlerinin Dağılımı

Bursa serbest bölgesinde gerçekleştirilen ticaret hacminin ticaretin yönüne göre son 5 yıl içerisindeki dağılımına bakıldığında, yıllar itibariyle keskin bir değişikliğin olmadığı yıllar içerisinde dalgalanmaların olduğu göze çarpmaktadır. Tablo-16'da yıllar itibariyle Bursa serbest bölgesinin ticaret hacminin ticaretin yönüne göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 15:Bursa SB'sinin Ticaret Hacminin Ticaretin Yönüne Göre Dağılımı (2008-2017) (1.000 \$)

Hareket Yönü					
Yıllar	Y.içinden Bölgeye	Bölgeden Y.içine	Y.dışından Bölgeye	Bölgeden Y.dışına	TOPLAM
2008	325.139.977	218.114.042	372.170.746	689.178.035	1.604.602.800
2009	204.181.272	134.947.050	337.246.699	603.098.310	1.279.473.331
2010	251.953.707	153.888.985	321.155.639	625.282.007	1.352.280.338
2011	299.862.541	176.096.892	389.037.773	706.581.997	1.571.579.203
2012	256.397.705	154.917.815	429.220.945	691.780.102	1.532.316.567
2013	282.865.929	148.594.001	537.228.445	938.833.268	1.624.655.714
2014	240.312.164	130.175.720	488.391.707	891.128.803	1.509.696.230
2015	258.200.078	131.606.275	488.749.307	868.295.239	1.746.850.899
2016	261.339.920	142.591.307	483.204.207	948.320.823	1.574.116.337
2017	285.933.564	146.881.502	430.902.457	902.364.258	1.766.081.781

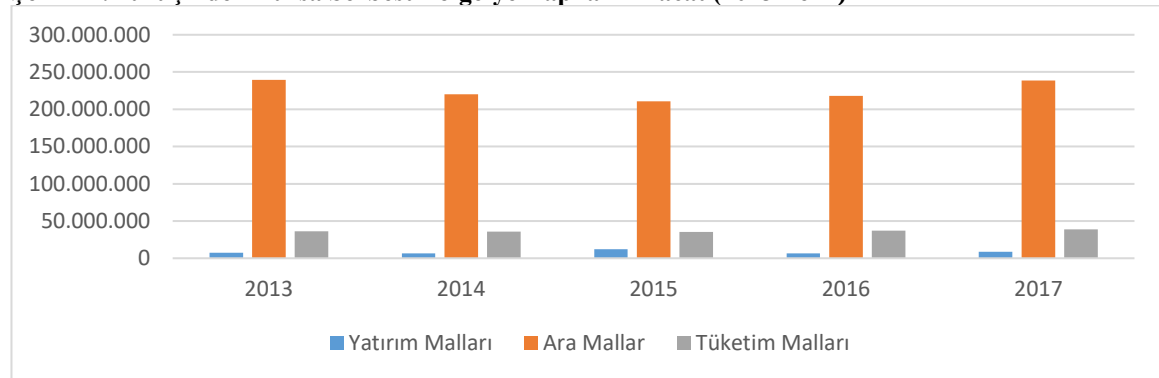
Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporlarından tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo-16 incelendiğinde bölgenin 2008-2017 yılları arasındaki ticaret hacimleri ortalama 1.500.000.000 dolar seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bursa Serbest Bölgesinin son 10 yıl içerisinde ticaretin yönüne bakıldığında, 6 milyar 158 milyon 976 bin 769 dolar bölgeye mal girişi, 9 milyar 402 milyon 676 bin 431 dolar bölgeden mal çıkışı yapıldığı ve dolayısıyla Bursa Serbest Bölgesinin 10 yılda 3 milyar 243 milyon 699 bin 662 dolar katma değer oluşturmuştur. Ayrıca son 10 yıl içerisinde Bursa Serbest Bölgesinde 15 milyar 561 milyon 653 bin 200 dolar genel işlem hacmi gerçekleşmiştir.

3.5.6.1-Yurtiçinden Bölge'ye İhracat

Bölgenin faaliyete geçtiği tarihten itibaren ticaretin yönü yurtiçinden bölgeye yapılan ticaretin arasında önemli bir yer almaktadır. Şekil-8'de yurtiçinden Bursa SB'ye yapılan ihracatın 2013-2017 yılları arası faaliyet konusuna göre dağılımı verilmiştir.

Şekil 11:Yurtiçinden Bursa Serbest Bölge'ye Yapılan İhracat (2013-2017)

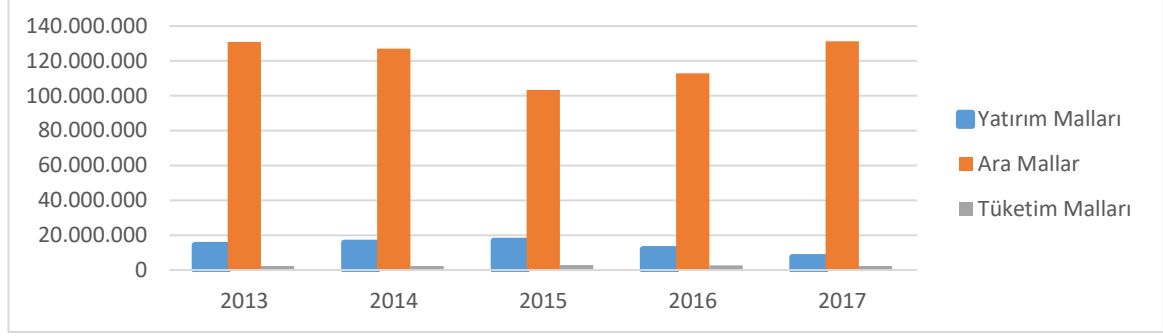
Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Şekil-11 incelendiğinde son 5 yıl içerisinde yurtiçinden Bursa SB'ne yapılan ihracat kalemleri arasında ara mallar grubu ilk sırada yer almaktadır. Devamında ara malları tüketim malları ve yatırım malları izlemektedir. Başka bir ifadeyle 2013-2017 yılları arasında yurtiçinden bölgeye yapılan ihracatın yüzde 83'ünü ara mallar grubu, yüzde 13,5'ni tüketim malları, yüzde 3,5'ni yatırım malları oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgenin üretim de kullanılmak üzere ihtiyacı olan ara mallara ithalat kalemleri arasında daha fazla ihtiyacı olduğu Şekil-11'de görülmektedir. Bölgeden yurt içine yapılan ihracat oranları yılları itibariyle dalgalanmalar gösterse de genel itibariyle azalış sergilemektedir.

3.5.6.2-Bölgeden Yurtiçine İhracat

Serbest bölgeler kurulurken arzu edilen ülkenin üretim ve ihracatını artırması yönünde ticari politikalar izlenir. Bursa SB'de, ticaretin yönü bölgeden yurtiçine doğru olan mal hareketleri genellikle diğer ticari alternatiflere göre daha düşüktür. 2008 yılından sonra bölgeden yurtiçine yönü olan mal hareketlerinde %62 oranında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün 2004 ve 2008 yılında yapılan kanun değişikliklerinin etkisiyle alım-satım faaliyet konusunda işlem gören firmaların serbest bölgelerden ayrılmasından dolayı olduğu söylenebilir. Devam eden yıllarda bu rakamların dalgalanmalar göstererek genel olarak ortalama 130 milyon civarında seyrettiğini söyleyebiliriz.

Şekil 12:Bursa Serbest Bölgeden Yurtiçine Yapılan İhracat (2013-2017)

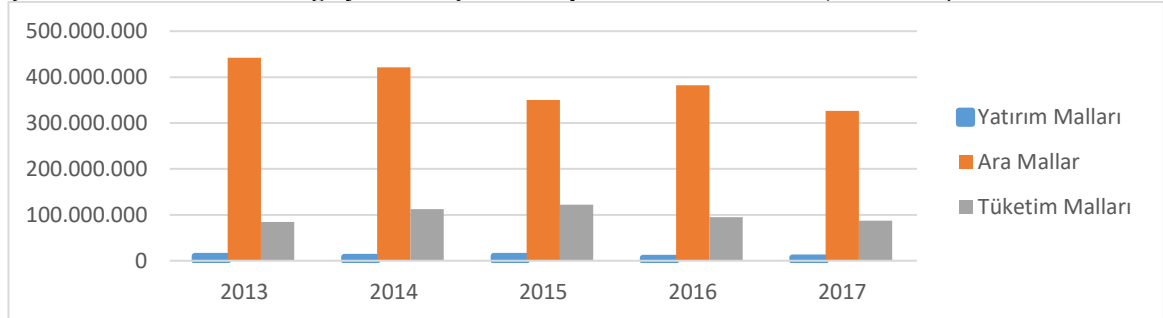
Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Şekil-12 incelendiğinde bölgeden yurtiçine yapılan ihracat kalemleri arasında ara mallar grubunun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Şekil-12’de verilen istatistiki veriler incelendiğinde, bölgeden yurtiçine yapılan ihracatın yüzde 82’sini ara mallar, yüzde 9’nu yatırım malları ve geriye kalan yüzde 1’lik kısmını ise tüketim mallarının oluşturduğu görülmektedir. Serbest bölgelerden istenilenin bölgelerin ülkenin ihracatına destek olması yönündedir. Ancak bölgeler itibariyle ticaretin yönü incelendiğinde Türkiye’deki SB’lerin ve Bursa SB’nin yurtiçine olan ihracat rakamları yüksek seviyededir. Bu bağlamda Türkiye’deki serbest bölgelerin ihracat rakamlarından daha çok ithalat rakamlarına katkı sağladığı görülmektedir.

3.5.6.3-Bölgeye Yurtdışından İthalat

Bölgenin yurtdışından yaptığı ithalat 2013 yılında genel ticaret hacmi içerisinde %30 oranında iken bu oran 2014 yılında %30,6, 2015 yılında %27, 2016 yılında %27.3 ve 2017 yılında %24 oranında yer almıştır. Şekil-13’e bakıldığında yıllar içerisinde dalgalanmalar olmasına rağmen genel olarak ticaretin yönü bölgeden yurt dışına olan mal hareketlerinde azalmalar görülmektedir.

Şekil 13:Bursa Serbest Bölge’ye Yurtdışından Yapılan İthalat Durumu (2013-2017)

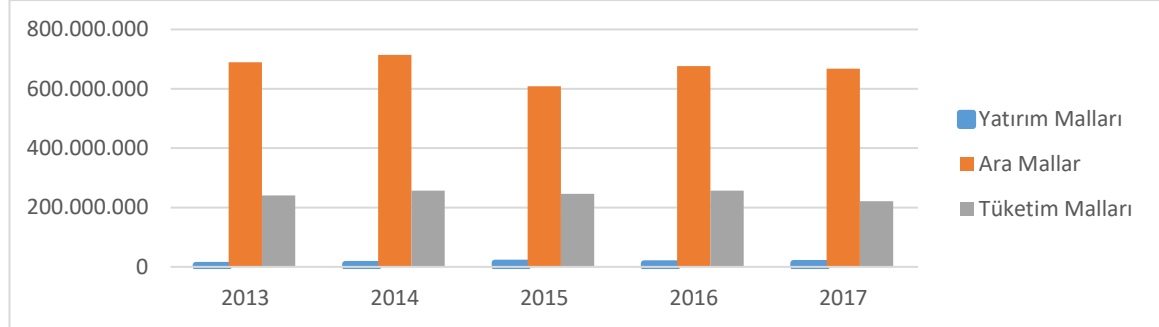
Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Bölgenin yurtdışından yaptığı ithalat kalemlerine bakıldığında yine aramallar grubunun ön sırada yer aldığı ve bunu tüketim malları ve yatırım malları izlenildiği görülmektedir. Şekil-13’de yer alan istatistikler incelendiğinde, ithalatın faaliyet konuları arasında yüzde 77’sini ara mallar grubu, yüzde 22’sini tüketim malları grubu ve yüzde 1’ini yatırım mallarından oluştuğu görülmektedir.

3.5.6.4-Bölgeden Yurtdışına İhracat

Tablo-16’da görüldüğü üzere Bursa Serbest Bölgesi’nin yönler gere ticaret hacmi dağılımları arasında ilk sırada bölgeden yurt dışına yapılan ticaretin yer aldığı ve yıllar itibariyle dalgalanmalar olsa da genel olarak artış sağladığı görülmektedir.

Şekil 14:Bursa Serbest Bölgeden Yurtdışına Yapılan İhracat Durumu (2013-2017)

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı Bursa Serbest Bölge Müdürlüğü Faaliyet Raporları, 2018

Şekil-14’de Bursa Serbest bölgesinden yurtdışına yapılan ihracatın faaliyet konularına göre 2013-2017 yılları arası dağılımı gösterilmektedir. Şekil-14 incelendiğinde bölgeden yurt dışına yapılan ihracatta faaliyet konularından %72’sini ara mallar grubunun, %27’sini tüketim malları grubunun ve geriye kalan %1’ni yatırım mallarının oluşturduğu görülmektedir.

Şekil ve grafikler eşliğinde Bursa SB’sinin ticaret ilişkisinin genel olarak bölgeden yurt dışına mal satışı olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Şekil ve grafikler genel olarak değerlendirildiğinde Bursa serbest bölgesi 2013-2017 yılları arasında yani son 5 yıl içinde, ticaretinin yüzde 59’u bölgeden yurtdışına satışlarda, yüzde 25’i yurt dışından bölgeye mal alışlarına, yüzde 10’nu bölgeden yurtiçine mal satışlarında ve yüzde 6’sını da yurtiçinden bölgeye ihracat olarak gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Serbest bölgelerin kurulmasındaki genel amaçlardan birisi de üretimde kullanılacak mamul ve yarı mamullerin ucuz, zamanında ve kolay ulaşılabilirlik açısından avantajlar sunmasıdır. Bursa serbest bölgesinin ticaret ilişkisindeki yönü bu açıdan değerlendirildiğinde; yurtdışından bölgeye mal alışlardaki ticaretteki hacmi, bu konuda etkinliğini sağlarken, bölgenin ihracattaki hacmi verileri de incelendiğinde serbest bölgelerden beklenen ihracattaki başarıyı sağladığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Küreselleşen dünyamızda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler dış ticaret alanında liberazasyonu da hızlandırmıştır. Özellikle iletişim ve ulaşım alanındaki ilerlemeler, ülkeler arasındaki mesafeleri ortadan kaldırmış ve uluslararası ilişkiler alanında hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Gelişen ilişkiler sonucunda küresel rekabet artmış ve firmalar yeni pazar arayışları içerisinde dünyaya açılmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla uluslararası ticarete rekabet eden firmalar üretim maliyetlerini düşererek ve teşvik politikalarının yaygın olduğu ulusal ve uluslararası alanlarda uygun faaliyet arayışlarına girmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerin küresel rekabet ortamında sürdürülebilir güçlü bir dış ticaret politikası izlemeleri ülkelerin dış ticarete mukayeseli üstünlük alanları yaratmaları ve büyümelerini verimlilik artışlarına dayandırmaları ile sağlanabilir. Bu bağlamda yerli firmaları dünya pazarına çıkarabilmek adına gelişmekte olan ülkeler çeşitli maliyetler, altyapı ve tesis imkânı, işgücü ve sermaye avantajları gibi bazı kolaylıklar ve avantajlar sağlar. Sağlanan bu avantajların yabancı sermaye ve teknolojiyi ülkesine çekebilmek adına yabancı firmalara da sunulması döviz geliri ve istihdam alanı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ülkelerin dış ticaret politikasında sözü edilen avantaj ve muafiyetleri içeren uygulaması serbest bölgelerle vücut bulmaktadır.

Ülkemizde serbest bölge uygulamaları 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma modeli kapsamında 1985 yılında çıkarılan 3218 sayılı kanun ile Türkiye'nin gündemine girmiş ve mevcut haliyle 18 serbest bölge bulunmaktadır. Antalya ve Mersin Serbest Bölgeleri 1987 yılında ilk kurulan serbest bölgelerden olup ve serbest ticarete sağladıkları destek hizmetleri, yeni teknoloji transferleri ve istihdam imkânlarıyla gerek yerel gerek küresel ölçekte önemli dış ticaret araçları arasında yerini almıştır.

GOÜ'nin kalkınmasında ve ihracat rakamlarının yükseltilmesinde serbest bölgelerin rolünün büyük olduğu görülmesinden sonra dünyada yaygınlık kazanmaya başlayan serbest bölge uygulamaları zaman içerisinde Asya ülkeleri ve Meksika'da yakaladıkları başarı sayesinde Türkiye ve diğer dünya ülkelerinde uygulamanın uzun süre devam etmesi gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Serbest Bölgeler, bazı ülkelerde bir gümrük rejimi olarak, bazı ülkelere ise bir ekonomi ve dış ticaret politikası olarak uygulandığı görülmektedir. GOÜ'deki serbest bölgeler, genellikle üretim ağırlıklı ihraç ürünleri işleme bölgeleri olarak faaliyet gösterirken; gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler ise ticaret ağırlıklı serbest ticaret bölgesi olarak faaliyette bulunmaktadır. Türkiye'deki serbest bölgeler ise hem üretim hem de ticarete yönelik faaliyetleri bulduğundan karma bir özellikte kurulmaktadır. Dünya üzerinde serbest bölgelerin yoğunlaşması çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Bu durum yaratacağı etkiler bakımından farklı iktisat ekolleri tarafından eleştirilmiştir. Bir taraf serbest bölgelerdeki çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülkelerin kalkınma ve refahını artırmasından ziyade ucuz işgücünü sömüreceği yönünde değerlendirirken; bir başka taraf ise ev sahibi ülkenin ekonomisine olumlu etkiler yaratacağı şeklinde değerlendirmiştir.

İhracata dayalı kalkınma modelini benimseyen ülkelerin, ihracatlarını artırmaya yönelik stratejik bir araç olarak gördükleri serbest bölge uygulamaları, ülke ihracat rakamlarına

olumlu etkiler yaratsa da genel değerlendirme daha çok bölgeden yurt içine ticaretin yönünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin 2017 yılı için ticaret yönü açısından serbest bölgeleri değerlendirebiliriz. Bölgelerin 2017 yılı ticaret hacimleri toplamı 20 milyar 378 milyon 593 bin dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bunun 2.374.501 bin doları Türkiye'den bölgeye, 4.073.196 bin doları bölgeden Türkiye'ye, 6.502.841 bin doları yurtdışından bölgelere, 7.525.050 bin dolara bölgelerden yurtdışına olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı itibariyle bölgelere toplam (Türkiye + Yurtdışı) 8 milyar 877 milyon 342 bin dolarlık mal girişi yapılırken, bölgelerden toplam (Türkiye'ye + Yurtdışına) 11 milyar 598 milyon 246 bin dolarlık mal çıkışı yapılmıştır. Bu bağlamda bölgeler 2017 yılı itibariyle 2 milyar 720 milyon 904 bin dolarlık katma değer üretmişlerdir. Bu veriler çerçevesinde, genel değerlendirmenin aksine Türkiye serbest bölgelerinin, ülkeye ihracat açısından katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Serbest bölgelerin ihracata katkısı yanında döviz gelirlerini artırması beklentileri içerisinde bulunan ülkelerin genel değerlendirmelerin ev sahibi ülkelerin bölgeler ile olan ticaretinin, bölgelerin ev sahibi ülkeler ile ticaretin altında kaldığı yönündedir. Bu durumun serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara sağlanan avantajların, iç piyasadaki firmalara göre daha çok kaynağa ve daha büyük piyasa gücüne sahip olmasından kaynaklandığı ve bu durum sonucunda bölge firmalarının iç piyasada yerli firmalara rekabetçi baskılar yaratması sonucunu doğuracaktır. Bu çerçevede Türkiye serbest bölgeleri açısından değerlendirebiliriz. Türkiye serbest bölgelerinin yönü itibariyle toplam ticaret hacimleri incelendiğinde, 2017 yılı itibariyle Türkiye'den bölgeye 2.374.501 bin dolar ticaret hacmi oluşurken, bölgeden Türkiye'ye ise 4.073.196 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, bölgelerin Türkiye'ye ithalatının, Türkiye'den bölgelere olan ihracatından 1.698.695 dolar daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye serbest bölgelerinde 2017 yılı verileri ışığında döviz geliri etkisini artırıcı beklentilerin düşük kaldığı ve döviz kaybının yaşandığını söylemek mümkündür.

Ülkelerin serbest bölgelerden bir başka beklentisi ise yabancı yatırımcıları çekmek yönündedir. Bu amaçla ülkeler firma bazlı vergisel muafiyet sağlamaktadır. Ülkeler arasında serbest bölgelere sağlanan muafiyet açısından farklılıklar görülse de birçok ülkede faaliyet konularına göre uzun yıllara varan indirimlerden yararlandırılmaktadır. Türkiye açısından bu kapsamda değerlendirme yapmak gerekirse, 3218 sayılı serbest bölgeler kanununda 2004 ve 2008 yıllarında yapılan mevzuat değişiklikleri alım-satım alanında faaliyet gösteren firmaların yatırım planlarında değişiklikler meydana getirmiştir. Türkiye'deki serbest bölgelerde 2017 yılı itibariyle yüzde 74'ünü yerli firmalar ve yüzde 26'sını yabancı veya yerli yabancı ortaklık yapısına sahip firma olmak üzere toplamda 2.025 firma faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede eldeki veriler değerlendirildiğinde Türkiye serbest bölgelerinde yabancı yatırımcıdan daha çok yerli yatırımcının faaliyet eğilimi bulunduğu görülmektedir.

Diğer bir beklenti ise serbest bölgelere çekilecek olan yabancı yatırımcıların yeni teknoloji transferini sağlayarak ev sahibi ülkenin iş gücü kalitesini artırması olacaktır. Ancak Türkiye'deki serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı ve yerli firma sayıları hâlihazırda bulunan veriler incelendiğinde yabancı yatırımcıların bölgelere yönlendirilmesindeki

başarısı birkaç bölge ile sınırlı kalmıştır. Yabancı yatırımcıları yönlendirebilmede başarılı olan bölgeler incelendiğinde ise konumu itibarıyla çok çeşitli taşımacılığa elverişli bulunan ve ihtisas konusu belirlenmiş bölgelerimizin daha aktif olduğu ya da gelecek vaat ettiği tespitini yapmak mümkündür.

Türkiye’deki hâlihazırda bulunan serbest bölgelerin yıllık ticaret hacimleri incelendiğinde, genel olarak ihtisaslaşma sürecini başarmış bölgelerin yıllık ticaret hacimlerinin her yıl artış trendinde olduğu görülmektedir. İhtisaslaşma süreci belirgin bir şekilde gözlenebilen bölgemiz olan Tubitak-MAM Teknoloji Serbest Bölgesi, arge faaliyetlerine dayalı olarak yeni teknolojilerin sanayiye kazandırıldığı, teknoloji transferinin gerçekleştirildiği ve yüksek katma değerli ürünlerin üretimine öncülük edildiği bir serbest bölge olarak faaliyet göstermektedir.

Yine bir başka bölgemiz olan Türkiye’nin özel sektör tarafından kurulan ilk serbest bölge özelliğini taşıyan Ege Serbest Bölgesi, kurucu ve işletici şirketi ESBAŞ tarafından işletilen Uzak Kampı Türkiye, dünyadaki üçüncü; Türkiye, Ortadoğu, Güneydoğu Avrupa ve Batı/Orta Asya’da bulunan tek uzak kampında ev sahipliğini yapmaktadır. Ege serbest bölgesinin teknoloji yatırımları sayesinde Türkiye’nin özel sektörde işletilen ilk teknoparkı olma yolunda ciddi yol katetmiştir. Ayrıca Antalya ve Kocaeli SB’de deniz taşıtı üretiminde ihtisaslaşmış, stratejik konum itibarıyla da taşımacılık ağı gelişimi bölgemize olup ve Bursa SB’de limanlar mevkinin hemen arkasında bulunan lokasyonun sağladığı çok yönlü taşımacılık avantajı ve otomobil sanayinde ihtisaslaşması bu bölgeleri başarılı kılan etkenlerdir.

Son olarak ülkelerin serbest bölgelerden beklentisi istihdam rakamlarına ilave artış sağlamasıdır. Bu bağlamda Türkiye serbest bölgelerin istihdama katkısı incelendiğinde, serbest bölgelerde istihdam edilenlerinin sayısının her yıl arttığı görülmektedir. Serbest bölgelerle bağlantılı iş ve işlemler dikkate alındığında 200.000 kişilik dolaylı bir istihdamın gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki hâlihazırda bulunan bölgelerin ülkenin istihdamına ilave artışları her geçen yıl artırarak devam ettireceğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, serbest bölgelerin yatırım kapasitelerinin artırılarak ileri teknoloji üreten bölgeler haline getirilmesi, bölgelerdeki ticarete konu olan ürünlerin çeşitlendirilmesi, mevcut pazarlardaki paylarının korunarak artırılması, yeni pazarların araştırılması ve bölgelerin tanıtımının etkin bir şekilde yapılabilmesi için çalışmaların sürdürülmesi gerektiği ve bu çalışmaların neticesinde serbest bölgeler, uluslararası yatırımcıların ve çevre ülkelerin ilgisini çekmeye devam ederek, dış ticarete stratejik bir araç olarak kullanılmaya devam edilecektir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, T. E. (1982). *Serbest Bölge Tanımı, Dünyada ve Türkiye’de, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:14*. İstanbul: İTO.
- Akyürek, T. E. (1983, Ekim). *Serbest Bölge Tanımı-Dünyada-Türkiye’de Ekonomi Yayınları Dizisi No:14*. İTO. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası .
- Alacaklıoğlu, A. (1998). *Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Altay, F. (2016). *Dünyada Ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları “Konya’nın Sosyo-Ekonomik Potansiyeli ve Serbest Bölge Analizi ” “Serbest Bölgeler Kanun Tasarısı – Yeni Düzenlemeler”*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Aydın, İ. S. (2011). *Şili Ülke Raporu*. Ankara: T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Başlangıç, S. (2015). Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi Doktora Tezi. Aydın: T.C Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı .
- Bilgili, Y. (2012). *Karşılatırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*. İstanbul: İkinci Sayfa.
- Bilginer, Ö. (2004). *Dış Ticaret İşlem ve Uygulamalar. Yedinci Bölüm İhracatta KDV Uygulamaları* (s. 520). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bürken, S. (2013, 17 Aralık). *Özel Ekonomik Bölgeler Kavramı*. <http://kobihaberler.com/index.php/ozel-ekonomik-bolgeler-kavrami/> Erişim tarihi: 25 Ocak 2018
- Canitez, M. ve İlker, U. (2004). *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar*. M. Canitez, & U. A. İlker içinde, *İkinci Bölüm İhracat Ve İthalatta Kullanılan Belgeler* (s. 520). Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÇSGB. (2013). *Serbest Bölgelerde Kurulu İş Yerlerinde Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu*. Ankara: T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı.
- Çulha, H. (2009). *Dünya Ticaretinde Korumacı Politikalar ve Türkiye Dış Ticaretine Etkileri Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı.
- DEİK. (2014). *Mısır Bülteni*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
- Dinler, P. (2005). *Monopolcü Rekabet Piyasası. Mikro Ekonomi* (s. 533). içinde Bursa: Ekin Yayınevi.
- Dücan, E. (2015). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Yakın Komşularıyla Dış Ticaret Hacminin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Sakarya: T.C Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dündar, B. (2006). 5084 Sayılı Yatırımların Ve İstihdamın Tesviki İle Bazı Kanunlarda Degisiklik Yapılması Hakkında Kanun’un Serbest Bölgelere Etkileri ve Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi Uygulaması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yönetim Bilimleri Bilim Dalı.
- Erdoğan, P. D. ve Ener, D. D. (2005). *Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erek, D. (2017). *Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkinliği: Ege Serbest Bölge Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Muğla: T.C Muğla Sıtlı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı .
- Eskişehir Ticaret Odası. (2017). *İran’ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri*. Eskişehir: Eskişehir Ticaret Odası.
- Evirgen, A. (2012). *Uluslararası Ticari Teslim Şekillerinden Fob Teslimde Taraf Yükümlülükleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Gebze Ticaret Odası. (2014). *Çin Halk Cumhuriyeti Raporu*. Gebze: Gebze Ticaret Odası Ticaret Bölümü.

- Günel, H. (2008, 12 Eylül). *Kıyı Bankacılığı Off-Shore Banking ve Serbest Bölgeler*. <http://www.yenimakale.com/kiyi-bankaciligi-off-shore-banking-ve-serbest-bolgeler.html> Erişim tarihi: 15 Şubat 2017
- Güner, Y. ve Yılmaz, A. (2010). *Dış Ticaret Gümrük Birliğinin Yapısal Kırılma Analizi*. Ankara: Lotus Yayın Grubu.
- Gürsoy, Y. (2017). *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gürsoy, Y. (2016). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Haywood, R. (2000). *Free Zones In The Modern World*. "Free Zones in the Modern World" CFATF Meeting (s. 6). Aruba: World Economic Processing Zones Association.
- Hınkelman, E. (2002). *Uluslararası Ödemeler Akreditifler, Vesaik Karşılığı Tahsilatlar ve Siber Ödemeler*. (B. Kaplaner, Çev.) İstanbul: BZD Yayın Ve İletişim Hizmetleri.
- Hisarcıklıoğlu, M. R. (2008). *Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği*. Ankara: TOBB.
- <http://ggm.gtb.gov.tr/gumruk-idareleri/serbest-bolgeler>, Erişim tarihi: 11 Ocak 2017
- <http://www.gtso.org.tr/serbest-bolgesi>, Erişim tarihi: 10 Şubat 2017
- <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-070958>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2017
- <http://www.mfa.gov.tr/sili-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim tarihi: 20 Aralık 2017
- <https://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/27-06-2015-11-44-GD-TJ-FJ-Serbest-Ticaret-Bolgesi.pdf>, Erişim tarihi: 30 Temmuz 2017
- <http://batiakdeniz.gtb.gov.tr/baglantilar/antalya-serbest-bolge-gumruk-mudurlugu>, 15 Ocak 2018
- <http://batimarmara.gtb.gov.tr/bagli-idareler/avrupa-serbest-bolgesi/avrupa-serbest-bolge-gumruk-mudurlugu>, 15 Ocak 2018
- <http://istanbulbolge.gtb.gov.tr/bagli-mudurlukler/trakya-serbest-bolge-gumruk-mudurlugu/trakya-serbest-bolge-gumruk-mudurlugu>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <https://iccwbo.org/resources-for-business/incoterms-rules/incoterms-rules-2010/>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rehberi-gerekli-belgeler.html>, Erişim tarihi: 10 Ocak 2018
- http://www.transbas.com/about_us_tr.asp, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://marmarateknokent.tubitak.gov.tr/tr/hakkinda/teknoloji-serbest-bolgesi>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.btso.org.tr/?page=bursaeconomy/bursaeconomy.asp>, 15 Ocak 2018
- <http://www.buseb.com/?s=sayfa&id=1>, 15 Ocak 2018
- <http://www.denser.com.tr/tr/serbest.asp>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.desbas.com.tr/1/desbas-hakkinda>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.disticaret.biz.tr/2015/08/havayolu-konsimentosu-ilgili-temel-bilgiler.html>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.esbas.com.tr/tr/neden-esbas#ege-serbest-bolge-ve-esbas>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.izbas.net/hakkimizda>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.kayser.com.tr/tr/24/Bilgi.html>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.kosbas.com.tr/tr/icerik/21/kosbas>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.ugdlogistics.com/cmr-konvansiyonu>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.mesbas.com.tr/Mersin--Serbest-Bolgesi,60.html>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018

- <http://www.mevzuat.net/fayda/teslimsekilleri.aspx>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- [http://www.oaib.gov.tr/Ihracat-Belgeleri/208/Finansman-Belgeleri-\(Police---Antrepo-Makbuzu---Rehin-Senedi-Teslim-Emri-\),](http://www.oaib.gov.tr/Ihracat-Belgeleri/208/Finansman-Belgeleri-(Police---Antrepo-Makbuzu---Rehin-Senedi-Teslim-Emri-),) Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.rakftz.com/Languages/Turkish>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.reitix.com/Makaleler/Sigorta-Policesinin-Unsurlari-Nelerdir/ID=4555>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <http://www.sasbas.com/sasbaspages.asp?cat=1>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2018
- <https://www.igeme.com.tr/faqwd/incoterms-nedir/>, Erişim tarihi: 17 Ocak 2018
- <http://www.tayseb.com.tr/>, Erişim tarihi: 20 Ocak 2018
- <https://www.yapikredi.com.tr/kobi/nakit-yonetimi-ve-dis-ticaretin-finansmani/ihracat-islemleri>, Erişim tarihi: 20 Ocak 2018
- <http://www.susbitkileri.org.tr/tr/konsinye-ihracat-hakkinda-bilgi-verebilir-misiniz>, 20 Ocak 2018
- [https://www.ito.org.tr/wps/portal!/ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3iDgCBzUzcPIwP_EEM3A0-LYDc3S7cwQ5NAI_2CbEdFAJmxa6A!/,](https://www.ito.org.tr/wps/portal!/ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3iDgCBzUzcPIwP_EEM3A0-LYDc3S7cwQ5NAI_2CbEdFAJmxa6A!/) Erişim tarihi: 20 Ocak 2018
- <http://istanbulbolge.gtb.gov.tr/bagli-mudurlukler/ahl-serbest-bolge/ahl-serbest-bolge-gumruk-mudurlugu>, Erişim tarihi: 25 Ocak 2018
- <https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/gecici-depolama-antrepo-ve-serbest-bolgeler>, Erişim tarihi: 25 Ocak 2018
- <http://www.gasbas.com.tr/>, Erişim tarihi: 25 Ocak 2018
- İncekara, A. (1986). *Dünyada ve Türkiyede Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı*. İstanbul: Temel yayınları.
- Kamuela, H. (1995). 'Variations on the Freeport Theme - A U.S. Perspective' 23RD Annual NAFTAZ Conference. *NAFTZ Conference*. NAFTAZ Conference.
- Kaya, D. (2011). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Maç, M. (1 Haziran 2013). *Dahilde işleme İzin Belgesi*. <http://www.vergi.tc/makaleDetay/MehmetMac/Dahilde-Isleme-Izin-Belgesi/86a536c8-0f77-4ab2-aa3d-eab672ad8d13> Erişim Tarihi: 15 Ocak 2018
- Melemen, P. (2016). *Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Muzhdabayeva, F. (2006). *Dünyada Ve Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi'nin İzmir Ekonomisine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Oğuz, S. (2017). *Dış Ticaret Hadleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, David Ricardo ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı. Balıkesir.
- Orhan, A. (2003). *Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajları: KOSBAŞ Örneği*. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (5), 117-131.
- Özalp, A. (2004). *Uluslararası Yeni Kurallar Işığında Dış ticarete Teslim Ve Ödeme Şekilleri Genel Ve Bankalar Uygulaması*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Polat, İ. (2012). *Serbest Bölgelerde Faaliyet Gösteren Firmalarda Stratejik Oryantasyon Ve İşletme Performansı Arasındaki İlişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep
- Resmi Gazete. (1927, 07 19). Serbest Mıntıka Kanunu. 637. Sayı. Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. (1956, 08 16). Serbest Bölge Nizamnamesi. 9383. Sayı. Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. (1985, 06 06). Serbest Bölgeler Kanunu. 18785. Sayı. Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. (1993, 03 10). Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği. 21520. Sayı. Resmi Gazete

- Resmi Gazete. (1999,04 11). Gümrük Kanunu. 23866. Sayı. Resmi Gazete
- Sefikhanov, A. (2005). *Serbest Bölgeler ve Vergi Rekabeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı. Bursa.
- Selen, D. (2009). *Tüm Yönleriyle Gümrük İşlemleri*. Bursa: Ekin.
- Seyidoğlu, P. (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama. Faktör Donatımı Teorisi* (s. 764). içinde İstanbul: Güzem Yayınları.
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). *Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor*. Ankara: Serbest Bölgeler Başkanlığı.
- T.C MEB. (2011) Ulaştırma Hizmetleri. *Antrepo*. Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı.
- T.C MEB. (2011). Muhasebe Finansman. *Dış Ticarete Ödeme Şekilleri*. Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tekeli, İ., ve İlkin, S. (1987). *Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tomanbay, P. (2003). *Dış Ticaret Rejimi Ve İhracatın Finansmanı*. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- TTGV. (2016). *DAP Bölgesi Yenilikçilik ve Girişimcilik İhtiyaç Analizi Projesi Ön Rapor*. ANKARA: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Turguttopbaş, Ö. (2013). *Dış Ticaret İşlemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yeni, Ç. (2005). *Bankalar Ve Dış Ticaret Firmaları İçin Uluslararası Ticarete Ödeme Yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yerenkhan, M. (2015). Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları ve Serbest Bölgelerin Performanslarının Veri Zarflama Analizi İle Karşılaştırılması. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Yiğit Şakar, A. (2007). *Vergi Hukukunda Serbest Bölgeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

İsmail Gürhan ZÜBEYİR 1987 yılında Ankara’da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladıktan sonra 2012 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkileri bölümünden mezun oldu. 2015 yılından beri Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi EABD yüksek lisans öğrencisidir.

